

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**EŞ-ŞERİF ER-RADÎ'NİN "EL-MECÂZÂTÜ'N-
NEBEVİYYE" ADLI ESERİ VE BAZI RİVAYETLERİN
TAHRİC VE TAHLİLİ**

Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet EREN

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU
	Numarası	168106031015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/HADİS
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet EREN
	Tezin Adı	EŞ-ŞERİF ER-RADÎ'NİN "EL-MECÂZÂTÜ'N-NEBEVİYYE" ADLI ESERİ VE BAZI RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "EŞ-ŞERİF ER-RADÎ'NİN "EL-MECÂZÂTÜ'N-NEBEVİYYE" ADLI ESERİ VE BAZI RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ" başlıklı bu çalışma 11/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mehmet EREN	
2	Dr. Öğr.Üyesi	Taha Çelik	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa Demir	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU		
	Numarası	168106031015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	eş-Şerîf er-Radî'nin "el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye" Adlı Eseri ve Bazı Rivayetlerin Tahric ve Tahlili			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU		
	Numarası	168106031015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet EREN		
Tezin Adı	Eş-Şerîf er-Radî'nin "El-Mecâzâtü'n-Nebeviyye" Adlı Eseri Ve Bazı Rivayetlerin Tahric Ve Tahlili			

Şerîf er-Radî (406/1015) soyu Hz. Ali'ye dayanan Bağdatlı bir şair ve Şii müfessirdir. Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Şii olmasına karşın farklı mezheplerden çok sayıda hocası bulunmaktadır. Bu da, onun pek çok alanda donanımlı ve mutedil bir âlim olmasında önemli bir rol oynamıştır.

Müellif, en çok edebiyat alanında eserler vermiştir. Hadis alanında verdiği tek eser *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'dir*. Şerîf er-Radî'nin garîbü'l-hadîs, sahih müsnedler ve meğâzi eserlerinden derlediği bu eserinde 363 rivayet bulunmaktadır. Bu çalışmada hadîs ve Arap dili ve belâgatı ilimlerini mezcederek hadisleri edebî sanatlarla şerh eden ilk âlim Şerîf er-Radî'nin *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı kitabını inceleyeceğiz.

İnsanların en fasih ve beliği olanı Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadislerinin edebî sanatlardan müstağni olması düşünülemez. Dolayısıyla onlarda bulunan edebî sanatları, incelikleri anlayabilmek için Arap diline vakıf olmanın gereği gayet açıktır. Zira Arap dilindeki benzetmeleri, deyimleri, bazı kalıp ifadeleri bilmeden hadisleri tam olarak anlamak mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: *Şerîf er-Radî, Şia, Hadis Literatürü, el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye, Belâgat.*

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA
Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN KONYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU		
	Student Number	168106031015		
	Department	Basic Islamic Sciences / Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet EREN		
Title of the Thesis/Dissertation	Sharif Al-Radi's work Called "Al-Majazat Al-Nabawiyah" and Investigation and Analysis of Some Narrations			

Sharif al-Radî (406/1015) was a poet and Shiite commentator from Bagdad who descended from Ali b. Ebî Tâlib. From an early age, he received education on the path of wisdom. Although he was Shiite, he had many teachers from different sectarians. This has played an important role in being a well-equipped and modest scholar in many areas.

The author, produced works most in literature. The only work he has made in the field of hadith is *al-Majâzât al-Nabawiyah*. There are 363 narrations in this work of Sharif al-Radî, which was compiled from gareebul hadith, sahih müsnefs and mağâzîs. In this thesis, we will examine *al-Majâzât al-Nabawiyah*, which is the work of the first scholar Sharif al-Radî, who has interpreted the hadiths with literary arts combining Arabic language and eloquence, by drawing a different path in the commentary methods of hadith literature.

It would not be possible for the most fluent and eloquent of the people to be contented with the Prophet Muhammad's (peace be upon him) narrations without literary arts. Therefore, the need to know the Arabic language to understand the literary arts and delicacy in these narratives is more understood. Because it is not possible to comprehend fully these narrations without knowing the Arabic language analogies, idioms and some mold statements.

Key Words: *Sharif al-Radî, Shia, Hadith Literatüre, al-Majâzât al-Nabawiyah, Eloquence,*

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA
 Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
II. ŞERİF ER-RADÎ.....	4
1. Hayatı.....	4
2. İlmi Kişiliği.....	6
a. Hocaları ve Talebeleri	6
b. Eserleri	13
3. Hakkında Yapılan Çalışmalar	15

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MECÂZÂTÜ'N-NEBEVİYYE

1. Genel Tanıtımı.....	19
1.1. Yazma Nüshaları	20
1.2. Matbû Nüshaları.....	21
1.3. Muhtevası.....	27
1.4. İstifâde Edilen Kaynaklar.....	29
1.4.1. Rivayet Alınan Kaynaklar	30
1.4.2. Rivayet Açıklamalarında Kullanılan Kaynaklar.....	32
1.5. Rivayetler Hakkında Bazı Bilgiler	35
1.6. Belâgat Sanatı ve Hadisle İlgili Önemli Kaynaklar	38
1.6.1. Klasik Kaynaklar	39

1.6.2. Çağdaş Çalışmalar	41
1.7. Hadis İlmindeki Yeri ve Önemi	44

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ

2.1. İstiâre Sanatı Bulunan Rivayetler	54
2.1.1. İstiâre-i Tasrihiyye Sanatı Bulunanlar	56
2.1.2. İstiâre-i Mekniyye Sanatı Bulunanlar	67
2.2. Mecâz ve Teşbîh-i Belîğ Sanatı Bulunan Rivayetler	81
2.2.1. Mecâz Sanatı Bulunanlar	83
2.2.2. Teşbîh-i Belîğ Sanatı Bulunanlar	88
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	99

ÖNSÖZ

Hicri 4. asrın ikinci yarısı ile 5. asrın ilk yıllarında (359-406/970-1015) yaklaşık yarım asırlık bereketli ömrüne Tefsir, Hadis ve Edebiyat ilimlerine dair muhtelif sayıda eser sığdıran ünlü şair ve Şii müfessir Şerîf er-Radî soyu Hz. Ali'ye (r.a.) dayanan necîb bir ailenin ilme tâlip, bu uğurda çaba sarf eden bir evlâdıdır. Tahsil ettiği ilim dallarında sadaka-i câriye olarak adlandırabilecek 'öncülük etti' denecek derecede önemli eserler bırakmıştır. İlim yolunda kendi gibi neferler yetiştirmek maksadıyla açtığı medrese ve kütüphane ile ilgilenerek ömrünü tamamlamıştır.

Telhîsu'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'ân ve *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı kitapları, naslara Belâgat ilminin alt başlığı olan beyân ilmi açısından, onları ihtiva ettikleri edebî sanatlarla açıklama çabası, mecâzları ve istiâreleri müstakil olarak ele alması bu alanda öncü olduğunu ve özgün çalışmalar yaptığını göstermektedir.

Diğer eserleri üzerine olduğu gibi *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eseri üzerine de yapılmış çalışmalar vardır, ancak bunlar genel itibari ile edebiyat-dil ağırlıklı çalışmalardır. Biz ise bu çalışmamızda, hadislerdeki edebî sanatları ayetler, diğer hadisler ve şiirler ile örnekendirerek izah eden, bu alanda ilk eser sayılan *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'yi rivayetlerinin sıhhati ve değerlendirilmesi açısından incelemeyi amaçladık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmamızın giriş bölümünde araştırma hakkında genel bilgiler ve Şerîf er-Radî'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında tanıtıcı bilgiler verdik. Birinci bölümünde ise müellifin bu alanda yazılan ilk müstakil eseri *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* hakkında ve Arap dili ve hadis ilişkisi hakkında başlıklar ele aldık. İkinci bölümde ise, eserde bulunan 25 rivayetin geçtiği kaynakları tespit etmeye çalıştık. Ayrıca rivayetlerde bulunan edebî sanatların nasıl ortaya konduğunu ve garîb kelimelerin nasıl açıklandığını aktarmaya çalıştık.

Rivayetleri incelerken, her bir rivayetin Arapça metni ile Türkçe tercümesini yazdıktan sonra açıklamasını yaptık. Açıklama kısmında rivayetin farklı tariklerinde metinler arası bir farklılık varsa onu belirttik. Rivayeti Şerif er-Radî'nin nasıl izah ettiğini, garîbü'l-hadîs kitaplarından kelimelerin nasıl açıklandığını kaydettik.

Bu çalışmanın tüm safhaları boyunca rehberlik ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet EREN Beye, eleştiri ve tavsiyeleriyle tezime katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Taha ÇELİK ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DEMİR'e, maddî-mânevî hayatımın her alanında daimi destekçim olan başta annem ve babam olmak üzere aileme ve eşim Gaffar TÜRKOĞLU'na teşekkür ederim.

Gayret bizden muvaffâkiyet Allah'tandır.

Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU

Konya, 2019

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

b. : İbn

bs. : Baskı

(c.c.) : Celle Celâlühu

der. : Derleyen

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

(r.a) : Radiyallâhu anhu

S. : Sayı

(s.a.v.) : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

trc. : Tercüme eden

thk. : Tahkîk eden

ts. : Tarihsiz

v.dğr. : Ve diğçerleri

y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerîm'in muciz bir kelama sahip olduğu, üstün belâgat anlatımlarının bulunduğu herkes tarafından malumdur. Hadîs-i şerîfler de vahyin elçisi Hz. Muhammed'den (s.a.v) bizlere aktarılan söz, fiil ve takrirleridir. Kur'an-ı Kerîm'de bulunan temsilî anlatım üslûbu hadîs-i şerîflerde de görülmektedir. Şii âlim Şerîf er-Radî *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinde bu minvalde temsilî anlatım üslûbuna dâhil 363 rivayeti edebî sanat unsurlarına göre belâgat ilminin beyan başlığı altındaki hususlara göre şerh etmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada önce Şerîf er-Radî'nin hayatı, ilmi konumu, sonra eserinin tanıtımına yer verilecektir ve eserde geçen bazı rivayetlerin sened ve metin yönünden tahrir ve tahlili yapılacaktır. Böylece *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* bulunan rivayetlerin ilmi ve edebî değeri ölçülmeye çalışılacaktır.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye diğer hadis eserleri arasında farklı bir önemi hâizdir. Zira o, hadîs-i şerîflerin şerh edilirken Arap dili ve belâgatı ilminin esas alındığı nadide bir kitaptır. Müellifi de Hadîs-i şerîfleri içinde bulunan edebî sanatlara göre şerh eden ilk müelliftir. Bu sebeple eserdeki rivayetlerin sened ve metin yönünden incelenmesi, içerisinde edebî sanat bulunan hadîs-i şerîflerin Arap diline, edebiyatına, İslam kültürüne etkilerini tespit etmek adına önemlidir.

Hadîs-i şerîflerin Arap dili üzerindeki etkisini vurgulamak, Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından söylenen veciz sözleri, meselleri, teşbihleri doğru anlama gayreti ve bu alandaki rivayetlerin anlamını ve ilmi değerini tespit etme çabası bu çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışmamız bir eserin edebî ve ilmî yönden araştırılması olduğu için öncelikle giriş bölümünde müellifin hayatı, çalışmaları, hocaları, talebeleri ve ilmi konumu hakkında kaynaklardan özet bilgiler verilecektir. Ardından birinci bölümde, eserin yazma ve matbu nüshaları, muhtevası, metodolojisi, müellifin istifâde ettiği kaynaklar ve eserin hadis ilmindeki yeri incelenecektir.

İkinci bölümde ise, eserdeki 363 rivayetin bulunduğu kaynaklar hakkında yapılan analize yer verilecektir. Kaynakların tespiti ve sınıflandırması yapılırken sadece Mehdi Hoşmend'in tahkikli nüshası esas alınmayacaktır. el-Mektebetü'ş-Şamile programından yardım alınarak benzer lafızları yahut manayı içeren rivayetlerin kaynakları da bulunmaya çalışılacaktır. Müellif rivayetlerin bulunduğu kaynakların garîbü'l-hadîs kitapları, sahih müsnedler ve siyer-megâzi kitapları olduğunu belirttiği için bu eserler öncelikli tutularak el-Mektebetü'ş-Şamile'den 363 rivayetin kaynakları, ravilerine dair bilgiler, rivayetlerin merfu olup olmadığı programdaki bütün eserler taratılarak bulunmaya çalışılacaktır.

Eserden seçkide bulunduğumuz rivayetlerin kaynaklarını incelerken de yukarıda tarif edilen metod uygulanacaktır. Ayrıca bu rivayetlerin yahut benzer manayı içeren rivayetlerin metinleri, onlara dair yapılan açıklamalar, şerhleri, ravilerine dair bilgiler, sıhhatlerine dair yorumlar, rivayetlerin merfu olup olmadığı, sıhhatleri hakkındaki yorumlar da el-Mektebetü'ş-Şamile programındaki bütün eserler taranarak bulunmaya ve tespit edilmeye çalışılacaktır. Rivayetlerin açıklaması için *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'nin* iki farklı tahkikli neşir çalışmasından yararlanılacaktır. Bu iki tahkikli neşir çalışması; Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Mehdi Hoşmend tarafından yapılmıştır.

Hadisleri incelemesinde ise, her bir rivayetin Arapça metni, Türkçe tercümesi yazıldıktan sonra açıklaması yapılacaktır. Açıklama kısmında rivayetin farklı tarihlerinde metinler arası bir farklılık varsa belirtilecektir. Rivayeti Şerîf er-Radî'nin nasıl izah ettiği, garîbü'l-hadîs kitaplarında kelimelerin nasıl açıklandığı kaydedilmeye çalışılacaktır. Ardından *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'deki metne en

yakın ve en eski kaynaktaki bulunan tarihin senedi ittisal-inkıta ve ravilerin güvenilirliği açısından incelenecektir. Diğer tariklerde bulunan ravilerden ziyade olduğu söylenen varsa onlara da işaret edilecektir. Hadislerin değerlendirmelerinin yapılmasında Nasıruddin Elbânî'nin *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe* adlı eserlerine ve yine onun tahric yaptığı diğer eserlere müracaat edilecektir.

Eserdeki rivayetler çoğunlukla garîb kelime ve ifadeler içerdiği için bunların açıklamalarında garîbü'l hadîs ve lügat kitaplarından faydalanılacaktır. Garîbü'l-Hadîs alanına dair eserler: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (224/838), İbn Kuteybe (276/889), İbrahim b. İshak el-Harbî (285/899), Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî'nin (388/998) *Garîbü'l-Hadîs* isimli eserleri ile Zemahşerî'nin (538/1144) *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs* ve İbnü'l-Esîr'e ait (606/1210) *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs* adlı eserleridir. Rivayetler incelenirken çeşitli Arapça lügat kaynaklarına da başvurulacaktır. İbn Manzûr'un (711/1311), *Lisânü'l-Arab* ve Zebîdî'nin (1205/1791), *Tâcü'l-Arûs* isimli ansiklopedik sözlük çalışmaları bunlardandır.

Ayrıca eserin telif sebebi hadislerin belâgat yönünden şerh edilmesi olduğu için, eserde bulunan edebî sanatların çeşitleri anlatılacaktır. Şerîf er-Radî'nin rivayetlerin metinlerini edebi yönden nasıl inceleyip açıkladığı üzerinde durulacaktır. Müellifin rivayetlerde tespit ettiği edebî sanatların çeşitleri de incelemelerimize dâhildir. Bu sanatların müellife ve günümüz alimlerine göre yapılan tasniflerine değinilecektir. İncelenen rivayetlerde bulunan edebî sanatlar kısaca tanıtılacaktır ve bu tasnifler neticesinde ortaya çıkan edebî sanatlara yönelik farklılıklar hakkında istatistiksel olarak bilgiler verilecektir. Bu sanatların açıklanmasında Taha Muhammed ez-Zeynî'nin tahkikli neşir çalışması ve İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî Muhammed'in *el-Cühûdü'l-Belâğîyye li's-Şerîf er-Radî Min Hilâli Kitâbihi'l-Mecâzâti'n-Nebeviyye* adlı yüksek lisans tezi esas alınacaktır.

II. ŞERİF ER-RADÎ

1. Hayatı

Bağdatlı Şii âlim Şerîf er-Radî'nin şeceresi şöyledir: Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa b. Muhammed b. İbrahim b. Musa el-Kâzım b. Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Âbidîn b. İmâm Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib. Künyesi ise: Ebu'l-Hasen el-Alevî'dir. Bağdat'taki Talibîlerin (Hz. Ali (r.a) soyundan gelenlerin) nâkibidir. Lakabı ise Radî Zü'l-hasebeyn'dir. Çünkü soyu hem anne hem de baba tarafından Hz. Ali'ye (r.a.) dayanır. Alevî-Tâlibîdir.¹ Hz. Ali ile arasında on nesil, Mûsâ Kâzım ile de beş nesil vardır.

Şerîf er-Radî (359/970) yılında Bağdât şehrinde doğmuştur. O dönemde iktidarda Abbasi Devleti bulunmaktadır. Daha on yaşına gelmeden şiir okumaya başlamıştır. Irak halkı arasında saygın bir kimsedir. Onun ailesi Talibîler'in nakibliğini, hac emirliğini yapmışlardır. Bu görev önce dedesinden babasına, sonra babasından kendisine de (380/991) yılında geçmiştir.²

Şerîf er-Radî divan sahibi ve şairliği zirvede olan bir zattır. Kimilerine göre Tâlibîlerin en büyük şairidir. O dönemde Kureyş'ten güzel şair ve mütefekkirler vardır ancak onlar sınırlı sayıda şiir kaleme almışlardır. Şerîf er-Radî ise çok şiir yazan birisidir. Şerîf er-Radî on yaşında iken Büveyhî hükümdarı Adudüddöve, babasını tehlikeli gördüğü bazı kimselerle beraber Şiraz'a sürüp bir kaleye hapsedmiştir (369/979-80). Bu dönem dört yıl kadar sürmüş, babası hükümdarın vefatından sonra serbest bırakılmıştır.³ Şerîf er-Radî ve kardeşi için sıkıntılı geçen bu dönemde annesi Fâtıma hanım, Şerîf er-Radî ve ağabeyi Şerîf el-Murtazâ ile yakından ilgilenmiş ve onları dönemin en meşhur Şii âlimlerinden olan Şeyh Müfîd'e götürerek ilim yoluna girmelerini sağlamıştır. Adı geçen hükümdarın ölümü üzerine Ebû Ahmed'in (babasının) serbest bırakılması ile Şerîf er-Radî'nin hayatında ölümüne kadar otuz yıl devam eden yeni bir dönem başlamıştır. Ebû Ahmed'in hapis hayatının sona ermesi ve serbest bırakılması sonrası Şerîf er-Radî

¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 243.

² Seâlibi, *Yetîmetü'd-Dehr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, 155.

³ Özel, Mustafa, "Şerîf er-Radî", *DİA*, Ankara 2010, XXXIX, 4-5.

kalan ömründe iki halife ve dört melik dönemi görmüştür. Şerîf er-Radî babasının nüfûzu ve kendisine gösterilen ilgiyi iyi bir şekilde değerlendirerek yöneticilerle irtibatını ve iyi ilişkilerini devam ettirmiştir.⁴

Şerîf er-Radî, 388/998 yılında 29 yaşında iken *Şerîf* Ecel** ve 396/1006 yılında 37 yaşında iken de *Şerîf Radî* diye meşhur oldu.⁵ Bahâüddevle, Şerîf er-Radî'yi Irak Tâlibîlerinin nakîbliğiyle görevlendirmiş ve kendisine “*Radî Zü'l-Hasebeyn*” lakabını, kardeşi Şerîf el-Murtazâ'ya da “*Murtazâ Zü'l-Mecdeyn*” lakabını vermişti.⁶ Şerîf er-Radî, bazen dedesi İbrahim el-Murtazâ b. el-İmâm Musa b. Cafer sebebiyle Murtazâ lakabıyla da anılmaktaydı. Bu lakap aynı zamanda kardeşi için de kullanılıyordu. Alevilere (Tâlibîler'e) Nakîbu'n-Nukabâ olarak tayin edildikten sonra ailede Murtazâ lakabıyla anılan diğer şahıslardan ayrılmak için Radî lakabıyla anılmaya başlandı.⁷

Babalarının ölümünün ardından küçük oğul Şerîf er-Radî'ye miras kalan bu nakîblik görevi daha sonra ağabeyi Şerîf el-Murtazâ'ya geçmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) soyuna dayanan bu iki kardeşin gördükleri büyük itibar Abbasi sarayına kadar uzanmıştır ve sarayda önemli bir nüfûza sahip olmuşlardır. Şerîf er-Radî, Mekke'ye giden hacılar kervanı emirliği görevine (emîrû'l-hacc) defalarca getirilmiş, idarenin suistimaline karşı şikâyetleri inceleme işi olan Divân-ı Mezâlim'de de şahsî dostu olduğu halifeyi temsil edebilmiştir.⁸

Şerîf er-Radî, bu arada Şîî Hamdânîlerle de ilişkisini sürdürmüştür. Ancak “*eş-Şerîfû'l-Celîl, eş-Şerîfu'l-Ecel, Radî Zü'l-Hasebeyn, Zü'l-Menkabeteyn*” ünvanlarıyla anılması gibi gönül alıcı şeyler onda hilafet arzusunun sönmesine sebep olmuştur ve Bahâüddevle'nin vefatıyla (403/1012) bu arzusu tamamen sona

⁴ Gültekin, Hikmet, *Şîî Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-Belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 2013, Konya, s. 97.

* Ağabeyi ve kendisininin Şerîf, diye anılması soylarının Hz. Ali'ye (r.a.) dayanması sebebiyledir. Bkz. Gültekin, *a.g.e.*, 2013, 486. dp.

⁵ Gültekin, *a.g.e.*, 2013, 99.

⁶ İzzüddîn İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1997, VII, 544.

⁷ Gültekin, *a.g.e.*, 2013, 102.

⁸ Müezzi, Muhammed Ali Emir, İmâmî Şîîlik'te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler, trc. Mehmet Ali Sönmez, *UÜİFD XII*, S: 2, 2003, s. 329.

ermiştir. Daha sonrasında da ilim yolunda ilerlemeye devam etmiştir ve açtığı medrese, kütüphanede talebeleri ile ilgilenerek ömrünü tamamlamıştır.⁹

Şerîf er-Radî 406 yılı altı Muharrem Pazar günü (26 Haziran 1015) Bağdat'ta vefat etmiştir. Önce Kerh'te *Enbâriyyîn Mescidi* civarındaki evine, daha sonra Kербela'daki Hüseyin Şehidliği'nde babasının yanına defnedilmiştir. Şerîf er-Radî'nin kabri bu gün hâlâ bilinmekte olup ziyaret edilmektedir.¹⁰

2. İlmî Kişiliği

Bu bölümde Şerîf er-Radî'nin İslami ve fenni ilimlerdeki konumunun tespiti için kaynaklarda onun ilim tahsil ettiği ve icâzet aldığı tespit edilen hocaları ile ondan icâzet alan talebeleri incelenecektir. Şerîf er-Radî'nin tefsir, hadis, tarih, biyografi, fıkıh, dil ve edebiyat ilimleri ile alakalı yazmış olduğu eserleri de incelenecektir. Ardından müellifin hayatı ve ilmi hakkında yapılan çalışmalara yer verilecektir. Bölümün en sonunda ise onun ve eserinin Hadis ilmindeki konumu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

a. Hocaları ve Talebeleri

Şerîf er-Radî, farklı alanlarda mütehasıs ve farklı mezheplere müntesip pek çok âlimden icâzet alan bir âlimdir. İcâzet ve eğitim aldığı alanları ağırlıklı olarak dil, edebiyat, hadis, kıraat, fıkıh ve kelâm olarak sıralayabiliriz.

Hayatı boyunca ilim tahsil ettiği hocalarını şu şekilde sıralayabiliriz:¹¹

Dil ve edebiyat alanında ilim tahsil ettiği hocaları:

1- Ebû Saîd Hasen b. Abdillâh b. el-Merdıbân es-Sîrâfî en-Nahvî (368/979)

Basralılar arasında nahvi en iyi bilenlerdendi. *Kitâbü Sibeveyh*'i şerh etmiştir. Mutezilidir. Şerîf er-Radî'ye nahiv öğretti, i'rab çalıştırdı. Hatta Zehebî

⁹ Özel, “Şerîf er-Radî”, 4.

¹⁰ Gültekin *a.g.e.*, 2013, 111-112.

¹⁰ Özel, “Şerîf er-Radî”, 4.

¹¹ Hulv, Abdülfettâh Muhammed, *Radî Hayâtühü ve Dirâsetü Şi'rih*, Hecr li't-Tıbbâ ve'n-Neşr, Kâhire 1986, I, 270-293,

(748/1348), Şerîf er-Radî'nin bu hocadan daha 10 yaşına varmadan nahiv ilmi almaya başladığını kaydeder. Bir gün Şerîf er-Radî'yi imtihan eder ve verdiği cevaptan ötürü hafızasının ne kadar kuvvetli olduğuna hem kendisi hem de orada bulunanlar şaşırırlar.¹²

2- Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilğaffar el-Fârisî en-Nahvî (377/988)

Bafsa'da doğdu, ardından Bağdad'a gitti ve orada yaşlandı. Arapça dilinde önemli imamlardan birisidir. Mutezilidir.¹³ Şerîf er-Radî, ondan nahiv ve dil ile alakalı eğitim almıştır. Hocası Ebû Ali'den ayrıca "el-Îzâh" adlı kitabının icazetini almıştır ve ondan bu icazeti aldığını *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'de kaydetmiştir. Kitaptan aldığı bir dizeyi hadîs-i şerifteki garîb kelimeyi açıklamak için kullanır.¹⁴ Şerîf er-Radî'nin kaynaklarda adı geçen *Ta'likâ 'ale'l-Îzâh li Ebû Ali el-Fârisî* adlı eseri de hocasının bu eseri üzerine yazdığı ta'lik olsa gerektir.

3- Ebû Abdillâh b. el-İmam el-Mansûrî (391/1001)

Şerîf er-Radî, ondan dil alanında eğitim almıştır. Ayrıca bir kaside ona miras kalmıştır.

4- Ebu'l-Hasen Ali b. İsa b el-Ferac er-Rib'î el-Bağdâdî en-Nahvî (420/1030)

Şerîf er-Radî gibi o da Ebû Saîd es-Sîrâfî ve Ebû Ali el-Fârisî'nin talebesidir. O da hocası Ebû Ali el-Fârisî'nin (377/988) *el-Îzâh* adlı kitabına şerh yazmıştır. Şerîf er-Radî, ondan nahiv, arûz, kâfiye ilmini almıştır. Bu hocasından da iki rivayette ondan dinlediği şiirleri kaydetmiştir.¹⁵

5- Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî (392/1002)

¹² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyatü'l-Meşâhîri ve'l-Â'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2003, IX, 111.

¹³ Ziriklî, *el-'A'lâm*, II, 179-180.

¹⁴ Şerîf Radî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin el-Alevî (406/1015), *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Mehdi Hoşmend, Dâru'l Hadis, Kum 2001, 130.

¹⁵ bkz. Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 80, 350.

Şerîf er-Radî, bu hocasından Arap diline ve şiirlere dair eğitim almıştır. Şerîf er-Radî'nin nahv ilminde ders okuduğu en büyük hocasıdır, diyebiliriz. Şerîf er-Radî bu hocasıyla çok zaman beraber olmuş, onun görüşlerini beğenmiş; o da Şerîf er-Radî'nin şiirlerini beğenmiş, bazı kasidelerini şerh etmiştir. O da bunun karşılığında ona teşekkür kasidesi yazmıştır. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'de altı hadîs-i şerîfin açıklamasında bu hocasının şiirlerinden, dil ile alakalı görüşlerinden nakiller yapmıştır.¹⁶

Hadis ve kıraat alanında ilim tahsil ettiği hocaları:

6- Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî el-Mukrî el-Fakîhu'l-Mâlikî (393/1003)

İlim hususunda yetkin ve güvenilir bir alimdir. Şerîf er-Radî, bu hocasından çokça hadis dinlemiştir, 30 yaşından sonra hocasına Kur'ân-ı Kerîm'i kıraat etmiş ve hıfzını tamamlamıştır.

7- Ebu'l-Ferac el-Muâfî b. Zekeriyya b. Yahya en-Nehrevânî el-Kadî (390/1000)

İbn Cerîr et-Taberî'nin (311/923) mezhebindedir, fakihtir, edîbdir, güzel şiirleri vardır ve sika bir alimdir.¹⁷ Şerîf er-Radî'nin ondan kıraat ilmi dışında başka bir ilim aldığı kaynaklarda geçmemektedir.

8- Ebû Hafs Ömer b. İbrahim b. Ahmed el-Kenânî el-Mukrî el-Muhaddis (390/1000)

Kıraat âlimi ve muhaddistir. Abdüssamed b. Abdülvâris (204/820) ve Ahmed b. Hanbel (241/855) onu sika olarak görmüşlerdir; ancak Ebû Hâtim (209/824) ise onun rivayetleriyle ihticâc edilmeyeceğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'den oğlunun aktardığı görüşe göre ise o münker rivayetler aktarmıştır.¹⁸ Bu hocasından kıraat ve Hadis ilmi almıştır. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'de bu

¹⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, hadis no: 9, 39, 130,202, 218, 306.

¹⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, XIII, 230-232.

¹⁸ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, III, 178-179.

âlimiden kıraat ilmini aldığını kaydetmiştir.¹⁹ Ayrıca bu eserdeki senedli olarak kendi rivayet ettiği üç rivayetten ikisini ondan rivayet etmiştir.²⁰

9- Ebû Ubeydillah Muhammed b. İmran el-Merdibânî (384/994)

Mutezilîdir, edîbdir, tarihçidir. Hadis rivayetinde sika olduğu söylene de bazı alimler onun Mutezilî olması hasebiyle sika olmadığını belirtmişlerdir.²¹ Şerîf er-Radî, ondan fıkıh ve hadis okumuştur. 178 numaralı hadîs-i şerîfin şerhini yaparken naklettiği başka bir rivayetin senedinde bu hocası geçmektedir.²² Bu da onun icazet aldığını gösterir.

10- Sehl b. Ahmed b. Abdillah ed-Dîbâcî (385/995)

Ondan Hadis ilmi almıştır, yalnız bu hocası Şii olmak ve yalancılıkla itham edilmiştir. Ezherî (370/980) onun yalancı, Râfizî ve zındık olduğunu söylemiştir.²³ Hocası Ebu'l Kâsım İsa b. Ali b. İsa b. Davud b. el-Cerrâh 'tan (391/1000) naklettiği 197. rivayetin açıklamasında aynı rivayetin hocası Sehl b. Ahmed b. Abdillah ed-Dîbâcî (385/995) aracılığıyla da kendisine ulaştığını ve bu sened zincirini nakletmiştir.²⁴

11- Ebu'l Kâsım İsa b. Ali b. İsa b. Davud b. el-Cerrâh (391/1000)

363 rivayetten kendi rivayet ettiği 3 rivayetten ilki olan 197. rivayetin ilk senedini ise bu hocasından rivayet etmiştir.²⁵ Halife Tâi Lillah'ın kâtibidir. İlimler tarihi hakkında bilgisi vardır. Hadis imla etmiştir. Mantık ve felsefe alanında bilgilidir.²⁶ Zehebî ise onun zayıf bir ravi olduğunu kaydetmiştir.²⁷

12- Ebû Muhammed Harun b. Musa et-Til'ukubri (385/996)

¹⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 42.

²⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 229-230. *(198: سمعنا، 199: حدثنا lafzıyla)

²¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, III, 352-353.

²² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 207.

²³ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, IX, 123.

²⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 228. *(197 : حدثنا lafzıyla)

²⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 228. *(197 : اخبرنا lafzıyla)

²⁶ Ziriklî, *el-'A'lâm*, V, 106.

²⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, III, 318.

Hocası olduğu kaynaklarda geçmektedir. Rafizî olduğu ve münker rivayetlerinin olduğu kaydedilmiştir. Hadis âlimidir ancak ondan az kimse rivayette bulunmuştur.²⁸

Fıkıh ilminde ilim tahsil ettiği hocaları:

13- Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Havârizmi el-Hanefi (403/1012)

Hanefi fıkıhı âlimidir.²⁹ Şerîf er-Radî, Hanefi ve Şafii fıkının ihtilaflarını içeren *Muhtasaru Ebî Cafer et-Tahâvî* eserini ona okumuştur.

14- Ebû Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh el-Esedî el-Ekfânî (405/1014)

40 sene boyunca kadılık yapmıştır. Şerîf er-Radî, ona Hanefî ve Şafiiliğe dair metinler okumuş ve icazet almıştır.

15- Şeyh Müfid (413/1022)

Tüm ismi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu‘mân el-Hârisî el-Ukberî’dir. İmamiyye mezhebinin önemli âlimilerindendir. İmamiyye mezhebinin fıkını bu hocasından almıştır. Şeyh Müfid, o dönemdeki İmâmîler’in kelâm konusunda lideri ve mezhebin sözcüsü kabul edilmiştir.³⁰ Kaynaklarda Şerîf er-Radî ve ağabeyi Şerîf el-Murtazâ’nın babaları olan Ebû Ahmed Hüseyin’in, Büveyhî Hükümdarı Adudüdevle tarafından Şîraz’a sürüldüğü zaman anneleri Fâtıma Hanım’ın oğullarını erken yaşta ilim öğrenmeleri için Şeyh Müfid’in yanına gönderdiği geçmektedir³¹

16- Kâdî Abdülcebâr (415/1024)

Tam ismi, Ebu’l Hasen Kâdü’l-Kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebâr’dır. Usûlde Mutezilî, furu’da Şafii olan bir âlimidir. Şerîf er-Radî, ondan Şafii fıkıh usulünü ve Mutezile kelâmı ilmini almıştır. Ondaki fıkıh usulü

²⁸ Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl*, IV, 287.

²⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, IV, 10.

³⁰ İlhan, Avni, “Şeyh Müfid”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 502.

³¹ Gültekin, *a.g.e.*, 2013, 99

kitabı *el-Umed fî Usûli'l-Fıkh* adlı eserini bizzat tâlimi ettiğini *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinde kaydetmiştir ve bu eserden alıntı yapmıştır.³² Yine aynı eserde bu hocasının eserlerinden biri olan Mutezile kelamının usûlü ve beş temel esasının anlatıldığı eseri *Şerhu'l-Usûlil-Hamse'yi* ondan tâlimi ettiğini kaydetmiştir ve bu eserinden onun bir görüşünü aktarmıştır.³³ Ayrıca aynı eserinde, onun ismini zikrederek daha büluğ çağındayken ondan okuduğu rü'yetullah ile ilgili görüşünü nakletmiştir.³⁴

17- Ebu'l Hasen Muhammed b. Ebî Ca'fer Muhammed b. Ebi'l Hasen Ali el-Cerrâr (435/1044)

Neseb âlimidir, Şerîf er-Radî ondan neseb ilmini öğrenmiştir.

18- Ebû Yahya Abdürrahîm b. Muhammed b. İsmail b. Nebâtetî'l Hatîb (374/985)

Aslen Şerîf er-Radî ile mülâkî olmalarında şüphe vardır; ancak Şerîf er-Radî'nin, Ebû Yahya'nın hutbelerinden istifade etme ihtimali vardır. Önemli bir hatîbdir.³⁵

Aktardığımız bu bilgilere göre Şerîf er-Radî'nin farklı mezheplere mensup pek çok hocadan ilim tahsil ettiği tespitini yapabiliyoruz. O, Şîî mezhebine olan meyline rağmen, biz onu mezhep taassubundan uzak ve oldukça itidalli görüyoruz. Şerîf er-Radî, farklı okullarda Sünnî, Şîî ve Mutezili âlimlerden ilim öğrenmiştir. Bu durum onu asrında tabî olunan bütün görüşler hakkında bilgili kılmıştır.³⁶ Kendisi Şîî asıllı olmasına rağmen bu onun ehl-i sünnet olan hocalardan ilim almasına engel olmamıştır. Hatta belki de böyle hocalardan ilim tahsil etmesi sebebiyle kendi mezhebine dair aşırı bir uç görüşte olmamıştır.

³² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 176.

³³ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 330.

³⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 62.

³⁵ Ziriklî, *el-'A'lâm*, III, 346.

³⁶ İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî Muhammed, *el-Cühûdü'l Belâğiyye li'ş-Şerîf er-Radî Min Hilâli Kitâbihi'l-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, Yüksek Lisans Tezi, Um Dirman Üniversitesi Külliyesi'd-Dirâsâtü'l-Ulya Arap Dili Fakültesi Kısmü'd-Dirâsâtü'l-Edebiyye ve'n-Nakdiyye, Sudan 2006, 95.

Şerîf er-Radî'nin hocaları hakkında tanıtıcı bu bilgilere yer verdikten sonra diyebiliriz ki; hocaları arasında İmâmiyye haricinde başka mezheplere mensup âlimlerin bulunması, Sâbiî dininden olan Ebû İshak es-Sâbî ile dost olması hatta ölümünden sonra Şerîf er-Radî'nin ona mersiye yazmış olması, onun başka din ve mezhep mensuplarına karşı da hoşgörülü olduğunu göstermektedir.³⁷

Bütün bunların neticesinde onun mezheplerüstü bir ilim anlayışı olan ve çok yönlü bir âlim olduğu tespitinde bulunabiliriz.

Şerîf er-Radî'den ilim alan ve ismi öne çıkan talebelerini de şöyle sıralayabiliriz:³⁸

- 1- Şeyhu't Tâife Ebu Ca'fer Muhammed b. Hasen et-Tûsî (460/1067)
- 2- eş-Şeyh Ca'fer b. Muhammed ed-Dûristî
- 3- eş-Şeyh Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali el-Halvânî
- 4- el-Kâdî Ebu'l-Meâli Ahmed b. Kudâme (486/1093)

Din ilimleri hususunda Şerîf er-Radî'den pek çok icazeti vardır.

5- Ebû Zeyd es-Seyyid Abdullah b. Ali Kiyâbekî b. Abdillâh el-Hüseynî el-Cürcânî

Şehid-i Sanî'nin, Şeyhleri Bahâî el-Âmilî'nin babasına verdiği icazetinde ve Birinci Meclisî'nin oğlu Allâme Meclîsî'ye verdiği icazette adı geçmektedir.

6- Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ahmed en-Nîsâbûrî el-Huzâî

Allâme el-Hüccet et-Tüsterî'nin *el-Mekâyis* adlı eserinde belirtildiğine göre bu zat Şerîf er-Radî ve Şerîf al-Murtazâ'nın en önemli öğrencilerindendir.

7- Ebû Mansûr Muhammed b. Ebî Nasr Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Ukberî

³⁷ Özel, “Şerîf er-Radî”, 4.

³⁸ Hulv, *a.g.e.*, I, 295-296.

8- el-Kâdî es-Seyyid Ebu'l Hasen Ali b. Bindâr b. Muhammed el-Hâşimî

Şeyh Abdullâh es-Semâhicî'nin, Şeyh Yasin'e ve Şeyh Nâsır el-Cârûdî'ye 1128 yılında verdiği icazette adı geçmektedir.

9- eş-Şeyhü'l-Müfîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yahya en-Nîsâbûrî

Aynı icazette bu talebenin de adı geçmektedir. O, Şerîf er-Radî ve ağabeyi Şerîf el-Murtazâ'nın bütün eserlerini vasıtasız nakletmektedir.

b. Eserleri

Şerîf er-Radî'nin tefsir, hadis, tarih ve edebiyat ilimleri ile alakalı yazmış olduğu eserleri de şu şekilde sıralayabiliriz³⁹:

Edebiyat ve şiir alanına dair çalışmaları:

1- *Dîvan*: Şerîf er-Radî'nin, (374-405/984-1014) yıllar arasında yazdığı ve 17.000'den fazla beyitten oluşan şiirleri kapsamaktadır. Şiirlerin tarihli olması sebebiyle eser şairin hayatı ve dönemi açısından önemli bir döküman niteliğindedir.⁴⁰

2- *Nehcü'l-Belâğa*: Hz. Ali'nin (r.a.) konuşmaları, mektupları, öğütleri, vasiyetleri, emirleri ve hikmetli sözlerine dair bir derlemedir. Eserin Şerîf er-Radî'ye ait olduğu hemen hemen kesin şekilde biliniyorsa da kardeşi Şerîf el-Murtazâ'ya (436/1044) da nisbet edilmektedir.⁴¹

3- *Resâ'ilü's-Şâbî ve's-Şerîf er-Radî*: Tamamı üç cilt olan eserin çok az kısmı günümüze ulaşmıştır.⁴²

4- *el-Hicâziyyât*: Şairin afif gazel temasında kırk kasidesini içerir.⁴³

Tefsir alanına dair çalışmaları:

³⁹ Özel, "Şerîf er-Radî", 4-5.

⁴⁰ Abdülhüseyin el-Hillî, Beyrut 1889, 1892.

⁴¹ İbn Ebi'l Hadîd, *Şerhu Nehci'l Belâğa*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhim, Suriye 1959.

⁴² Muhammed Yusuf Necm, Kuveyt 1961,1986.

⁴³ Zâhiriyye Ktp., nr. 332.

5- *Hakâ'iku't-Te'vîl fî Müteşâbihi't-Tenzîl*: Yalnız beşinci cüzü zamanımıza ulaşan bu dirâyet tefsirinde kıraat farklarına, fıkıh ve kelâm konularına temas edilmiş, garîb kelimelerle ilgili açıklamalara ve şiirle istişhâda ağırlık verilmiştir.⁴⁴

6- *Telhîsu'l Beyân fî(an) Mecâzâtî'l Kur'an*: (401/1011) yılında yazılan ve bu türde ilk eser olan kitapta mecâzi anlatımlar daha çok istiâre adıyla ele alındığından eser *el-İsti'ârât fî'l-Kur'ân* ismiyle de anılmıştır.⁴⁵

Hadîs-i şerîf alanına dair çalışması:

7- *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye/Mecâzâtü'l-Âsâri'n-Nebeviyye*⁴⁶: Bu eser hakkında ayrıntılı bilgiler çalışmamızın birinci bölümünde incelenecektir.

Biyografi çalışmaları:

8- *Hasâ'isü'l-Eimme*: (383-384/993-994) yıllarında kaleme alınan eser İmâmiyye'ye mensup imamların biyografilerine dairdir.⁴⁷

9- *Hasâ'isü Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*: Önceki eserle birlikte yazılmıştır.

Şerîf er-Radî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: ⁴⁸ *"Ahbâru Kudâtü Bağdâd"*, tarih *"Sîretü Vâlidihî Ebî Ahmed et-Tâhir"*: biyografi, *"Me'ani'l-Kur'ân"*: tefsir, *"Hasen min Şi'ri'l-Hüseyn, Muhtârü Şi'ri Ebî İshâk es-Sâbî, el-Muhtâr min Şi'ri Ebî Temmâm, ez-Ziyâdât fî Şi'ri İbni'l-Haccâc, Mâ Dâre beynehû ve beyne ş-Şâbî Şi'ren"*: edebiyat, şiir, *"Hilâfü'l-Fukahâ"*: fıkıh, *"Ta'lîka 'ale'l-Îzâh li Ebî Ali el-Fârisî"*: nahiv alanında yazmış olduğu eserler olmalıdır. Hakkında ta'lîk yazdığı eser *el-Îzâh* hocası Ebû ali el-Fârisî'ye ait bir nahiv kitabıdır.

⁴⁴ Muhammed Rızâ Âl Kâşifülgîta, İsfahan 1935, Beyrut 1986.

⁴⁵ Seyyid Muhammed Mişkât, Tahran 1953.

⁴⁶ Mahmud Mustafa, Kahire 1937.

⁴⁷ Muhammed Hâdî el-Emînî, Meşhed 1986.

⁴⁸ Özel, "Şerîf er-Radî", 4-5.

3. Hakkında Yapılan Çalışmalar

Şerîf er-Radî; hayatı, ilmi ve eserleriyle araştırmacıların ilgisine mazhar olmuştur. Şerîf er-Radî'nin hayatı ve ilmi-edebi kişiliği ile ilgili yapılan çalışmalar sırasıyla şöyledir:⁴⁹

1- Abdülhüseyn el-Hillî en-Necefî (1375/1956), *Hayâtü 'ş-Şerîf er-Radî*.

Necef'te 1936'da neşredilen Şerîf er-Radî'nin *Hakâ'iku't-Te'vîl fî Müteşâbihi't-tenzîl*⁵⁰ adlı eserinin mukaddimesinde bu bölüm yer almaktadır.

2- Muhammed Rızâ Âli Kâşifülgitâ (1366/1947), *Hayâtü 'ş-Şerîf er-Radî*.⁵¹

Önce 1936 yılında er-Rıdvânü'l-Hindiyye adlı dergide yayınlandı, sonra Bağdat'ta basılmıştır.

3- Zekî Mübârek (1371/1952), '*Abkariyyetü 'ş-Şerîf er-Radî*'.⁵²

İki cilt halinde 1939 yılında Mısır'da ve Beyrut'ta iki cilt olarak basılan Şerîf er-Radî'nin hayatını ve edebî birikimini inceleyen bir eserdir.

4- Abdülmesîh Mahfûz, *eş-Şerîf er-Radî: Budlîrû 'l-Arab*.⁵³

1944 yılında Beyrut'ta basılan Şerîf er-Radî'nin Arap dili ve edebiyatındaki önemini onun şiirleri ve metinleri üzerinden örnekler vererek açıklayan bir eserdir. Eserine bu ismi koymasının sebebi, 19. yüzyılın en önemli Fransız şairlerinden Charles Baudelaire'dir. Önemli bir şair olan şair nasıl Avrupa'nın Baudelaire nasıl avrupa'nın önemli şairi ise, Şerîf er-Radî de Arapların Budlîr'idir.

⁴⁹ Özel, "Şerîf er-Radî", 5.

⁵⁰ Şerîf er-Radî, *Hakâ'iku't-te'vîl fî Müteşâbihi't-tenzîl*, thk. Abdülhüseyn el-Hillî en-Necefî, Matbaatü'l-Garî, Necef 1936.

⁵¹ Muhammed Rızâ Âli Kâşifülgitâ (1366/1947), *Hayâtü 'ş-Şerîf er-Radî*, Matbaatü'l-Maârif, Bağdat 1941.

⁵² Zekî Mübârek (1371/1952), '*Abkariyyetü 'ş-Şerîf er-Radî*', el-Matbaatü'l-Asriyye, Sayda 1939, I-II.

⁵³ Abdülmesîh Mahfûz, *eş-Şerîf er-Radî: Budlîrû 'l-Arab*, Menşûrâtü Mektebeti Beyrut, Beyrut 1944.

5- Muhammed Seyyid Kîlânî, *eş-Şerîf er-Radî: 'Asrühû Târîhu Hayâtihî, Şi'rüh.*⁵⁴

Şerîf er-Radî'nin biyografisi ve onun edebiyat alanındaki yeri hakkında yapılan bir çalışmadır.

6- Abdülfettâh M. el-Hulv, *eş-Şerîf er-Radî Hayâtühû ve Dirâsetü Şi'rih.*⁵⁵

Şerîf er-Radî'nin hayatı, edebiyat alanındaki önemi ile ilgili yazılmış ve iki cilt halinde yayımlanmış bir doktora tezidir.

7- Hasan Mahmûd Ebû Uleyvî, *eş-Şerîf er-Radî: Dirâse fî 'Asrihî ve Edebih.*⁵⁶

Şerîf er-Radî'nin hayatı, dönemindeki dil ve edebiyat anlayışı üzerine yapılan bir doktora tezi çalışmadır.

8- Recep Dikici, *eş-Şerîf er-Razî'nin Hayatı, Dil ve Edebiyat Hakkındaki Çalışmaları* (İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Neşredilmemiş Doktora Tezi, 1987).

Bu tez Şerîf er-Radî'nin hayatını, dil ve edebiyata dair eserleri ve görüşlerini ele alan kapsamlı bir çalışmadır.

9- Abdüllatîf Şerâre, *eş-Şerîf er-Radî: Dirâse ve Muhtârât.*⁵⁷

Biyografik bir eserdir. Aynın zamanda Şerîf er-Radî'nin ve Abbâsi döneminde yaşayan diğer şairlerin divan ve kasidelerinin incelendiği bir eserdir.

10- Abdülkadir et-Tabâtabâî, "el-Mütebakk min Mahtûtâtî Nehci'l-belâga".

58

⁵⁴ Muhammed Seyyid Kîlânî, *Şerîf er-Radî: 'Asrühû târîhu hayâtihî, şî'rüh*, Matbaatü'l-Ehrâm, Kahire 1937, I. bs.

⁵⁵ Hulv, Abdülfettah Muhammed, *Şerîf er-Radî Hayâtühû ve Dirâsetü Şi'rih*, Hecr li't-Tibâa ve'n-Neşr, Kâhire 1986, I. bs., I-II.

⁵⁶ Hasan Mahmûd Ebû Uleyvî, *Şerîf er-Radî: Dirâse fî 'asrihî ve edebih*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut 1986.

⁵⁷ Abdüllatîf Şerâre, *Radî: Dirâse ve muhtârât*, eş-Şirketü'l-Âlemiyye li'l-Kitâb, Beyrut 1992.

⁵⁸ *Mecelletü Tûrâsinâ*, Müessesetü Âli Beyt Aleyhimü's-Selam li İhyâi't-Tûrâs, (*Radî Özel Sayısı*), I, S: 5, 1986, 42-51.

1986 yılında Kum şehrinde Şerîf er-Radî'nin bininci ölüm yıl dönümünün anısına özel olarak yayımlanan *Türâsünâ* adlı dergide Şerîf er-Radî'nin *Nehcü'l-Belâğa* adlı eserinin yazma nüshalarıyla ilgili bölümdür.

11- Rızâ el-Üstâdî, “eş-Şerîf er-Radî Fakıhen”,⁵⁹

Aynı derginin aynı sayısında, Şerîf er-Radî'nin fıkıh anlayışını incelemek, görüşlerini tespit etmek amacıyla yazılan bölümdür.

12-Seyyid M. Bahrülulûm, “eş-Şâ'irü't-Tamûh”,⁶⁰

Aynı derginin aynı sayısında Şerîf er-Radî'nin şiir alanındaki önemini anlatmak için yazılan bölümdür.

13- Moktar Djebli, “al-Sharîf al-Radî”, (*EI 2* İngilizce, IX, 340-343).

İngilizce olarak yayımlanan, P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs tarafından düzenlenen *Encyclopaedia of Islam* adlı ansiklopedinin ikinci baskısında 340-343 sayfalar arasında yayımlanmıştır.

14- Yavuz Köktaş, Hadîslerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerîf er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye,⁶¹

Bu makale önce belâgat ilminin önemine ve bazı edebî sanatların tanımına yer verir. Ardından Şerîf er-Radî ve eseri *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'yi kısa bir şekilde tanıtır. Eserden seçilen 15 rivayetin tercümelerine ve Şerîf er-Radî'nin o rivayetler hakkında yaptığı yorumlara kısaca yer verir. Müellifin çoğunlukla mecâz olarak kaydettiği rivayetler sadece edebî olarak kısaca incelenmiştir. Seçilen rivayetlerin kaynakları zikredilmeyi, üç rivayet dışında incelediği diğer rivayetlerin sıhhat durumu hakkında bilgi verilmemiştir. Seçkide bulunduğu rivayetlerin çoğu kütüb-i sitte kaynaklarında geçen rivayetlerdir. Hadislerin açıklamasında çoğunlukla Şerîf er-Radî'nin verdiği açıklamaların dışına

⁵⁹ *Mecelletü Türâsünâ*, a.g.e., 103-124.

⁶⁰ *Mecelletü Türâsünâ*, a.g.e., 197-247

⁶¹ Köktaş, Yavuz, Hadîslerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerîf er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye, *EKEV Akademi Dergisi*, III, S: 2, 2001, 175-189.

çıkılmamıştır. Makalede 15 rivayet incelenirken Şerîf er-Radî'nin edebî sanat tasnifi kullanılmıştır. Rivayetlerdeki edebî sanatların güncel tasnifteki karşılıkları kullanılmamıştır. Köktaş'ın incelediği rivayetler ile tezimizde incelediğimiz rivayetler farklıdır.

15-Muhammed Abdülğani Hasan, *al-Sharîf al-Radî*⁶²

Şerîf er-Radî'nin hayatı hakkında yazılmış biyografik bir eserdir.

16-Gültekin, Hikmet, *Şii Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-Belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri*.⁶³

Şia mezhebinin Hadis ilmindeki yeri ve Hadis ilmine bakış açısı, Şerîf er-Radî'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti ve *Nehcü'l-Belâğa* adlı eserinin muhtevası ve bulunan rivayetlerin sıhhati hakkında yapılan önemli bir çalışmadır.

17-Gökçe, Sefa, *Şerîf er-Radî'nin Tefsir Yöntemi ve Ayyâşî İle Mukayesesi*.⁶⁴

Şerîf er-Radî'nin Şii tefsir geleneğindeki yerini ve *Hakâiku't-Te'vîl fî Müteşâbihi't-Tenzîl* isimli tefsir çalışmasıyla Şii tefsir geleneğini rivayet tefsirinden dirayet tefsirine çevirmesini inceleyen bir çalışmadır. Bu incelemeleri yaparken Şerîf er-Radî'nin eseri ile ondan önce yaşamış olan Şii müfessir Ayyâşî'nin rivayet geleneğine dayalı olarak yapmış olduğu tefsir çalışması mukayese edilmiştir.

Şerîf er-Radî'nin hayatı ve İslamî ilimlerdeki yerinin yanı sıra, bilhassa dil ve edebiyat alanındaki çalışmaları ve bu alanlardaki yeri hususunda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak biz önemli gördüğümüz bu çalışmaları zikretmekle yetindik.

⁶² Muhammed Abdülğani Hasan, *al-Sharîf al-Radî*, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1970.

⁶³ Gültekin, Hikmet, *Şii Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-Belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2013.

⁶⁴ Gökçe, Sefa, *Şerîf er-Radî'nin Tefsir Yöntemi ve Ayyâşî İle Mukayesesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MECÂZÂTÜ'N-NEBEVİYYE

1. Genel Tanıtımı

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini doğru anlama, yorumlama ve onları günümüz hayatına uyarlama amaçlı, günümüze kadar yapılan pek çok şerh çalışması ilim dünyasında mevcuttur. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eser de bunlar arasında yapılan şerh çalışmalarında farklı bir öneme hâizdir, zira hadîs-i şerîflerin Arap dili ve belâgatı ilminin beyan kısmının alt başlıkları ile sınıflandırılıp anlatıldığı nadide bir eserdir. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, hadîs edebiyatında ilk şerh çalışmaları kabul edilebilecek garîbü'l-hadîs kitaplarından yararlanılarak oluşturulmuş bir eserdir, bunun yanı sıra sahih Müsnedler ve meşhur meğazi haberleri de eserdeki rivayetlerin kaynağı olmaktadır.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye; hadîs-i şerîfleri onlardaki edebî sanatları anlatılarak şerh edilmeye çalışan ilk eserdir. Şerîf er-Radî, bu eserinin mukaddimesinde hadîs-i şerîfteki mecâz ve istiâreleri kendinden önce kendi gibi ele alan kimsenin olmadığını, bu alanda yapılan ilk çalışma olduğunu ifade etmiştir. Onun eserde koyduğu bu yöntemle başka çalışmaların yapılmasına olan arzusunu da dile getirmiştir.⁶⁵

Şerîf er-Radî'nin mecâzlarla alakalı yazmış olduğu diğer eseri *Telhîsu'l-Beyân fî(an) Mecâzâtü'l-Kur'ân*'dır. Eserde Kur'an-ı Kerim'deki sûreleri sırasıyla ele alınıp, onlarda bulunan edebî sanatlar işlenmiştir. Türkçe'ye çevirisi de yayımlanmıştır. Mütercim Kur'an-ı Kerim'in mecâzlarına dair yapılan ikinci* çalışmanın *Telhîsu'l - Beyân* olduğunu ifade etmiştir. Şerîf er-Radî, bu eserinde Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan (209/824) çokça alıntı yapmıştır. Ancak

⁶⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 27.

* Mecâzû'l-Kur'ân alanında ilk eser, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (209/824) Kur'ân-ı Kerim'in filolojik yorumuna dair eseri *Mecâzû'l-Kur'ân*'dır.

mecâz anlayışları farklıdır. Ebû Ubeyde mecâzı, Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu kabul ederek; îzah, tevil, tefsir, meâni, garib, icrâb gibi anlamları kapsayacak şekilde kullanmıştır. Şerîf er-Radî ise mecâz, istiâre, kinâye terimlerini belâgat ilmindeki terimlere yakın biçimde ele alıp incelemiştir ve bu şekilde ele alan ilk eserdir denilebilir.⁶⁶

1.1. Yazma Nüshaları

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye ya da *Mecâzâtü'l-Âsâri'n-Nebeviyye* olarak bilinen Şerîf er-Radî'ye ait bu eserin altı yazma nüshası bulunmaktadır:⁶⁷

1- Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi

Bu nüshanın yazım tarihi 982/1575 yılıdır. Önce Doktor Hüseyin Mahfûz Kütüphanesi'nde bulunuyordu. Daha sonra Irak'taki Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.

2- Seyyid Hasan es-Sadr Kütüphanesi

Bu kütüphane, Irak'ın şehirlerinden biri olan Kâzımiyye'de bulunmaktadır. Burada bulunan nüsha, Muhammed es-Sadr tarafından ilk defa Bağdat'ta basılmıştır.

3- İmam Rıza Kütüphanesi

Bu kütüphane, İran'da bulunan Meşhed şehrinde yer almaktadır. Bu nüshanın yazım tarihi ise 1064/1654 yılıdır. Kütüphanedeki yer numarası ise: 2134'tür.

4- Ezher Üniversitesi Kütüphanesi

Kahire/Mısır'da bulunan Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nin Hadis bölümünde 3897 numaralı yerde bu eserin bir yazma nüshası bulunmaktadır.

5- Melikü'l-Ehliyye Kütüphanesi

Tahran'da bulunan bu kütüphanede 1/3545 numaralı yerde eserin bir yazması daha bulunmaktadır.

6- Seyyid Muhammed Ali er-Ravzatî Kütüphanesi

⁶⁶ Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân fî(an) Mecâzâtü'l-Kur'ân*, trc. İsmail Durmuş, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016, 11-12.

⁶⁷ Müessesetü Âli Beyt, *Mecelletü Tûrâsünâ (Radî Özel Sayısı)*, 45-46.

İsfahan/İran’da bulunan bu kütüphanede 10. asra ait bir yazma nüsha bulunmaktadır.

1.2. Matbû Nüshaları

Hadîs-i şerîflerdeki mecâz konusunda yazılan önemli eserlerden biri olan *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'nin matbu olarak yedi farklı neşri vardır, bunlardan ikisi tahkîkli neşir çalışmasıdır. Bu neşirler; Mervan el-Atiyye⁶⁸, Mahmûd Mustafa el-Halebî⁶⁹, Tâhâ Muhammed ez-Zeynî⁷⁰, Taha Abdürraûf Sa'd⁷¹, Mervan el-Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye⁷², Mehdi Hoşmend⁷³ ve Kerim Seyyid Muhammed Mahmud⁷⁴ tarafından yapılmıştır. Bu iki tahkîkli neşir çalışması; Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Mehdi Hoşmend tarafından yapılmıştır.

Bu eserin yedi farklı neşrinden dördüne ulaşabildik:

- 1- Taha Muhammed ez-Zeynî'nin neşrinde 361,
- 2- Mervân el-Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye ortak neşrinde 375,
- 3- Mehdi Hoşmend'in neşrinde 363,
- 4- Kerim Seyyid Muhammed Mahmud neşrinde ise 361 rivayet bulunmaktadır.

Elimizde olmayan ilk iki neşir hakkındaki bulduğumuz bilgileri şu şekilde aktarabiliriz. Bu eser, ilk defa matbû olarak Mervân el-Atiyye tarafından neşredilmiştir. Ancak bu ilk neşir çok sayıda harf ve hareke hatası içermektedir. Aynı şekilde ikinci defa matbû olarak Mahmûd Mustafa tarafından neşredilen metinde de çokça harf ve hareke hatası bulunmaktadır. Yalnız ilk neşirde olmasa

⁶⁸ Mervan b. Atiyye, *Matbaatü'l-Âdâb*, Bağdat 1910, 287 sf.

⁶⁹ Mahmûd Mustafa, *Matbaatü Mustafa el-Bâbî*, Kahire 1937, 340 sf.

⁷⁰ thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, *Matbaatü'l Fecaleti'l Cedîde*, Kahire 1967, Beyrut 1986, 361 rivayet, 465 sf.

⁷¹ Taha Abdürraûf Sa'd, *Matbaatü Mustafa el-Bâbî*, Kahire 1971, I. bs., 308 sf.

⁷² Mervân b. Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Mektebetü'd-Duktûr Mervân el-Atiyye*, Dimaşk 1987, 375 rivayet, 425 sf.

⁷³ thk., Mehdi Hoşmend, *Dâru'l Hadis*, Kum 2001, 363 rivayet, 461 sf.

⁷⁴ Kerim Seyyid Muhammed Mahmud, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 2007, I. bs., 361 rivayet, 272 sf.

da, ikinci neşirde hadîs-i şerîfler numaralandırılmıştır, ve ikinci neşirde bazı kelimeler açıklanmıştır.⁷⁵

Eseri üçüncü neşreden ise Tâhâ Muhammed ez-Zeynî'dir, onun neşrinde 361 hadis bulunmaktadır. Onun ve eseri altıncı neşreden Mehdi Hoşmend'in tahkikli neşirleri kıyaslanarak aşağıda incelenecektir. Çünkü ulaştığımız neşirlerden yalnızca Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Mehdi Hoşmend'in neşrinde muhakkiklerin tahkik etme yöntemi ve tahkik ettikleri yazma nüshalar hakkında bilgi vardır.

Dördüncü neşreden Taha Abdürraûf Sa'd'ın neşri ise 308 sayfadır, ancak bu neşre ulaşamadık.

Eseri beşinci neşredenler ise Mervân el-Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye'dir. Bu neşrin müellifleri eseri tahkik etme yöntemlerini ya da hangi yazma nüshaları esas aldıklarını belirtmemişlerdir. Bu neşirde ise 375 rivayet bulunmaktadır. Bu neşirdeki rivayet sayısının bu kadar fazla olmasının sebebi farklı rivayet bulunması değildir. Diğer nüshalara nazaran fazla rivayet bulunmasının sebepleri mevcuttur. Zira diğer nüshalarda numaralı hadîs-i şerîflerin açıklamalarında gelen 16 rivayet, bu neşirde müstakil olarak numaralandırılmıştır. Ayrıca iki defa numaralandırma hatası yapmıştır. Şöyle ki; aynı rakamı ik defa iki tane farklı hadis için kullanmıştır. Yine başka bir hata da diğer neşirlerde farklı başlıklar altında incelenen iki rivayet, bu neşirde tek numara altında işlenmiştir.

Kısacası bu neşirde, Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Kerim Seyyid Muhammed Mahmud'un neşrinde bulunan bütün rivayetler bulunmaktadır; ancak numaralandırma hatası mevcuttur. Sadece Mehdi Hoşmend'in neşrinde bulunan 126. rivayet bu neşirde de bulunmamaktadır. Bu neşirde hadîs-i şerîflerin kaynakları ve anlaşılması zor kelimelerin izahı bulunmaktadır.

Bu neşirde, eserde geçen isimler, şiiirler, mekan ve konular, kabile ve gruplar, kitap isimleri için fihristler bulunmaktadır.⁷⁶

⁷⁵ Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, "*Mukaddimetü'l-Muhakkik*", Matbaatü'l Fecâleti'l Cedîde, Kahire 1967, 4.

Ayrıca bu neşirdeki rivayetleri incelediğimizde iki rivayette lafız farklılığı bulunduğunu tespit ettik. Birincisi: diğer üç neşirdeki rivayette de “ تعضية ” olarak geçen ifade, bu neşirde “ تقضية ”⁷⁷ olarak geçmektedir. İkincisi ise: yine diğer neşirlerde “ تعودون ” , olarak geçen ifade bu neşirde “ تقودون ”⁷⁸ olarak geçmektedir.

Altıncı neşreden ise, bizim de esas olarak ele aldığımız neşrin yazarı Mehdi Hoşmend'dir. Hakkında ayrıntılı bilgi mukayeseli olarak aşağıda incelenecektir.

Yedinci neşreden ise, Kerim Seyyid Muhammed Mahmud'dur. Onun neşrinde de 361 rivayet vardır. Tâhâ Muhammed ez-Zeyni'nin neşrindeki rivayetlerin aynısı bu eserde de bulunmaktadır. Eserin tahkik edilme yöntemine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu neşirde hadîs-i şerîflerin kaynakları verilmemiş; yalnızca bilinmesi zor kelimelerin sözlük anlamları verilmiştir ve bu neşirde yalnızca hadîs-i şerîflerin ilk kelimeleriyle oluşturulmuş bir fihrist bulunmaktadır.⁷⁹

Eserin bulunan iki tahkikli neşri, aşağıdaki maddelerde tanıtılmış ve kıyaslanmıştır.

a. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî'nin tahkikli neşri:

Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, fihriste eserin ilk sayfalarında yer vermiştir. Bu fihristi eserdeki hadîs-i şerîflerin ilk cümlelerinden oluşturmuştur; ancak alfabetik bir fihrist değildir, sayfa sırasına göre yazılmıştır. Ardından yayımcının ve muhakkikin mukaddimesi gelmektedir. Mukaddimesinde verdiği bilgilere göre, Mervan el-Atiyye ve Mahmûd Mustafa tarafından neşredilen matbu nüshaları dikkate almıştır; ancak bu nüshaların çok sayıda harf ve hareke hatası barındırdığını kaydetmiştir. Mahmûd Mustafa'nın matbû nüshasının her hadîs-i şerîfte numara olmasından dolayı daha faydalı olduğunu ifade etmiştir. Bu matbû

⁷⁶ Mervân b. Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Mektebetü'd-Duktûr Mervân el-Atiyye, Dimaşk 1987, 401-424.

⁷⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Mervân b. Atiyye-Muhammed Rıdvân ed-Dâye, 159.

⁷⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 383.

⁷⁹ Kerim Seyyid Muhammed Mahmud, *a.g.e.*, 255-270.

nüshalarda bulunan pek çok harf ve hareke hatasını düzeltmiştir. Ayrıca *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye 'yi* tahkik ederken Kahire'deki Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde hadis bölümünde bulunan 3897 numaralı yazma nüshadan faydalanmıştır.⁸⁰

Muhakkike göre, eserde mecâz teşbîhe, teşbîh-i belîğ istiâreye, aklî mecâz istiâreye hamledilmiş, o da bu hatalı gördüğü altı örneği zikretmiştir. Bu rivayetlerde yapılan hatalar muhakkike göre şu şekildedir: Şerîf er-Radî'nin 97. rivayette mecâz olarak açıkladığı edebî sanat, teşbîh-i belîğdir, 102. rivayette mecâz olarak açıkladığı edebî sanat, kinâyedir, 79. rivayette istiâre olarak açıkladığı edebî sanat, teşbîh-i belîğdir, 195. rivayette mecâz olarak açıkladığı edebî sanat, teşbîh-i belîğdir, 215. rivayette istiâre olarak açıkladığı edebî sanat, teşbîh-i belîğdir, 222. rivayette istiâre olarak açıkladığı edebî sanat ise mecâz-ı mürseldir.⁸¹

Ayrıca Taha Muhammed ez-Zeynî, hadîs-i şerîflerde ve Şerîf er-Radî'nin açıklamalarında bulup düzelttiği harf ve hareke hatalarını da maddeler halinde mukaddimesinde anlatmıştır.⁸² Mukaddimeyi tâkiben Şerîf er-Radî'nin hayatını bir başlık altında anlattıktan sonra Şerîf er-Radî'nin kendi yazdığı mukaddime ile esas metin başlamaktadır.

b. Mehdi Hoşmend'in tahkikli neşri:

Mehdi Hoşmend'in neşri ise önce muhakkinin mukaddimesi ile başlamıştır. Bu mukaddimede Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Arapların en fasihi olduğu, onun kelamının en anlaşılır ve açık kelam olduğu ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm dininin en önemli ikinci kaynağı hadîs-i şerîf ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) sünnetidir. Hadîs-i şerîfler Kur'ân-ı Kerîm'in şârihidir. Aynı zamanda Arap dilinin de önemli bir kaynağıdır, bu yüzden onu iyi anlamamız gerekmektedir.⁸³

⁸⁰ Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, “*Mukaddimetü'l-Muhakkik*”, IV-V.

⁸¹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, V, VI, 1.

⁸² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 1-4.

⁸³ Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Mehdi Hoşmend, “*Mukaddimetü't-Tahkik*”, 20-21.

Mukaddimeden sonra Şerîf er-Radî'nin hayatının anlatıldığı bölüm ve kitabın tahkîk yönteminin anlatıldığı bölüm yer almaktadır.

Mehdi Hoşmend'in neşrinde Tâhâ Muhammed ez-Zeynî tarafından Beyrut'ta yazılan ikinci matbû nüsha⁸⁴ dikkate alınmıştır. Müellif (Mehdi Hoşmend) bazı mahtut nüshalarla karşılaşmış ve onların en önemlisinin Razaviyye nüshası olduğuna karar verip onu “الف/Elif” harfi ile göstermiş ve diğer mahtût nüshayı da “ب/ Be” harfi ile göstermiş ve bu iki nüsha arasındaki farklılıkları dipnotlarda belirtmiştir. Beyrut'taki matbû nüshada olmayıp da mahtût nüshada bulunan bazı hadîs-i şerîfleri tespit etmiştir.⁸⁵

Daha sonra Şerîf er-Radî'nin mukaddimesi ile eser başlamış ve 363 hadîs-i şerîfin şerhine yer verildikten sonra eserde yer alan ayet, hadîs, şiirlere ve bazı bilgilere (isim, şehir, kabile, kaynak eserlere) göre düzenlenen fihristler⁸⁶ ile eser bitmiştir. Taha Muhammed ez-Zeynî'nin yaptığı çalışmasında ise yalnızca hadîs-i şerîflerin ilk cümleleriyle oluşturulan bir fihrist vardır.

Mehdi Hoşmend'in bu çalışmasında vermiş olduğu dipnotlar araştırmacılara büyük kolaylık sağlıyor. Misal Mehdi Hoşmend, anlaşılması zor, kullanılması az olan garip kelime ve ifadeleri verdiği dipnotlar diğer neşirden daha fazladır ve bu vesileyle metin daha kolay anlaşılır hâle gelmiştir. Bu garip kelimelerin sözlük anlamlarına yer verip anlaşılması zor ifade kalıplarını yeniden açıklamıştır. Şerîf er-Radî'nin eserde zikrettiği hadîs-i şerîflerin, o hadîs-i şerîfleri şerh etmek için kullandığı rivayetlerin ve şiirlerin kaynaklarını özenle vermiş, bu da eseri araştırmak isteyenler için büyük kolaylık sağlamıştır. Mahtût iki nüsha ve matbû nüshayı kıyaslayarak çalıştığı için nüshalarda farklı olarak yazılan ifadeleri belirtmiştir.

Mehdi Hoşmend'in yazdığı neşrin tanıtımına yer veren bir internet sitesi blogunda Mehdi Hoşmend ve Taha Muhammed ez-Zeynî'nin tahkîk çalışmaları

⁸⁴ Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Dâru'l-Advâ, Beyrut 1986, II.bs.

⁸⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, Mehdi Hoşmend, “*Menhecü Tahkiki'l-Kitab*”, 21.

⁸⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 397-440.

şöyle kıyaslanıyor: Taha Muhammed ez-Zeynî'nin yaptığı tahkîk çalışması başarılı olmakla beraber, eserdeki hadîs-i şerîflere ulaşmanın zorluğu sebebiyle Mehdi Hoşmend bu eserin tahkîkini yeniden ele alıp yazmıştır. Mehdi Hoşmend belâgat ilmi ile uğraşanların ve eleştirmenlerin faydalanması için bu eseri yeniden yayımlamayı düşünmüştür. Mehdi Hoşmend, kitabı ve fihristini içindeki bilgilere kolay erişilmesi için yeniden düzenlemiştir. Taha Muhammed ez-Zeynî'nin neşrinde hadîs-i şerîflerin kaynağı verilmemiş olmakla birlikte Mehdi Hoşmend'in neşrinde bu kaynaklar dipnotlarda verilmiştir. Bu da eserin ilmi araştırmalarda kullanılmasında kolaylık sağlamıştır.⁸⁷

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'den 361 rivayetin incelendiği bilinir; ancak Mehdi Hoşmend'e ait olan şerhte bu sayıyı 363 olarak görüyoruz. Bu fazlalığın sebeplerinden biri; Tâhâ Muhammed ez-Zeynî'nin tahkikli neşrindeki 118 numaralı hadîsin açıklamasında bulunan başka bir rivayetin Mehdi Hoşmend'in neşrinde müstakil bir rivayet olarak numaralandırmasıdır. Mehdi Hoşmend'in şerhinde bulunan diğer fazladan rivayetin (126. rivayet) sebebi ise, onun matbu' nüshalarda bulunmayan ancak mahtût nüshada bulunan bir rivayeti eserine olmasıdır.⁸⁸

Bu tez çalışmamızda Mehdi Hoşmend'in neşrini tercih ettik. Çünkü:

- 1- Daha yakın zamanda yapılmıştır.
- 2- Eserde bulunan hadîs-i şerîflerin kaynakları vermiştir.
- 3- Hadîs-i şerîflerin açıklamasında edebî sanatın daha kolay anlaşılması için Şerîf er-Radî tarafından örnek verilen ayet ve şiirlerin kaynakları tespit edilmiştir.
- 4- Ayetlere, hadîslere, şiirlere ve özel isimlere (isim, şehir, kabile, kaynak eserlere) göre düzenlemiş olduğu dört ayrı fihristi vardır.

⁸⁷ “el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye adlı kitabın tanıtımı”

http://lisanara.bs.blogspot.com/2017/06/pdf_971.html (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

⁸⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 162, dp. 2.

5- Muhakkik, eseri tahkîk ederken İran'daki iki mahtût nüshayı ve Mısır'da bulunan mahtût nüshadan faydalanılarak hazırlanan Tâhâ Muhammed ez-Zeynî'ye ait matbû nüshayı esas alıp kıyaslamıştır ve farklılıkları not etmiştir.

1.3. Muhtevası

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de her bir rivayetin başında:

“ومن ذلك قوله عليه الصلاة والسلام” “Şu hadis bu çeşittendir.” ifadesi gelmektedir. Müellif hadîs-i şerîf hangi edebî sanatı içeriyorsa onu belirtmiştir ve onu açıklamaya çalışmıştır.

Müellif, aktardığı rivayetlerin çoğunu tam metin olarak aktarmamıştır, sadece şerh etmek istediği yeri alıntılamıştır. Yani Hadis ilmi ile ilgili olarak yazdığı tek eserde, incelediği rivayetlerin senedini, kaynağını, sıhhatini veya tam metnini değil, edebî yönden açıklamayı gerektiren kısımlarını aktarmayı kendine görev edinmiştir.

Şerîf er-Radî, bu eserinde seçtiği 363 hadîsi, dil ve edebiyat yönünden beyan ilminde hangi edebî sanatla alakası olduğunu ortaya koymaya çalışarak her bir hadîsi edebî yönden kısaca açıklamaya çalışmıştır. Hadîslerde bulunan mecâz, istiâre, teşbih ve kinâye sanatlarını tespit edip açıklamıştır, ancak hadîslerin bu sanatların hangi türüne girdiği konusunda bir ayrıntıya yer vermeden onları sadece genel bir başlık olarak vermiştir. Şerîf er-Radî eserinde ele aldığı hadîsleri tüm metniyle vermemiştir, yalnızca edebî sanatın olduğu kısımlarını zikretmiştir.

Şerîf er-Radî, telif ettiği diğer kitaplarında da bu yöntemi kullanmıştır. Şöyle ki Hz. Ali'nin hutbe, konuşma, vasiyet mektup, emirname ve veciz sözlerini ihtiva eden eseri *Nehcü'l-Belâğa*'yı derlerken de bir konuşmayı ya da mektubu tamamıyla nakletmeyi hedeflememiştir. Edebî kaygıyla çarpıcı bulduğu, fesâhati

ve belâgati sebebiyle kitabında yer almasını uygun gördüğü metinleri bir araya getirmiştir.⁸⁹

Yine aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'deki mecâzları derlediği *Telhîsu'l-Beyân* adlı eserinde de 96 sûrede mecâz ya da istiâre bulunan ayetleri sûre başlıkları altında yalnızca ilgili yerleri alıntılanarak yer vermiştir.

Şerîf er-Radî, hadîs-i şerîflerdeki edebî sanatları anlatırken onların daha iyi anlaşılabilmesi için aynı sanatı içeren başka hadîs-i şerîfleri örnek vererek onları da açıklamıştır. Bazen de, çeşitli şiirlerden örnekler vererek hadîs-i şerîfteki sanatın daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Şerîf er-Radî, hadîs-i şerîflerdeki edebî sanatları anlatıp açıklarken başka âlimlerin o sanatlar hakkındaki görüşlerini ve şiirlerini aktarmıştır, böylece kendi açıklamalarını kaynaklandırmıştır.*

Ayrıca Şerîf er-Radî, eseri *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'yi dört bölüme ayırmıştır. 1.-49. rivayetler ilk bölümü, 50.-115. rivayetler ikinci bölümü, 116.-317. rivayetler üçüncü bölümü, 318.-363. rivayetler ise dördüncü bölümü oluşturmaktadır. Ancak bu ayırım, hadis sayısı, ravisi, konu başlığı veya rivayetlerin içerdiği sanatların farklılığına binaen oluşturulmuş bir ayırım değildir. Bu bölümler birbirinden Besmele ifadesi ile ayrılmaktadır. Muhtemeldir ki eserini yazdığı süreç içerisinde ara verdiği için yeniden başladığında besmele ifadeleri kullanmış olabilir.

Şerîf er-Radî, hem Kur'an-ı Kerim'deki mecazlara dair yazmış olduğu *Telhîsu'l-Beyân fi (an) Mecâzâtü'l-Kur'an* adlı eserinin hem de hadîs-i şerîflerdeki mecazlara dair yazmış olduğu *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinin mukaddimesinde, normalde izlenilen yollardan farklı bir yol izlediğini ve bu iki kitabın kendi alanlarında bir ilk olduğunu ifade etmiştir. Bu alanda yapılan başka bir çalışma olmadığı için kendisinden sonra gelenlerin bu alanda çalışma

⁸⁹ Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, trc. Adnan Demircan, "Sunuş", Beyan Yayınları, İstanbul ts., VI. bs., 13

* bkz. Daha önce "*Hocaları ve Talebeleri*" başlığında, bu eserde görüşlerinden yararlandığı ve rivayet naklettiği âlimler anlatılmıştır.

yapmasını arzu ettiğini belirtmiştir. Dar zamanına, işlerinin yoğunluğuna rağmen Allah'ın (c.c.) yardımı ile hadîs-i şerîfler hakkında böyle bir çalışma yapabildiğini kaydetmiştir. Şerîf er-Radî, döneminde yaşayan insanların ilmin ağır sorumluluklarını ve değerini anlamadaki zayıflıklarını sebep göstererek, eserini yazmada veciz ibareler ve anlaşılır işaretler kullanma yöntemine başvurduğunu ifade etmiştir. Müellif eserini oluştururken başvurduğu kaynaklarını şöyle sıralamıştır: Bilinen garîbü'l-hadîs kitapları, meşhur meğazi haberleri, muhaddislerin sahih Müsnedleri ve buna ek olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) muciz kelamını geçmeyen ancak onunla ilgisi bulunan kelimeler. (Allahu A'lem bununla kastettiği şiirler olabilir.) Bu hadîs-i şerîflerden bazısına rivayet olarak, bazısına icazetli olarak, bazısına da kıraat yoluyla ulaştığını kaydetmiştir.⁹⁰

Şerîf er-Radî'nin, mecâzlar ve diğer edebî sanatlarla ilgili yazdığı diğer eseri *Telhîsu'l-Beyân fî (an) Mecâzât'il-Kur'an*'da mütercime göre Şerîf er-Radî mecâz ile istiâre ayrımı yapmadığı gibi, bazen de istiâre ile kinâye ayrımını yapmamıştır. Müşâkele mecâzını, aklî mecâzı, mürsel mecâzları, teşbîh-i belîğleri, teşrif izafetini, ikil ve çoğulun birbiri yerine kullanılmasına bağlı mecâzı ve emir fiilinin mecâzi anlamını da istiâre adı altında açıklamıştır. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'de yaptığı gibi edebî sanatların daha iyi anlaşılması için şiirlerden örnekler vermiştir. Ayrıca mütercime göre eserinde *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserine atıflarda bulunduğu için bu eserini ondan daha sonra yazmış olma ihtimali kuvvetlidir.⁹¹ Ancak *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'ye baktığımızda da Şerîf er-Radî'nin *Telhîsu'l-Beyân* adlı eserine atıflarda bulunduğunu görüyoruz.⁹²

1.4. İstifâde Edilen Kaynaklar

Şerîf er-Radî'nin Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdeki mecâzları söz konusu ettiği iki eserinde de (*Telhîsu'l-Beyân*, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*) rivayetlerin kaynağı olarak; garîbü'l hadîs kitaplarını, siyer ve meğazi kitaplarını ve muhaddislerin sahih Müsnedlerini kullandığını ifade etmiştik. Bunun yanı sıra

⁹⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 27-29'den özetle.

⁹¹ Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 12-15'ten özetle.

⁹² bkz. Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 27, 32, 38, 216.

rivayetlerin açıklamalarında da dil, hadis, fıkıh, tefsir, akaid alanındaki çalışmalardan faydalanmıştır. Burada *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* geçtiği tespit edilen kaynaklar incelenecektir.

1.4.1. Rivayet Alınan Kaynaklar

Eserde bulunan rivayetlerin büyük çoğunluğu Şerîf er-Radî'nin de mukaddimesinde belirttiği üzere garîbü'l hadîs kaynaklarında, geçmektedir. Rivayetlerinin geçtiği tespit edilen garîbü'l-hadîs kitapları şunlardır:

1- Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (209/824), *Şerhu Garîbi'l-Hadîs*,

Eserde 61, 131 ve 140 numaralı hadislerin açıklamasında Ebû Ubeyde Mamer b. Müsenna'nın ifadelerine yer verilmiştir⁹³ ve 221 numaralı hadîs-i şerifin açıklanmasında ondan nakledilen bir rivayet yer almaktadır.⁹⁴

2- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (224/838), *Garîbü'l-Hadîs*,

Eserde en çok kullanılan kaynakların garîbü'l-hadîs kitapları olduğunu zikretmiştik. Şerîf er-Radî'nin eserindeki 101 rivayetin garîbü'l-hadîs kitaplarında geçtiği tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin büyük çoğunluğunu Ebû Ubeyd'in eserlerinde geçmektedir.

Radî, eserinde naklettiği rivayetlerin kaynağı çoğunlukla belirtmemiştir. Yalnızca 221 numaralı⁹⁵, 227 numaralı⁹⁶, 265 numaralı hadisi⁹⁷ ve 328 numaralı hadisi⁹⁸ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ı kaynak göstererek nakletmektedir. Ayrıca 199 numaralı hadîs-i şerifin açıklamasında yine *Garîbü'l-Hadîs'in* kaynak gösterildiği bir rivayet daha aktarılmıştır.⁹⁹

3- İbn Kuteybe (276/889), *Garîbü'l-Hadîs*,

⁹³ a.g.e., sırasıyla 102, 167, 173.

⁹⁴ a.g.e., 267, 268.

⁹⁵ Şerîf er-Radî, a.g.e., 267.

⁹⁶ a.g.e., 276.

⁹⁷ a.g.e., 309.

⁹⁸ a.g.e., 367

⁹⁹ a.g.e., 231.

Kaynak olarak kullandığı diğer garîbü'l-hadîs müelliflerinden İbn Kuteybe'nin ismi ve ona dair görüşler, senedli olarak naklettiği üç hadîs-i şeriften biri olan 199 numaralı rivayetin açıklamasında geçmektedir.¹⁰⁰

Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî (388/998), *Garîbü'l-Hadîs*

Müsned ve musannef türü kaynaklar şunlardır:

- 1- Abdürrezzâk es-San'ânî (211/827), *el-Musannef*
- 2- İbn Ebî Şeybe (235/850), *Müsned* ve *el-Musannef*
- 3- Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsned*.

Bu eserlerin yahut müelliflerin ismi eserde geçmemiş olsa dahi eserin üçüncü bölümünün ikinci yarısından itibaren de ağırlıklı olarak kullanılan eserin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eseri olduğu tespit edilmiştir.

Siyer ve megâzî alanında faydalandığı kaynaklar şunlardır:

- 1- İbn Hişam (218/833), *es-Sîre*

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'deki 44. rivayetin açıklamasında *es-Sîre'den* bir rivayet alıntılanmıştır.¹⁰¹

- 2- Vâkıdî (207/823), *el-Megâzî*

Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'deki* 42. rivayetin¹⁰² ve 227. rivayetin¹⁰³ açıklamasında aynı rivayetin farklı lafızlarla bu eserde geçtiğini kaydetmiştir.

- 3- İbn Sa'd, (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*

İbn Sa'd, hadis, siyer, tarih ve ensâb âlimidir. Yazdığı bu eser, başta hocası Vâkıdî'nin kitapları ve rivayetleri olmak üzere, kendinden önceki eserlerden ve

¹⁰⁰ a.g.e., 232, 233.

¹⁰¹ Şerîf er-Radî, a.g.e., 86-87.

¹⁰² Şerîf er-Radî, a.g.e., 84.

¹⁰³ Şerîf er-Radî, a.g.e., 276.

çağdaşlarından şifahen topladığı hadislerle, ahbâr ve ensâba ait bilgilerden faydalanarak yazdığı siyer-megâzi ve tabakât kitabıdır.¹⁰⁴

Müellif, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'deki* 359. rivayetin açıklamasında geçen başka bir rivayeti bu eserden aldığını kaydetmiştir.¹⁰⁵

1.4.2. Rivayet Açıklamalarında Kullanılan Kaynaklar

Dil alanında faydalandığı kaynaklar:

1- Halil b. Ahmed (175/791), *Kitâbü'l- 'Ayn*¹⁰⁶

Nahiv ve aruz ilminin belli bir sistemini oluşturduğunu bildiğimiz dil ve edebiyat âlimidir. *Kitâbü'l- 'Ayn* adlı sözlük çalışması Arap dili alanında kapsamlı olarak yapıla ilk sözlük çalışmasıdır. Bu eser bu alanda bir çığır açmıştır.¹⁰⁷

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de bu esere iki yerde atıf bulunmaktadır.¹⁰⁸

2- Sîbeveyh, (180/796), *Kitâbü Sîbeveyh*

Arap dili âlimidir. Telif ettiği bu eser, nahiv alanında yazılmış, büyük kapsamlı ilk eserdir. Nahiv ilmini Halil b. Ahmed'den (175/791) öğrenmiştir. Kendisi gibi Arap edebiyatında önemli bir yeri olan Câhiz (255/869), nahiv alanında onun kitabı kadar iyi kitap telif edenin bulunmadığını söylemiştir.¹⁰⁹

Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* üç farklı yerde bu kitaba işaret edip ondan faydalanmıştır.¹¹⁰

3- Ebû Ubeyd, (224/838), *el-Garîbü'l-Musannef*¹¹¹

¹⁰⁴ Fayda, Mustafa, "İbn Sa'd", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 296.

¹⁰⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 389.

¹⁰⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l- 'Ayn*, der. Davud Sellum, Davud Selman Anbek, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut 2004.

¹⁰⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II, 244-245.

¹⁰⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 42, 317.

¹⁰⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III, 463.

¹¹⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 80, 166, 264.

¹¹¹ Ebû Ubeyd, *el-Garîbü'l-Musannef*, thk. Safvan Adnan Davudi, Dâru'l-Feyha, Dımaşk, 2005, I. bs. I-III.

Hadis, Arap dili ve edebiyatı, kıraat ve fıkıh âlimidir. Bu alanlarda önemli eserler bırakmıştır. En önemli eseri *el-Garîbu'l-Musannef'tir*. Bu eser, “garîbü'l-luga” diye de anılır. konulara göre tertip ender kelimeleri açıklama maksadıyla telif edilen ilk lugat kitabıdır. Müellif, *Garîbü'l-Hadîs* adlı eserinde olduğu gibi bunun için de otuz kırk yıl çalıştığını söylemektedir. Muhtemelen her iki eser de aynı zamanlarda yazılmıştır.¹¹² Müellif, *el-Garîbü'l-Musannef* adlı eserden 225 numaralı ve 253 numaralı hadislerin açıklamalarında, kelimelerin açıklamalarında bu eserden kullandığı ifadeler olduğunu kaydetmiştir.¹¹³

4- İbnü's-Sikkît (244/858), *Kitabü'l-Elfâz*¹¹⁴

Arap dili ve edebiyat âlimi olup bu müellif, İbnü's-Sikkît diye meşhurdur. Arap dili hakkında önemli eserleri bulunmaktadır. Bu alandaki eserlerinden biri olan sözlük çalışması *el-Elfâz* hakkında yine onun gibi Arap dili ve edebiyat âlimi olan Müberred (286/900), Bağdatlılar arasında bu alan hakkında ondan daha iyi kitap yazanın olmadığını söylemiştir.¹¹⁵ Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* 176. hadîs-i şerîfin açıklamasında onun bu eserinden faydalanmıştır.¹¹⁶

5- Müberred (286/900), *el-Muktedab*

Müberred, en önemli Arap dili ve edebiyatı âlimlerindedir. Bu alanlarda öncü eserler bırakmıştır. *el-Muktedab* adlı eseri de nahiv alanında yazılmış önemli eserlerdendir.¹¹⁷ *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* bu esere üç farklı yerde atıf bulunmaktadır.¹¹⁸

6- Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilğaffar el-Fârisî en-Nahvî (377/988), *el-Îzâh*

¹¹² Tüccar, Zülfikar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 244.

¹¹³ Ebû Ubeyd, *el-Garîbü'l-Musannef*, 274, 298.

¹¹⁴ İbnü's-Sikkît, *Kitabü'l-Elfâz*, thk. Fahreddin Kabave, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut 1998, I. bs.

¹¹⁵ Ziriklî, *el-'A'lâm*, VIII, 194-195.

¹¹⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 203-204.

¹¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV, 313-314.

¹¹⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 42, 182, 259.

Radî'nin nahiv âlimi hocasıdır. Şerîf er-Radî ondan “*el-Îzâh*” adlı kitabının icazetini almıştır ve ondan bu icazeti aldığını *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* kaydeder. Kitaptan aldığı bir dizeyi hadîs-i şerifteki garîb kelimeyi açıklamak için kullanır.¹¹⁹ Radî'nin kaynaklarda adı geçen ancak günümüze kadar ulaşamayan *Ta'lîka 'ale'l-Îzâh li Ebî Ali el-Fârisî* adlı eseri de hocasının bu eseri üzerine yazdığı ta'lîk olsa gerektir.

Fıkıh alanında faydalandığı kaynaklar şunlardır:

Kâdî Abdülcebâr (415/1025), *el-Umed fî Usûli'l-Fıkh*

Daha evvel hocaları kısmında zikrettiğimiz bu âlimin fıkıh usulü alanında telif ettiği *el-Umed fî Usûli'l-Fıkh* adlı eserini Radî, bizzat müellifine bu eseri kıraat ettiğini *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinde kaydetmiştir.¹²⁰ Bu eser kaynaklarda geçmekle birlikte, tam nüshası elimize ulaşamamıştır. Sadece bir kısmının yazmaları bulunmaktadır.¹²¹

Akâid alanında faydalandığı kaynaklar şunlardır:

Kâdî Abdülcebâr (415/1025), *Şerhu'l-Usûlil-Hamse*

Şerîf er-Radî, Kâdî Abdülcebâr'ın eserlerinden biri olan Mutezile kelamının usûlü ve beş temel esasının anlatıldığı *Şerhu'l-Usûlil-Hamse*'yi ona kıraat ettiğini kaydetmiştir ve bu eserden onun bir görüşünü aktarmıştır.¹²²

Tefsir alanında faydalandığı kaynaklar şunlardır:

- 1- Şerîf er-Radî (359/406), *Hakâiku't-Te'vîl*,
- 2- Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân an Mecâzâtü'l-Kur'ân*

İki eser de müellifin tefsir alanında telif ettiği eserlerdir. *Hakâiku't-Te'vîl* yalnızca beşinci cüzü zamanımıza ulaşan bir dirâyet tefsiridir. Bu tefsirde kıraat farklarına, fıkıh ve kelâm konularına temas edilmiş, garîb kelimelerle ilgili

¹¹⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 130.

¹²⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 176.

¹²¹ Yurdagür, Metin, “Kâdî Abdülcebâr”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 104.

¹²² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 330.

açıklamalara ve şiirle istiḥâda ağırlık verilmiştir. *Telhîsu'l Beyân fi(an) Mecâzâtî'l Kur'an* adlı eseri ise 401/1011 yılında yazılan bir tefsirdir. Bu eser de *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* gibi türünde ilk eser olma özelliği taşır. Ayet-i kerîmelerdeki edebî sanatları açıklamak ve şerh etmek için yazılmış bir tefsir çalışmasıdır. Bu eserde mecâzi anlatımlar daha çok istiâre adıyla ele alındığından eser *el-İsti'ârât fi'l-Kur'ân* ismiyle de anılmıştır.¹²³

1.5. Rivayetler Hakkında Bazı Bilgiler

Şerîf er-Radî'nin mecâz sanatını ardından da istiâre sanatını diğer edebî sanatları kapsayan başlıca edebî sanatlar olarak kullandığını ama rivayetlerin bu sanatlardan hangi türüne girdiğini açıklamadığını belirtmiştik. Kısaca müellife göre eserdeki rivayetlerin yarısının mecâz, diğer yarısının da istiâre sanatını içerdiğini tespit etmiştik. Müellif, eserinde yer alan bütün hadîs-i şerîflerde mecâzın çeşitlerini sınıflandırmamış, sadece; “bu mecâzdır” ya da “bu istiâredir” sözüyle yetinmiştir. Ardından hadîs-i şerîf metnindeki garîb kelimeleri yahut benzetme yapılan yerleri açıklayarak bulunan edebî sanatın anlaşılmasını sağlamıştır.

Şerîf er-Radî, nebevî hadislerde mecâz hakkında bir kitap telif edecek kadar kapsamlı bir yolla konuşan ve nebevî mecâza özel bir şekilde telif edilen bir eser bırakan ilk âlimlerden sayılır. Şerîf er-Radî'nin zamanında beyan ilminin teşbîh-i belîğ ve kinâyeye kadar çeşitlerini kapsayan mecâz terimi, günümüzde bilinen mecâz anlamını taşımamaktadır.

Hadîs-i şerîf metinlerini yorumladığı manalar için bazı rivayetlerde hocalarının görüşlerini delil getirdiğini görürüz, bazen onlardan bazılarının isimlerini anar. Mesela: İbn Cinnî, Kadı Abdülcebbar ve Ali b. İsa er-Rib'i gibi.

Bir hadîsle istiḥâd ettiği zaman ise senedini zikretmiyor, bu durum onun telifte takip ettiği yöntemin muhaddislerin yönteminden farklı olduğunu gösterir.

¹²³ Özel, “Şerîf er-Radî”, 5.

Edebiyatta engin bilgisi, sanatlara olan hâkimiyeti bununla beraber şair ve edîb olması sebebiyle, onun hadîste zikredilen mecâzî te'kid etmesi ve anlamını açıklaması için bilhassa Cahiliye ve Emevî dönemlerinin Arap şiirlerini çokça delil gösterdiğini görüyoruz.¹²⁴

Şerîf er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinde Hz. Muhammed'in (s.a.v) dilindeki belâgatını, hadislerde bulunan edebî sanatları ortaya çıkarma amacı taşıdığı için bu eserindeki rivayetler merfudur yani Hz. Muhammed'e (s.a.v) aittir, sahâbe ve tabiun sözleri yani mevkûf ya da maktu' haberler değildir.

Eserde bulunan bu rivayetlerin yarısına yakınının 166 rivayetin Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçtiği tespit edilmiştir. Eserde bulunan 177 rivayetin ise Kütüb-i Sitte harici müsned, musannef ve siyer-megâzi kitaplarında senedli olarak vârid olarak geçtiği tespit edilmiştir. Eserde bulunan 20 rivayet ise çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu rivayetler hiçbir kaynakta senedli olarak vârid olmayan rivayetlerdir.

Şerîf er-Radî'nin eserinde geçen rivayetleri çoğunluk olarak garîbü'l-hadis, sahih müsnedler ve siyer-megâzi kaynaklarından aldığını belirtmiştik. Eserde dört bölüm bulunmaktaydı. Eserin üçüncü bölümünün yarısına kadar olan kısmında ağırlıklı olarak hadîs-i şerîflerin kaynağını 101 rivayetle garîbü'l-hadîs eserleri oluşturmaktadır. Üçüncü bölümün yarısına kadar olan bölümde daha az olmakla beraber bölümün diğer yarısında ve son bölümde ağırlıklı olarak kullanılan hadîs kaynağı ise müsnedlerdir.

Eserdeki rivayetler bir konu ayrımına tabi tutulmadan zikredilmiştir. Bu sebeple konu başlıklarına göre bir ayırım yapılması mümkün değildir. Eser râvilerine göre tasnif edilip yazılan müsned ya da mu'cem türü bir eser de değildir. Yani rivayetler yalnızca içerisinde bulunan edebî sanatları anlatmak amacıyla seçilen rivayetlerdir.

Şerîf er-Radî, Şii asıllı olmasından mütevellit Hz. Ali'yi, Hz. Hüseyin'i ve Selman-ı Farisî'yi öven rivayetlere yer vermiş olsa da, eserindeki çoğu rivayet

¹²⁴ Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 96.

kütüb-i tis'a ve sünni hadis kaynaklarında bulunmaktadır. Bununla beraber bu kaynaklarda bulunan bazı rivayetlerin Şii hadis kaynaklarından Kuleynî'ye (329/941) ait olan *el-Kâfi*'de geçtiği tespit edilmiştir. Bu kaynakta bulunan rivayetler, Şia ehlinin masum imam olarak kabul ettiği 12 imamdandır. Hz. Ali (12 rivayet), Cafer es-Sadık (5 rivayet) ve Muhammed el-Bakır'ın (3 rivayet) rivayetleridir. Ancak o Şii hadis kaynaklarını esas aldığı asla söylememiştir. Belki de ahbârilere yönelik tepkisinden ve usul farklılığından dolayı rivayetlerini muhaddislerin sahih müsnedlerinden aldığı yönünde vurgusunu yapmıştır.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de bulunan 363 rivayetin 177'sinde mecâz, 172'sinde istiâre, 4'ünde teşbîh sanatı olduğu Şerîf er-Radî tarafından ifade ediliyor. 6 rivayette mecâz ve istiâre sanatının birlikte bulunduğu, bir rivayette istiâre ve kinâye, bir rivayette mecâz ve teşbîh, bir rivayette de kinâye ve mecâz sanatlarının birlikte bulunduğu ifade ediliyor. Taha Muhammed ez-Zeynî neşrinde 125; Mehdi Hoşmend nüshasında 127. hadîse tekâbül eden rivayette hangi edebî sanat bulunduğu ifade edilmemiştir. Bu rivayette bulunan edebî sanatın istiâre-i tebe'i olduğunu İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî, tezinde ifade etmiştir.¹²⁵ Yalnız şunu eklemek gerekir ki, Şerîf er-Radî tüm sanatların ana başlığı olarak mecâzı kullandığı için teşbîh ve kinâye sanatının bulunduğunu söylediği rivayetlerde dahi o sanatları teşbîh, kinâye gibi isimlerini kullanarak değil, daha çok "شبه، كنى" (şebbehe, kennâ) gibi ifadeler kullanarak anlatmıştır. Dolayısıyla onları da mecâz başlığı altında sayabiliriz. Eserdeki başlıca anlatılan sanat ise mecâz ve onun başlığı altında istiâre sanatıdır.

Taha Muhammed ez-Zeynî, neşrinin dipnotlarında eserde bulunan rivayetlerde günümüz tasnifine göre rivayetlerin aslında hangi edebî sanatlara girdiğini tespit etmiştir. Aynı şekilde Şerîf er-Radî'nin belâgat ilmindeki yerini *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* kitabı özelinde bir yüksek lisans tezinde inceleyen İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî, Şerîf er-Radî'nin eserinde geçen 243 hadîs-i şerifi tablo halinde sunarak müellifin belirttiği sanatları ve onların aslında günümüzde hangi edebî sanat çeşitlerine girdiğini tespit etmiştir. Taha Muhammed ez-Zeynî kendi

¹²⁵ Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 102.

neşrinde ve İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî de bu tezde, Şerîf er-Radî'nin mecâz sanatının bulunduğunu ifade ettiği pek çok rivayetin alt başlık olarak istiâre sanatına girdiğini tespit etmişlerdir.¹²⁶

Taha Muhammed ez-Zeynî ve İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî eserdeki rivayetlerde bulunan edebî sanatları günümüz edebî sanatları ile mukayese edip sanatların güncel karşılıklarını belirtmişlerdir. Onların tespitlerine göre eserdeki 363 rivayetin 198'inde istiâre, 88'inde teşbih, 31'inde mecâz, 7'sinde kinâye sanatları müstakil olarak bulunmaktadır. Geriye kalan 39 rivayette ise bu edebi sanatlar karışık olarak bulunmaktadır.

Eserde bulunan rivayetlerin yaklaşık yarısı zaten Şerîf er-Radî tarafından istiâre olarak ifade edilmişti; İbrahim Nuru'l-Celîl el-Medenî'nin ve Taha Muhammed ez-Zeynî'nin bu tespitleriyle de eserde bulunan hadîs-i şerîflerdeki sanatların ağırlığının günümüz Arap edebiyatındaki tanımıyla istiâre sanatı olduğu bulunduğu anlaşılıyor. Şerîf er-Radî'nin zamanından günümüze edebî sanatların form değiştirdiğini belirtmiştik. Bu iki müellifin yaptığı tetkiklere göre eserdeki rivayetlerde ağırlıklı olarak bulunan edebî sanatların sırası ise istiâre, teşbih, mecâz ve kinayedir.

1.6. Belâgat Sanatı ve Hadisle İlgili Önemli Kaynaklar

Arap dili ve belâgatı ile Hadis ilmi, birbirinden karşılıklı olarak faydalanan iki alandır. Arap dili ve belâgatının yani meânî – beyân – bedî' bölümlerinden oluşan ilmin hem Kur'ân-ı Kerîm'in, hem de hadîs metinlerinin doğru anlaşılmasında ve onlardan doğru hükümler çıkarılmasında, İslâm dinine mensup başka milletlerin de bu hükümleri doğru öğrenmesinde ve ortak bir anlam çerçevesi oluşturma konusunda önemli bir rolü vardır. Kur'ân-ı Kerîm ve hadis literatürünün de Arap dili açısından önemi büyüktür. Şöyle ki; cevâmiu'l-keîm olan Hz. Muhammed (s.a.v), yaşadığı dönemin en fasih ve belîğ konuşanlarındandı. Dolayısıyla ondan nakledilen lafzen ve manen rivayetler, o dönemde yaşayan, o dönemin dil ve konuşma özelliklerini en güzel şekilde bize

¹²⁶ Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 118-122.

aktaranlardan, Arap dili ve belâgatının zirvede olduğu düşünölen zamandan gelen en güvenilir dil metinleridir.

1.6.1. Klasik Kaynaklar

Hadislerde bulunan dil sanatlarından bahseden, klasik kaynakları Őu Şekilde sıralayabiliriz:¹²⁷

1- Câhiz (255/868), *el-Beyân ve 't-Tebyîn*¹²⁸

Bu eserin başlıca konuları beyân ve belâgat; orta yolun tercihi; hutbelerden, Şiirlerden, seci'lerden, vasiyetlerden, mektuplardan Őeçmeler; zâhidlerin ve vâizlerin sözlerinden bazı örnekler; ahmaklardan bazı sözler; vecizeler; belâgatla ilgili bazı metinler gibi birkaç ana bölüm altında toplanmıştır. Örnek verilen sözlerin içerisinde hadis metinleri de bulunmaktadır. Müellifin yaşadığı dönemde henüz ilimlerin tasnifi kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Bu sebeple Câhiz bu konuları kitabının çeşitli yerlerine serpiştirmiştir.¹²⁹

2- İbnü's-Sünnî (364/975), *el-İcâz fi'l-Hadîs*

Eserin herhangi bir mahtût nüshası günümüze ulaşmamıştır. Yalnızca bibliyografik eserlerde adı geçmektedir. Bu kitapta Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait cevâmiu'l-kelim türünden ifadelerin toplandığı kaydedilmiştir.¹³⁰ İbn Receb eserin isminin “*el-İcâz ve Cevâmiu'l-Kelim mine's-Sünneti'l-Me'sûra*” ve İbnü's-Sünnî'nin hadis hafızı olduğunu belirtmiştir.¹³¹

¹²⁷ Bu eserlerin sıralanmasında istifade edilen çalışmalar: Muhammed es-Sabbağ, Ebû Lütfî b. Lütfî, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, 8; Bayraktar, İbrahim, Edebî Yönden Hadîs-i Nebevî, *A.Ü.İ.F.D.*, S: 11, 1993, 365-366; Uğur, Mücteba, “*Hadîs İlimleri Edebiyatı*”, Ankara 1996, 72; Sancak, “Yusuf, Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhad ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *EKEV Akademi Dergisi*, IX, S: 24, 2005, 203-204.

¹²⁸ Câhiz, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1992, III.bs.

¹²⁹ Şeşen, Ramazan, “el-Beyan ve't-Tebyîn”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 31.

¹³⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, Babanzade, *İzahü'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi 'i'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, tsh. Rifat Bilge, Şerafettin Yaltkaya, Maarif Vekaleti, İstanbul 1941, I, 205.

¹³¹ İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadîsen min Cevâmiu'l-Kelim*, thk. Şuayb el-Arnaûd, İbrahim Baces, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, VII. bs., I, 56.

3- Şerîf er-Radî (406/1015), *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*¹³²

Çalışmamızın konusu olan bu eserde, Belâgat ilminin beyân bölümüne ait edebi sanatlar rivayetler bağlamında incelenmiştir. Eserde senedsiz olarak nakledilen 363 rivayet beyân ilmine dair sanatlarla şerh edilmiştir. Müellif beyân ilmine ait edebi sanatlardan olan teşbih, istiâre ve kinâyeyi yine beyân ilminin alt başlığı olan mecâz sanatı kapsamında incelemiştir ki, kendisinin bunu sistemli bir şekilde yapan ilk müellif olduğu bilinmektedir.

4-Ebû Hayyan et-Tevhidî (414/1023), *el-Besâir ve'z-Zehâir*¹³³

Müstakil olarak hadîslerdeki edebi sanatlar için yazılmış bir eser değildir. Arap dili ile ilgili yazılmış mühim eserler, kendileriyle görüştüğü âlimlerden edindiği şifahî bilgiler ve başından geçen olaylar bu eserin kaynaklarını oluşturur. Belli konulardaki fikir, nakil ve şahsî müşahedeler muayyen bab veya fasıllar altında toplanmayıp rastgele serpiştirilmiştir ve bazı hadîs-i şerîfler de bu görüşler anlatılırken örnek olarak verilmiştir.¹³⁴

5- İbn Reşîk el-Kayrevânî (463/1070), *el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbuh*¹³⁵

Müellifin Arap şiir teorisi, kültür ve sanatı, şiir eleştirisi ve belâgat konularına dair yazmış olduğu eseridir. Esas konusu olan şiirler üzerindeki belâgat unsurlarını anlatırken hadîs-i şerîflerden de örnekler vermiştir.¹³⁶

6- Abdülkâhir Cürcânî (471/1078), *Esrârü'l-Belâğa*¹³⁷

¹³² Şerîf er-Radî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin el-Alevî (406/1015), *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Mehdi Hoşmend, Dâru'l-Hadis, Kum 2001, I. bs.

¹³³ Ebû Hayyan et-Tevhidî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, thk. Vedad el-Kadî, Dâru Sadr, Beyrut 1988, I. bs., I-X.

¹³⁴ Kılıç, Hulusi, "el-Besâir ve'z-Zehâir", *DİA*, İstanbul 1992, V, 528.

¹³⁵ İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî (456/1064), *el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbuh*, thr. Muhammed Karkazan, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1963, I-II.

¹³⁶ Özdoğan, Mehmet Akif, "el-Umde", *DİA*, İstanbul 2012, 146-147.

¹³⁷ Abdülkâhir Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, tlk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire ty.

Bu eserde belâgatın beyan kısmının konuları olan teşbih, istiare, mecâz, temsil ve kinaye yanında bedî‘ ilminin meselelerinden cinas, seci ve tatbiki ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Bu eser, belâgat ilminde temel kaynak olarak kabul edilir. Kendi zamanındaki edebî tenkit ve belâgat anlayışı üzerinde durur ve bu konuda müelliflerin edebî sanatların temelini teşkil eden meselelerle meşgul olmadıklarını kaydeder. Böylece edebî yeni bir ilim dalının yani beyân ilminin temellerini ortaya koyar. Bunu yaparken de bazı hadîs-i şerîfleri delil olarak kullanır.¹³⁸

7- İbnü'l-Esîr (637/1259), *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*¹³⁹

Eserde beyân ilmi eskilerde olduğu gibi belâgat karşılığı olarak kullanılmıştır. Çünkü belâgat ilimlerinin meânî-beyân-bedî‘ şeklinde üçlü taksimi Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u* ile başlamıştır. Müellif belâgatta güzeli-çirkinini, iyiyi-kötüyü ayırt etmek için zevki ölçü kabul eden âlimlerin sonuncusudur. Eski âlimlerin eserlerinde dağınık halde bulunan belâgata dair bilgileri kendi eserinde toparlamıştır. Bir mukaddime ile iki bölümden oluşan eserin mukaddimesinde beyân (belâgat) ilminin usulü, konusu, faydası, fesahat, belâgat, beyân ilmi için gerekli ilimler (sarf, nahiv, lugat, emsâl, ahbâr, âyet, hadis) incelenmiştir. Birinci bölümde seci, cinas, tecnîs, tekrîr, tarsî‘ gibi lafzî sanatlar; ikinci bölümde de mânevî sanatlar ele alınmıştır. Ayrıca âyet ve hadislerden, eski ve yeni şiiirlerden, hitabe ve risâlelerden örnekler verilmiştir.¹⁴⁰

1.6.2. Çağdaş Çalışmalar

Hadîslerdeki ifade güzellikleri ile edebî incelikler olarak tanımlanabilecek edebü'l-hadîs konusu daha ziyade son zamanlarda kullanılmaya başlayan bir tabir olarak görülmektedir.¹⁴¹ Çağdaş çalışmalar daha çok son zamanlarda kullanılmaya başlanan bir tabir olan edebü'l-hadîs başlığı altında görülmektedir. Bu çalışmalardan örnek verebileceğimiz eserler şunlardır:

¹³⁸ Kılıç, Hulusi, “Esrârü'l-Belâğa”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 435.

¹³⁹ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tîbâne, Dâru Nahza, Kahire ts., I-IV.

¹⁴⁰ Durmuş, İsmail, “İbnü'l-Esîr”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 30-31.

¹⁴¹ Uğur, Mücteba, “*Hadîs İlimleri Edebiyatı*”, Ankara 1996, 72.

1- Mustafa Sâdik er-Râfi‘i (1356/1937), *Îcâzü’l-Kur’ân ve’l-Belâgatü’n-Nebeviyye*¹⁴²

Eser, uzun bir girişin ardından Kur’an’ın erişilmez üstünlüğü yani i‘câzü’l-Kur’ân ve Hz. Peygamber’in belâgatı konularını ele alan iki bölümden meydana gelmektedir. Kur’an’daki belâgatın i‘câz seviyesinde olduğuna işaret edilmiş, bu konuda önceki âlimlerin görüşleri ve eserleri zikredilmiş, çeşitli âyetlerin belâgat yönlerinden örnekler verilmiştir. Kitabın “el-Belâgatü’n-Nebeviyye” başlıklı ilâve bölümünde Hz. Peygamber’in belâgatı ele alınmış, onun sanatlı söz söylemeye gayret göstermediği belirtilerek ifadelerindeki fesahate dikkat çekilmiştir.¹⁴³

2- Muhammed Abdulazîz el-Hûlî, *el-Edebu’n-Nebevî*.¹⁴⁴

Eserde 130 hadîs-i şerifin her biri bir konu başlığı altında şerh edilerek incelenmiştir. Önce “lûgat” başlığında hadîs-i şerifteki kelimelerin sözlükteki karşılıkları verilmiş, ardından “şerh” başlığında hadîs-i şerifte kastedilen esas hakikat nedir, burada bir benzetme ya da başka bir edebî sanat varsa o anlatılmıştır. Ancak bu edebî sanatlar kavramlarla değil, misal teşbih sanatı bulunuyorsa “شبهه” gibi ifadelerle anlatılmıştır.

3- İzzüddin Ali es-Seyyid, *el-Hadîsü’n-Nebeviyyü’ş-Şerîfü mine’l-Vicheti’l-Belâğiyye*¹⁴⁵

Eserde, 800 rivayet edebi sanat başlıkları altında işlenmiştir Rivayet ilk önce ilk ravisi zikredilerek verilmiştir, ardından içerisinde bulunan sanatlar zikredilerek hadîs-i şerîf şerh edilmiştir. Bu 800 rivayetin arasına belâgat ile ilgili tespit edilen bilgiler serpiştirilmiştir

4- Muhammed es-Sabbağ, *et-Tasvîru’l-Fennî fi’l-Hadîsi’n-Nebevî*¹⁴⁶

¹⁴² Râfi‘î, Mustafa Sadık b. Abdürrezzak (1356/1937), *Îcâzü’l-Kur’ân ve’l-Belâgatü’n-Nebeviyye*, haz. Ebû İbrahim Hassaneyn, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 2005, VIII. bs.

¹⁴³ Aruçi, Muhammed, “İ‘câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 408.

¹⁴⁴ Abdulazîz el-Hûlî, Muhammed., *el-Edebu’n-Nebevî*, Matbaatü’l-İstikâme, Kahire 1965.

¹⁴⁵ İzzüddin Ali es-Seyyid, Muhammed Kemalüddin, *el-Hadîsü’n-Nebeviyyü’ş-Şerîfü mine’l-Vicheti’l-Belâğiyye*, Dâru İkrâ’, Beyrut 1984, I. bs.

Kitabın mukaddimesinde, Kur'ân-ı Kerîm ve Arap şiirinin hakkında çokça çalışma olduğu için hadislerle alakalı bir edebî çalışma yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Edebî sanatlarla yer verilen ve hadislerdeki edebî anlatımları konu edinen bir eserdir. Hadisleri konularına göre ayırmıştır ve konu başlıkları altında hadislere yer verip onlarda bulunan edebî sanatları incelemiştir. Ayrıca müellif, kendi zamanına kadar yazılan belâgatla ilgili 18 eseri ,bu eserde incelemiştir.¹⁴⁸

Aynı müellifin *el-Hadîsü'n-Nebevî Mustalahuhu Belâgatuhu ve Kütübuhu*¹⁴⁹ adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Bu eser de dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümün adı nebevî belâgat ve sünnetin Arap dili ve edebiyatındaki yeridir. Bu bölümde önce hadîs-i şeriflerin Arap dili ve edebiyatındaki önemi anlatılmıştır. Ardından bu hadîs-i şeriflerde bulunan belâgat ilmine dair unsurlar, edebî sanatlar başlıkları altında incelenmiştir.

5- İbrahim Bayraktar, *Edebî ve İlmî Açından Hadîs*¹⁵⁰

Bu eser 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü “Edebî Yönden Hadîs-i Nebevî”dir. Bu bölümde hadîslerin edebî husûsiyetleri anlatılmıştır. Ardından diğer bölümlerde de beyân ve belâgat ilmi ve o ilme ait olan edebî sanatlar başlıklarıyla her bir edebî sanat başlığında bir rivayet örnek verilip ondaki sanat kısaca açıklanmıştır.

Adem Dölek'e ait *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*¹⁵¹, adlı eserde de birçok hadisteki benzetmeler ve temsiller incelenmiştir. Abdülhamîd eş-Şelekânî'ye ait *Masâdiru'l-Luğa*¹⁵² adlı eserde ise Arap dilinin kaynakları incelenmiştir ve müellif Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci kaynak olarak hadîsleri

¹⁴⁶ Muhammed es-Sabbağ, Ebû Lütfî b. Lütfî, *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, I. bs.

¹⁴⁷ Muhammed es-Sabbağ, *et-Tasvîru'l-Fennî*, 8.

¹⁴⁸ Bayraktar, *a.g.m.*, 366.

¹⁴⁹ Muhammed es-Sabbağ, *el-Hadîsü'n-Nebevî Mustalahuhu Belâgatuhu ve Kütübuhu*, thk. Nasıruddin Elbani, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2003, VIII. bs.

¹⁵⁰ Bayraktar, İbrahim, *Edebî ve İlmî Açından Hadîs*, Işık Yayınları, İzmir 1993.

¹⁵¹ Dölek, Adem, *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, EKEV Yayınları, Erzurum 2001, I. bs.

¹⁵² Abdülhamîd eş-Şelekânî, *Masâdiru'l-Luğa*, Trablus, Menşetü'l-Âmme 1992, II. bs.

incelemiştir.¹⁵³ Bekrî Şeyh Emîn'in *Edebu'l-Hadîsî'n-Nebevî*¹⁵⁴ adlı eseri ve Ramazan Kazan'ın *Edebi Üslub Açısından Hadis Metinleri*¹⁵⁵ adlı eseri de hadîs-i şerîflerdeki edebî sanatları inceleyen çağdaş çalışmalardandır.

Verilen bu bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz: Şerîf er-Radî'den önce hadîs-i şerîfleri belâgat ilminin beyân bölümündeki dair edebî sanatlarla onun gibi şerh eden bir kimse olmamıştır.

1.7. Hadis İlmindeki Yeri ve Önemi

Şerîf er-Radî bilhassa tefsir, dil ve edebiyat alanlarında temayüz etmiş bir âlimdir. Biz de konumuz gereği bu bölümde onun Hadis ilmindeki yerini *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* özelinde incelemeye çalışacağız.

Hadis ilminde verilen eserler daha çok rivayet, usûl ve tarih üzerine yapılmıştır. Şerîf er-Radî'nin bu eseri de hadisin rivayet ilmine yönelik bir eserdir. Şerîf er-Radî, daha çok dil ve edebiyat alanındaki çalışmalarıyla malum bir âlimdir. Hadîs alanında bulunan tek çalışması ise *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'dir*. Bu eseri ise hadîs-i şerîflerin edebi anlamda incelenmesini amaçlayan bir eserdir. Eserde seçilen 363 rivayet edebî anlamda tahlil edilmiştir.

Eserde bulunan çoğu rivayetin senedi bulunmamaktadır. Yalnız eserde numaralandırılmış üç hadîs-i şerifi ve açıklamalardaki bir hadîs-i şerifi kendisine ulaşan beş farklı senetle aktarmıştır, buradan da onun hadîs ilmini tahsil ettiği hocalarını ve silsilelerini tespit etmiş oluyoruz. 197 numaralı hadîs-i şerifi, Ebu'l Kâsım İsa b. Ali b. İsa b. Davud b. el-Cerrâh (391/1000) isimli bu muhaddis ve mantık ve felsefe âlimi hocasından rivayet etmiştir.¹⁵⁶ Bu rivayetin açıklamasında ise aynı rivayeti, hocası şii muhaddis Sehl b. Ahmed b. Abdillâh ed-Dîbâcî (385/995) yoluyla da aldığını kaydetmiştir.¹⁵⁷ 198 ve 199 numaralı hadîs-i şerifi

¹⁵³ Sancak, Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişad ve Edebi Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları, 204.

¹⁵⁴ Bekrî Şeyh Emîn, *Edebu'l-Hadîsî'n-Nebevî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâîyîn, Beyrut 2005.

¹⁵⁵ Kazan, Ramazan, *Edebi Üslub Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yay., Ankara, 2013.

¹⁵⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 228. *(197 : اخبرنا lafzıyla)

¹⁵⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 228. *(197 : حدثنا lafzıyla)

ise sika bir muhaddis ve kıraat âlimi olan Ebû Hafs Ömer b. İbrahim b. Ahmed el-Kenânî el-Mukrî el-Muhaddis (390/1000) isimli hocasından rivayet etmiştir.¹⁵⁸

178. rivayetin açıklamasında ise Ebû Ubeydillah Muhammed b. İmran el-Merdibânî (384/994) isimli Mutezilî bir edîb ve sika bir muhaddis olan hocasından rivayette bulunmuştur.¹⁵⁹

Diğer rivayetlerde ise seneddeki râvilere dair bir bilgi genellikle verilmemekle birlikte çok az rivayette hadîs-i şerîfin sadece sahabî râvisi belirtilmiştir. Şerîf er-Radî'nin kendisine kadar ulaşan senetleriyle zikrettiği bu üç rivayet, eserinde en çok rivayetleri bulunduğu tespit edilen sahabîlerden Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan gelmektedir. Bu rivayetler aktarılırken Şerîf er-Radî tarafından kullanılan lafızlar sırasıyla şu şekildedir: “Ahberanâ bi hâze'l-hadîs, semi'nâ hâze'l-hadîs, haddesenâ bi hâze'l-hadîs”.

Şerîf er-Radî'nin eserinde kendine kadar ulaşan senedler:

197. rivayete ait iki sened

Şerîf er-Radî (406/1015)> Ebu'l-Kâsım İsa b. Ali b. İsa b. Davud b. el-Cerrâh: (391/1001)> Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz (317/929)> Ahmed b. İbrahim el-Mevsilî (236/851)> Yusuf b. Atiyye (187/803)> Sâbit b. Eslem el-Bünânî (120/738)> Enes b. Mâlik (93/711)

Bu sened “Ahberanâ bi hâze'l-hadîs” lafzı ile gelmiştir.

Şerîf er-Radî (406/1015)> Sehl b. Ahmed b. Abdillâh b. Sehl ed-Dîbâcî> Muhammed b. Yahya es-Sûlî- (Abbasi halifesi'nin emri ile tasnif edilen eser)

Bu sened “haddesenâ bi hâze'l-hadîs” lafzıyla gelmiştir.

198. rivayet

¹⁵⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 229-230. *(198: سمعنا, 199: حدثنا lafzıyla)

¹⁵⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 207.

Şerîf er-Radî (406/1015)> Ömer b. İbrahim b. Ahmed (390/1000)> Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Münzir en-Nîsâbü'rî (318/931)> Ali b. İşkâb (261/871)> Muhammed b. Rabîa (190/806)> Hakem b. Abdirrahman b. Ebi Nuaym> el-Velîd b. Abde (103/722)> Abdullah b. Amr b. el-Âs: (65/685)

Bu sened “semi'nâ hâze'l-hadîs” lafzı ile gelmiştir.

199. rivayet

Şerîf er-Radî (406/1015)> Ömer b. İbrahim Ebû Hafs el-Mukrî (390/1000)> Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğavî (317/929)> Dâvud b. Ruşeyd (239/854)> el-Velîd b. Müslim (195/810)> el-Evzâî (157/774)> Kurra b. Abdirrahman (147/765)> İbn Şihâb (124/742)> Ebû Seleme b. Abdirrahman (104/723)> Ebû Hüreyre (57/677)

Bu sened “haddesenâ bi hâze'l-hadîs” lafzıyla gelmiştir.

178. rivayetin açıklamasında gelen sened:

Şerîf er- Radî (406/1015)> Ebû Ubeydillah Muhammed b. İmran el-Merdibânî (384/994)> İbrahim b. Muhammed b. Arafê el-Vâsitî (323/935)> Ubeydullah b. Cerîr b. Cebele (202/818)> Müslim b. İbrahim (222/837)> Nuh b. Kays (184/801)> el-Velîd b. Sabîh (100/719)> Zeyd b. Erkam'ın oğlu> Zeyd b. Erkam (68/688)

Bu sened “Ahberanâ bi hâze'r-rivâye” lafzı ile gelmiştir.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de Şerîf er-Radî'nin bizzat naklettiği numaralandırarak anlattığı bu üç hadîs-i şerifi sened yönünden incelediğimizde çıkardığımız sonuca göre, ilk rivayet zayıftır, hatta uydurma olma ihtimali vardır; çünkü seneddeki Yusuf b. Atiyye'nin mevzu haberleri sahih isnatlarla aktaran biri,

yani müdellis olduğu kaydedilmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca bu rivayetin tüm tariklerinin zayıf olduğu kaydedilmiştir.¹⁶¹ Dolayısıyla kendisine ulaşan iki sened de zayıftır.

İkinci rivayette sadece bir râvinin, el-Hakem b. Abdirrahman b. Ebi Nuaym'ın zayıf olup olmadığı hakkında farklı yorumlar vardır¹⁶², ancak Tirmizi onun olduğu başka bir senedi eserinde nakletmiştir ve hükmüne hasen-sahih demiştir.¹⁶³ Üçüncü rivayette bulunan ravi Kurra b. Abdirrahman, pek çok kimse tarafından zayıf olmakla tenkit edilmiştir.¹⁶⁴ Müslim onun geçtiği bir rivayeti eserine almıştır;¹⁶⁵ ancak bu kimsenin olması sebebiyle *Sahîhu İbn Hibbân*'da gelen aynı rivayetin Şuayb el-Arnâvut tarafından zayıf olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Yalnız burada zikredilmesi gereken bir diğer husus Müslim'in bu ravinin olduğu senedi bir başka rivayete şâhit olarak zikretmesidir.

178. rivayetin açıklamasında gelen senedli dördüncü rivayet ise kütüb-i sitte kaynaklarında geçen sahih bir rivayettir.¹⁶⁷ Tirmizî de kendi naklettiği senedin hükmüne hasen-garîb demiştir.¹⁶⁸ Müellif bu rivayetin on farklı meşhur sahabiden nakledildiğini belirtmiştir ve kendisi de Zeyd b. Erkam'dan kendisine kadar uzanan senedi nakletmiştir.¹⁶⁹

Eserde bulunan 363 rivayetin yalnızca üçünün senedli olarak aktarılması ve diğer rivayetlerin sadece beşinin Kâsım b. Sellam'ın eserleri kaynak gösterilerek aktarılması ve Şerîf er-Radî'nin rivayetleri aktarırken çoğunun kaynaklarını

¹⁶⁰ İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matba'atü Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan 1909, XI, 419.

¹⁶¹ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Şam 1984, VI, 106, hadis no: 3370; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâve'l-Hadîsiyye*, Dâru'l-Fikr, Suriye ty., 155.

¹⁶² Mizzî, *a.g.e.*, VII, 109.

¹⁶³ Tirmizî, Menâkıb, 31 hadis no: 3768.

¹⁶⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Zuafâi'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvad, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VII, 182; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 388.

¹⁶⁵ Müslim, Müsâkât, 92.

¹⁶⁶ İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk., thr., tlk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut 1988, I, 173.

¹⁶⁷ Tirmizî, Menâkıb, 20, hadis no: 3713; İbn Mace, Mukaddime, 11, hadis no: 121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 32, hadis no: 22945; Elbâni, *a.g.e.*, IV, 336.

¹⁶⁸ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki, İbrahim Atve, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halbî, Kahire 1975, V, 633.

¹⁶⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 206, 207.

vermemesinden de onun hadîs-i şerîfleri kaynak ve sened olarak değil, daha çok metin ve anlam üzerinden incelediğini ve aktarmaya çalıştığını görüyoruz.

Eserde senedlerini aktardığı rivayetlerden onun pek çok farklı mezhepten Hadis ilmini aldığı hocalarını tespit etmiştik. Kendisi Şii asıllı olmasına rağmen Sünnî alimlerden rivayetler almıştır. Ancak Hadis ilmi ile ilgili bu eserinde de gördüğümüz üzere kendi rivayetlerini çok ön plana çıkarmamıştır, onun için önemli olan hadîs-i şerifin metni ve muhtevasıdır.

Usûl açısından baktığımızda, Şerîf er-Radî yalnızca 27. rivayetin açıklamasında usûle dair bir görüşünü aktarmaktadır. Bu rivayette onun hem Hz. Ali'ye yaklaşımını hem de usulde bu konuda nasıl bir yol izlediğini görebiliyoruz. Şerîf er-Radî 27. rivayetin haber-i vahid olduğunu ve haber-i vahidin kabul edilebilmesi için râvinin âdil olması ve metnin seleften gelen bir habere aykırı olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Şerîf er-Radî, kendi görüşüne göre bu rivayetin seleften gelen rivayetlere aykırı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu rivayetin râvisi Cerîr b. Abdillâh'ın Hz. Ali ve Muâviye arasındaki savaşta bir tarafta bulunmayıp uzlete çekilmesi sebebiyle âdil olma şartına uymadığı için rivayetin senedinin sahih olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁰

Ehl-i sünnet hadis geleneğine göre “الصَّحَابَةُ كُلُّهُمْ عُدُولٌ - es-Sahâbetü küllühüm udûlün”, “Sahâbenin hepsi adildir.” kaidesi gereğince sahâbîlerin hepsi râvilerde aranan adalet ve zabt vasıflarından adalet vasfına hâizdir, onlar adalet yönüyle cerh edilemezler, hafıza sebebiyle unutkanlık gösteren ve hata edenler olabilir, ancak bu oldukça azdır.¹⁷¹ Ancak Şia'ya göre hadis rivayetinde adil olmak hususunda sahabe olanlar ile olmayanlar eşit konumdadır. Sadace Hz. Muhammed'i (s.a.v) görmek masum olmaya yeterli değildir. Mervan b. Hakem, Muğire b. Şu'be, Velid b. Ukbe, Büsr b. Ertat, Ümeyyeoğullarından bazıları ve onlara yardım edenler, ayrıca durumlarını bilmedikleri sahâbeden rivayette

¹⁷⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 60.

¹⁷¹ Efendioğlu, Mehmet, “Sahâbe”, *DİA*, Ankara 2008, XXXV, 495.

bulunmaktan çekinirler.¹⁷² Buradan anladığımızı göre Şia ulemâsı sahabenin adaleti hakkında ehl-i sünnetten farklı bir yol çizmiştir. Onlara göre sahabe adalet yönünden cerh edilebilir ve ravinin adil olmasının yolu masum olmaktan geçmektedir. Şerîf er-Radî de Şii asıllıdır, bu sebepten olsa gerektir ki bir sahabîyi adalet yönünden cerh etmiştir. Demek ki, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin (r.a.) karşısında olmak bir yana, onun safında yer almayı tarafsız olmak Şia'ya göre râvinin adalet yönünden cerh edilmesine yol açmıştır.

Şerîf er-Radî, 157. hadîs-i şerifin açıklamasında Hz. Ali'nin (r.a.) bir sözünden bahsederken ondan Emîru'l-Mü'minîn diyerek bahsetmiştir.¹⁷³ Yine aynı şekilde 168. rivayet¹⁷⁴ açıklanırken ondan aynı şekilde bahsetmiştir. Ancak masum imam anlayışını onun bu yorumlarında görmüyoruz.

Ehl-i sünnet mezhepleri arasında, dinî hükümlerin tesbiti hususunda farklı metotlar uygulanmasının sonucu olarak ortaya çıkan ehl-i eser-ehl-i re'y şeklindeki ayırımın benzeri, Şia fırkaları arasında ahbâriyye ve usûliyye kelimeleriyle yapılmıştır. Ahbâriyye, imamların otoritesine mutlak bağlılık esasından hareket ederek onlardan nakledilen sözlü ve yazılı rivayetlerin akaid ve fıkıh alanlarında tek kaynak olduğunu savunmaktadır. Gaybet döneminin başlamasından itibaren (260/873) İmâmiyye Şîası içinde ortaya çıkan Usûliyye ise Ahbâriyye'nin aksine, dinî hükümlerin tesbit edilmesi ve anlaşılması konusunda istidlâl metodunu benimsemiştir. Ahbâriyye ekolüne göre onların imamlarından gelen rivayetlerin derlendiği "el-Kütübü'l-Erba'a" olarak bilinen bir hadis külliyyatının tamamı sahihtir ve yakîn bilgi ifade eder. Bu eserleri ise şöyle sıralayabiliriz: Küleynî'nin *el-Kâfi fi 'ilmi'd-dîn*, İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin *Kitâbü men lâ yahduruhü'l-fakîh*, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *Kitâbü'l-İstibsâr* ile *Kitâbü Tehzîbi'l-Ahkâm*.¹⁷⁵

¹⁷² el-Emin, Muhsin, *A'yânü's-Şia*, thk. Hasan el-Emin, Dârü't-Teâruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1983, I, 113.

¹⁷³ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 192.

¹⁷⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 199, "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır ve şehre de ancak kapısından girilir."

¹⁷⁵ Yurdagür, Metin, "Ahbâriyye", *DİA*, İstanbul 1988, I, 490.

Dinî hükümlerin aklî istidlâl yoluyla elde edilebileceğini savunan ekol olan usûliyyeye göre ise bu hükümlerin kaynağı Kitap ve Sünnet, icmâ ve akıldır. Kitap ve Sünnet'in literal anlamları muteber olup bunlar ancak akılla anlaşılır. Kütüb-i Erba'a güvenilmeyecek nakilleri de ihtiva eder. Bu sebeple yalnız güvenilir Şif râvileri vasıtasıyla imamlardan nakledilen haberler muteber sayılır. Nakil yoluyla intikal eden hükümler aklın prensiplerine aykırı düşmez. İctihadla ortaya konan hükümler zanna dayanır; kesin bilgi, Kur'an'la sünnetin sarîh metinlerinden ve huzurlarında bulunan kişilerin beyanlarına dayanılarak doğrudan imamlardan gelen nakillerden sağlanır.¹⁷⁶

Usûlî düşünce Ahbârîliğe alternatif olarak ortaya çıkmış bir akımdır. Bunların Ahbârîlerle en önemli farkları ahbardan çok akla önem vermeleri ve ahbarın çoğunu kabul edilebilir olarak görmemeleridir. Usûlî düşünce Ahbârîliğin yeni problemleriçözmede yetersiz kalması ve müntesiplerinin ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememesi üzerine ortaya çıkmıştır.¹⁷⁷

Şerîf er-Radî'nin ve ağabeyi Şerîf el-Murtazâ'nın çocukluklarında yanlarına yetiştirilmek için verildikleri hocaları Şeyh Müfid de usûliyyeden olduğu için onların ilimlere bakış açısı bu çerçevede oluşmuştur. Dolayısıyla *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de* gördüğümüz gibi Şerîf er-Radî'nin rivayet kriteri bir rivayetin mezhep imamlarından birisinden gelmesi değildir. Onun rivayetlerindeki esas kaynaklar da Şia kaynakları olmamıştır. Her ne kadar Şii olup bu temayülü ve Hz. Ali'ye olan sevgisi ona ithafen yazmış olduğu eserlerden anlaşılrsa da 27. rivayetin açıklamasında yukarıda belirttiğimize göre usûl olarak gelen haberlerin sıhhatinin ölçülebileceğini savunmuştur ve rivayet olarak sadece masum imamlardan gelen rivayetlerin doğru kabul edildiği, sadece onların rivayetlerinin nakledildiği bir eser telif etmemiştir. Şia ilim usulünde ahbârîyyeden usûliyyeye geçişte de *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* önem arz etmektedir.

Her ne kadar hadis rivayet etmekte ehl-i sünnet alimlerinden etkilendiğini ve ona göre şekillendiğini söylesek de, hadîs-i şerîfleri yorumlamasında dikkat

¹⁷⁶ Öz, Mustafa, "Usûliyye", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 215.

¹⁷⁷ Gültekin, *a.g.e.*, 2013, 18.

çekilmesi gereken bir başka unsur vardır. O da rivayetleri yorumlarken Hz. Ali'ye dair düşüncelerinin onun yorumlarını şekillendirmesidir. Şöyle ki Hasan el-Basrî hakkındaki bir rivayeti naklederken onu farklı bir şekilde yorumlamıştır. Eserinde aktardığı “Hasan mümin ve münafıklar arasında bir hicazdır.” metni ile 97 numarada yer alan rivayetin geçerliliğinin yalnızca Hz. Muhammed (s.a.v) zamanı için olduğunu söylemiştir. Çünkü Şerîf er-Radî, onun şiirlerinde Hz. Ali'ye zem olduğu için onun mümin ve münafıklar arasında hicaz olması durumunun Hz. Muhammed (s.a.v) zamanından sonra ortadan kalktığını savunmuştur. Hasan el-Basrî hakkındaki görüşleri, onu rivayeti kitabına almaktan alıkoymasa da manasının geçerliliği hakkında yaptığı yorum onun görüşlerinin hadîs-i şerifleri anlamadaki usulüne nasıl etki ettiğini göstermektedir.¹⁷⁸

Eserinde 117. numarada bulunan “İslâm'ın değirmeni falanca kadar süre devam eder” rivayetini de Hz. Ali zamanında meydana gelen Cemel vakası ile yorumlar. Ona göre İslam'ın değirmeni Hz. Ali'ye baş kaldırıncaya kadardır, sonrasında bu sekteye uğramıştır.¹⁷⁹

Yine eserinde kaydettiği “Bana tabî olan evlerden olun.” rivayetinden kastın Hz. Ali'ye tabî olmak olduğunu iddia etmiştir. Hz. Ali'ye nisbet edilenlere Alevî denir ve insanların onlardan olması gerekir. Şerîf er-Radî'nin iddiasına göre Hz. Ali'ye tabî olmak Hz. Muhammed'in (s.a.v) bu hadîs-i şerifteki emrini yerine getirmek için gerekli olan şeydir.¹⁸⁰ Sekaleyn hadisi olarak meşhur olan rivayeti aktarırken de bunun Gâdir-i hum günü rivayet edildiği kaydını düşer ve açıklamasında “Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır”¹⁸¹ rivayeti ile birlikte bu rivayetin düşünülmesi gerektiğini savunur.¹⁸²

¹⁷⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 133-134.

¹⁷⁹ *a.g.e.*, 154-155.

¹⁸⁰ *a.g.e.*, 204.

¹⁸¹ *a.g.e.*, 206.

¹⁸² *a.g.e.*, 205-206.

Bunların yanında, Hz. Muhammed'e (s.a.v) yahut Hz. Ali'ye nisbetinde ihtilaf ettiği iki rivayet bulunmaktadır.¹⁸³ Bu rivayetlerin haricinde biz de 188. rivayetin aslında Hz. Ali'ye ait bir söz olduğunu tespit ettik.¹⁸⁴

Şerîf er-Radî, hadîs-i şerîflerdeki edebî sanatları inceleyen ilk müstakil eseri yazmıştır. Bu açıdan öncü sayılmaktadır. Hatta bizzat kendisi bu yolda öncü olduğunu, kendisinden önce böyle bir çalışma yapan kimsenin olmadığını mukaddimesinde kaydetmiştir.¹⁸⁵ Şerîf er-Radî, Hadis ilminde kendisinden evvel açılmayan bir yol açmıştır. Hadîs-i şerîflerde bulunan edebî sanatları çoğunlukla mecâz başlığı altında o metinlerdeki edebî ve belîğ anlatım üzerinde durarak hadîs-i şerîfleri şerh etmiştir. Bu şerhleri yaparken ilim tahsil ettiği nahiv, dil âlimi hocalarından, şiirlerini okumak için icazet aldığı veya kendisinden çok daha önce yaşamış olduğu için icazet alamadığı şairlerden naklettiği metinleri bazen delil olarak kullanmıştır. Bu şekilde hadîs-i şerîf metinlerinin Arap dili ve belâgatı açısından en doğru şekilde anlaşılmasını ve aktarılmasını amaçlamıştır.

Burada dikkat çekmek istediğimiz diğer husus, Şia tarafından zemmedilen Ebû Hüreyre'nin isminin Şerîf er-Radî'nin eserinde geçmiş olmasıdır. Şerîf er-Radî bir rivayetin açıklamasında aynı rivayetin Ebû Hüreyre yoluyla da varid olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ Ayrıca eserinde kendine ulaşan senedleri ile naklettiği dört rivayetten birinin senedi Ebû Hüreyre'ye dayanmaktadır.¹⁸⁷ Bu rivayetle birlikte iki rivayetin açıklamasında lafız farklılıklarıyla beraber rivayetteki manayı destekleyici olanları Ebû Hüreyre'den naklederek rivayeti güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁸⁸

¹⁸³ *a.g.e.*, 258-259, 352, hadis no: 215, 309.

¹⁸⁴ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, III, 473.

¹⁸⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 27.

¹⁸⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 206.

¹⁸⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 230, hadis no: 199. (Bu sened "haddesenâ bi hâze'l-hadîs" lafzıyla gelmiştir.)

¹⁸⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 230-231, hadis no: 199; 320-322, hadis no: 271, 272.

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye içerisinde 363 rivayetin edebî sanatlarla şerh edildiği bir eserdir. Eser incelenirken öncelikle tüm rivayetlerin kaynağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Şerîf er-Radî'nin bu eserinde kaynak olarak ekseriyetle kullandığını tespit ettiğimiz garîbü'l-hadîs eserlerini şöyle sıralayabiliriz: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (224/838), İbn Kuteybe'nin (276/889), İbrahim b. İshak el-Harbî'nin (285/899) ve Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî'nin (388/998) *Garîbü'l-Hadîs* adlı eserleri.

Eserdeki rivayetlerin geçtiği tespit edilen müsned-musannef tarzı eserler ise: Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (211/827) *el-Musannef'i*; İbn Ebî Şeybe'nin (235/850) *el-Müsned ve el-Musannef*; Ahmed b. Hanbel'in (241/855), *el-Müsned* adlı eserleridir. Ayrıca faydalandığı tespit edilen siyer-megâzi eserleri şunlardır: İbn Hişam'ın (218/833), *es-Sîre'si*; Vâkıdî'nin, *el-Megâzi'si*; İbn Sa'd (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı*.

Hadîs-i şerîflerin kaynakları tespit edildikten sonra bu metinlerde hem müellifin hem de tahkîk edenlerin kaydettiği edebî sanatlar sınıflandırılmıştır. Edebî sanatların sınıflandırılmasına yönelik istatistikler ilgili edebî sanatın başlığı altında verilmiştir.

Eserde bulunan bu rivayetlerin yarısına yakınının 166 rivayetin Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçtiği tespit edilmiştir. Eserde bulunan 177 rivayetin ise Kütüb-i Sitte harici müsned, musannef ve siyer-megâzi kitaplarında senedli olarak vârid olarak geçtiği tespit edilmiştir. Eserde bulunan 20 rivayet ise çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu rivayetler hiçbir kaynakta senedli olarak vârid olmayan rivayetlerdir.

Rivayetlerin seçilmesinde izlenen yol, bu 20 rivayeti seçmek olmuştur. Çünkü eserin muhtevastındaki rivayetlerin çoğu güvenilir kaynaklarda geçmektedir. Bu nedenle senedsiz olarak başka kaynaklarda varid olan rivayetlerin kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yahut *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* haricinde bir kaynakta bulunmayan rivayetler, içeriklerini destekleyen aynı manadaki rivayetlerin olup olmaması açısından incelenmiştir. İncelememizi bu şekilde başlıklandırmamızın sebebi ise Şerîf er-Radî'nin rivayetleri seçerken konu, ravi, kaynak tercihi yapmamasıdır. Yani eserde herhangi bir konu yahut ravi tasnifi bulunmamaktadır. Müellif rivayetleri yalnızca edebî sanatlarına göre incelemiştir. Bu sebeple biz de inceleme yöntemimizi seçerken edebî sanatlara göre gruplandırmayı tercih ettik.

Adından da anlaşılacağı üzere bu eserde yoğunluk olarak mecâz sanatı işlenmektedir. Müellifin yaşadığı dönemde mecâz sanatı, diğer edebî sanatların üst başlığı olarak kullanılmaktaydı. Bu sebepten dolayı eserde mecâz sanatı ağırlıkla incelenmiştir. Eserde en çok yer verilen ikinci edebî sanat ise istiâre sanatıdır. Eserdeki edebî sanatlara ilişkin bilgiler aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1. İstiâre Sanatı Bulunan Rivayetler

Eserin adı *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* olsa da rivayetler incelendiğinde eserdeki rivayetlerde bulunan edebî sanatın çoğunluğunu istiâre sanatının oluşturduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise müellifin yaşadığı dönemde mecâz sanatı, diğer pek çok edebî sanatı kapsayıcı manada kullanılmıştır.

Kelam ya da söz, ifade ediliş bakımından beyân ilminde taşıdıkları manaya göre ikiye ayrılır: Hakikat ve mecâz. Mecâz da ikiye ayrılır: Mecâz-ı aklî ve mecâz-i lugavî. Mecâz-ı lugavî de ikiye ayrılır: mecâz-ı mürsel ve istiâre.¹⁸⁹ Mecâz sanatı, istiâre sanatını da kapsamaktadır. Her istiâre dolaylı olarak mecâzdır; ancak her mecâz istiâre değildir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Bulut, Ali, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedî')*, İFAV Yayıncılık, İstanbul 2015, V. bs., 221.

¹⁹⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1992, 462.

İstiârenin tanımına gelecek olursak, istiâre, arada bir engel karîne (karîne-i mânia) bulunmak şartıyla, bir sözü, benzerlik ilgisiyle kendi mânâsı dışında kullanmak demektir.¹⁹¹ Luğavî mecâzdandır. O, vechuşşebhi, edatı ve iki ögesinden (müşebbeh ve müşebbeh bih) birisi hafzedilmiş bir teşbîhtir. Alâkası, sürekli olarak benzerliktir. İstiârede müşebbehe müsteâr leh, müşebbeh bihe müsteâr minh denir.¹⁹²

İstiâre sanatı benzeyen ya da benzetilenden herhangi birinin veya bu iki unsura ait özelliklerin zikredilip zikredilmemesine, bu iki unsurun bir şeyde birleşip birleşmemesine, kullanılan kelimenin türüne ve daha farklı bazı durumlara göre çeşitlere ayrılır. Ancak bu çeşitlerin hepsine yer vermek yerine incelediğimiz eserdeki rivayetlerde bulunduğu tespit edilen istiâre türlerinin tanımları ve açıklamaları ileride verilecektir.

Ayrıca edebi sanatlar üzerinde yapılan incelemelere baktığımızda her istiârenin aynı zamanda mecâz ve teşbîh olduğu tespitini de yapabiliriz. Çünkü aslında beyân sanatının ortaya çıkma sebebi benzetmedir. Beyân ilminin alt başlığında bulunan edebî sanatlar, bu benzetmelerin hangi kelimelerle, açık mı gizli mi aklî mi lugavî mi olduğuna göre isimlenmiş ve şekillenmişlerdir.

Müellife göre müstakil olarak 172 rivayette, istiâre sanatı bulunmaktadır. Altı rivayette ise istiâre ve mecâz sanatı, bir rivayette ise istiâre ve kinâye sanatı birlikte bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında inceleyeceğimiz yirmi yedi rivayetin on sekizi ise istiâre sanatını içermektedir. Bunlardan yedisinde istiâre-i tasrihiyye, on birinden ise istiâre-i mekniyye sanatı bulunmaktadır.

Taha Muhammed ez-Zeynî ve İbrahim Nuru'l-Celîl'in yaptıkları tetkiklere göre eserde 198 rivayette müstakil olarak sadece istiâre sanatının çeşitleri bulunmaktadır. Bunun haricinde 32 rivayette de teşbîh, mecâz yahut kinâye sanatı ile birlikte istiâre sanatı bulunmaktadır. Dolayısıyla 230 rivayette istiâre sanatının bulunduğu tespitine varıyoruz. Bu da bizlere eserdeki edebî sanatın çoğunluğunu istiâre sanatının oluşturduğunu kanıtlıyor. Bu rivayetlerin 88'inde istiâre-i

¹⁹¹ Cürcâni, *Esrârul'-Belâğa*, 22.

¹⁹² Uzun, *a.g.e.*, 128.

tasrihiyye sanatı bulunmaktadır. İstiâre sanatı bulunan 143 rivayette de istiâre-i mekniyye ve tebeiyye sanatının bulunduğu tespit edilmiştir.

2.1.1. İstiâre-i Tasrihiyye Sanatı Bulunanlar

İstiâre-i tasrihiyye, sadece benzetilenin (meşebbehün bih/müsteâr minh) zikredildiği istiâredir.¹⁹³ Türk dili ve edebiyatında da bu sanata açık istiâre denir. Biz de bu başlıkta eserde geçen ve içerisinde istiâre-i tasrihiyye sanatı bulunan 88 rivayetten beş rivayeti inceleyip tahlil etmeye çalışacağız.

1. Rivayet

هَذَا كِتَابٌ مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ لِعَمَائِرِ كَلْبٍ وَأَخْلَافِهَا وَمَنْ ظَنَّهُ الْإِسْلَامَ مِنْ
غَيْرِهَا

“Bu yazı, Muhammed Rasulallah’tan Benî Kelb’in imârelerine, müttetiklerine ve onların dışında İslam’ın evlat edindiği herkesedir.”¹⁹⁴

Rivayetin varid olduğu en eski kaynak olan *el-Ikdü'l-Ferîd*'deki metin şu şekilde kaydedilmiştir: “Benî Kelb kabilesinin elçisi olan Katan b. Hârise el-Uleymî, Hz. Muhammed’e (s.a.v) gelmiştir ve onunla konuşmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v) de ona bir belge yazdırmıştır: “Bu yazı, Muhammed Rasulallah’tan Benî Kelb’in imârelerine, müttetiklerine ve onların dışında Katan b. Harise ve İslam’ın evlat edindiği herkesedir. Namazı vaktinde kılmaları, zekatı hakkıyla vermeleri, söz vermenin ciddiyeti ve verilen sözde durmaları şu Müslümanların şahitlikleriyle kaydedilmiştir: Sa’d b. Ubâde, Abdullah b. Üneys, Dihyetü'l-Kelbî.”¹⁹⁵

¹⁹³ Bulut, *a.g.e.*, 237; Uzun, *a.g.e.*, 128.

¹⁹⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 43, hadis no: 10.

¹⁹⁵ İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, I, 297; Ebû Mansûr, *Nesrû'd-Dürr*, thk. Halid Abdülğani Mahfuz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I. bs. I, 152; Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 26; Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire ts., II, 58,59; Muhammed Hamîdullah, *Mecmû'atü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1987, 297.

“ عَمَائِر ” kelimesinin ensab âlimileri tarafından düzenlenen Arap kabilelerinin nesep mertebelerinden biri olan imâre kelimesinin çoğulu olduğu kaydedilmiştir. Bu mertebeler sırasıyla: Şa‘b, kabile, imâra, batn ve fehizdir.¹⁹⁶

Şerîf er-Radî, bu rivayette istiâre sanatının bulunduğunu kaydetmiştir. Çünkü “sütannelik yapmak, evlat edinmek”, aslında sahiplenmek, sevmek demektir. Örneğin devenin sütannelik yapması şu şekildedir: Devenin yavrusu ölür, onun sütünün gelmesinde neden olan ölü yavrusunun postunu¹⁹⁷ alıp kabul eder. Burada sahiplenmekle kastedilen, bir şeyi gönüllü olmayarak ve seçmeden almaktır.¹⁹⁸ Yani deve aslında o postu doldurulmuş şeyin gerçek yavrusu olmadığını biliyor; ancak ölmüş olan yavrusuna duymuş olduğu merhametten dolayı onun doldurulmuş postuna karşı da merhamet besliyor ve sütü geliyor. Halk arasında “kuzu ulama” diye bilinen bir olay vardır. Koyunlar aynı zamanlarda doğum yaparlar ve bu doğumlar esnasında doğan kuzular ya da doğuran bazı koyunlar ölür. Bunun üzerine annesiz kalan kuzular ve yavrusuz kalan koyunlar birbirlerine ulanır. Bu da şöyle yapılır: Ölen kuzunun postu annesi ölen diğer kuzuya giydirilir ve yavrusu ölen koyunun yanına götürülür. Anne koyun normalde başka yavruyu emzirmezken, onun gerçek yavrusu olmadığını bildiği halde, yavrusunun postunun hatrına ona merhamet duyar ve emzirir.

Rivayette bulunan edebî sanatın türü, istiâre sanatının çeşitlerinden biri olan istiâre-i tasrîhiyye/açık istiâredir. Çünkü müşebbeh bih lafzı açıkça zikredilirken müşebbeh hazfedilmiştir. İslâm’ın evlat edinmesinden kast sütannelik yapması değildir.¹⁹⁹ Evlat edinmek, yani kendisine benzetilen ifade müşebbeh bih bu cümlede açıkça kullanıldığı için burada bulunan edebî sanat istiâre-i tasrîhiyyedir.

“ عطف ” yani, alıp kabul etmek, mecburi olmadan, seçerek, isteyerek almak manasındadır. Daha sonra gönüllü veya gönülsüz kabul etmek manasında

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 299, İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 606.

¹⁹⁷ “البو” ifadesi, Mehdi Hoşmend’in tahkikli şerhinde şöyle açıklanmıştır: Bu ölmüş deve yavrusunun derisidir, samanla ya da başka bir şeyle doldurulur ve ölen yavrunun annesine yaklaştırılır, böylece anne deve onu sahiplenir ve sütü gelmeye başlar, Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y., 4. dp.

¹⁹⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁹⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 29, 3. dp, Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 97.

kullanılmıştır. Sanki Hz. Muhammed (s.a.v), içine isteyerek ya da istemeyerek girmeleri için İslam'ı onlara sevdirmiştir.²⁰⁰

Rivayetin senedli olarak varid olduğu bir kaynak bulunamamıştır. Rivayetin geçtiği kaynaklarda Hz. Muhammed'in (s.a.v) bu yazıyı Sâbit b. Kays b. Şemmâs'a yazdırdığı kaydedilmiştir.

Sadece Zemahşeri'nin eserinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v) önüne Katan b. Hârise'yi getirenin Hz. Ömer (r.a.) olduğu kaydı geçmiştir.²⁰¹

İncelemelerin sonucunda rivayetin manasının doğruluğu yönünde destekleyici rivayetler bulunduğu tespit edilmiştir.

2. Rivayet

ومن ذلك قوله عليه الصلاة والسلام في حديث يختص بصلاة الجمعة.

” تُصَلَّى فِي حَلَاقِيمِ الْبِلَادِ ”

Hz. Muhammed (s.a.v)'in Cuma namazı ile ilgili söylediği söz buna örnektir:

“ (Cuma namazı) beldelerin boğazlarında kılınır. ”²⁰²

“ حَلَاقِيمِ الْبِلَادِ ”, ifadesi nahiyeler, kenar bölgeler anlamındadır, şehre giriş yerleri demektir. Hz. Muhammed (s.a.v) burada bu تنها ve kenar bölgeleri, vücudun iç organlarına giden yollar olan boğazlara benzetmiştir.²⁰³

Müellif, rivayette bulunan edebî sanatın mecâz olduğunu belirtmiştir; ancak bu rivayette bulunan edebî sanat, istiâre-i tasrîhiyyedir.²⁰⁴ Müellifin yaşadığı dönemde mecâz sanatı diğer sanatları kapsayıcı bir konumda kullanıldığı için bu ayrımı göremiyoruz. Beldelerin giriş yerleri, insanların boğazlarına benzetilmiştir.

²⁰⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 44.

²⁰¹ Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 26.

²⁰² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 90, hadis no: 49.

²⁰³ *a.g.e.*, a.y.

²⁰⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 80, 1. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 99.

Kendisine benzetilen “boğazlar” ifadesi açıkça geçtiği için bu ifade istiâre-i tasrihiyedir.

Bu hadîs-i şerifin Hz. Muhammed (s.a.v)’den nakledilen bir metin bulunamamıştır. Bu rivayete göre Hz. Muhammed (s.a.v) nahiyelerde de Cuma namazı kılındığını söylemiştir. Ancak bu metin ve manayı içeren bir rivayet bulamadığımız gibi bunun tam aksi yönde anlamı olan senedleri sahih ve Hz. Ali’den nakledilen bir rivayet tespit ettik. Müellifin aktardığı rivayetin aksine, Hz. Muhammed (s.a.v) sadece merkez beldelerde Cuma namazının kılınacağını şöyle bildirmiştir:

“ لَا جُمُعَةٌ وَلَا تَشْرِيْقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ ”

“Merkez beldenin haricinde Cuma namazı ve teşrik olmaz.”²⁰⁵

Hadîs-i şerifte kastedilen merkez beldeler: Basra, Kufe, Medine, Bahreyn, Mısır, Şam ve Mezopotamya’dır. Belki Yemen ve Yemame şehirleri de onlardan sayılabilir.²⁰⁶ Teşrikten kastedilen ise Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarıdır. Çünkü bu namazların vakti gün doğumu ile belirlenir. Yani bu saydığımız belli başlı şehirler haricinde o dönemde başka bir yerde Cuma namazı ve Bayram namazları kılınmazdı.²⁰⁷

Müellifin izah ettiği mecâzî ifadenin yine Cuma namazı ile alakalı geçtiği Hasan el-Basrî’den nakledilen maktu‘ bir rivayeti daha tespit ettik, o da şöyledir:

قِيلَ لِلْحَسَنِ إِنَّ الْحَجَّاجَ أَقَامَ الْجُمُعَةَ بِالْأَهْوَاِ فَقَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْحَجَّاجَ يَتْرُكُ الْجُمُعَةَ فِي
الْأَمْصَارِ وَيُقِيمُهَا فِي حَلَاقِيمِ الْبِلَادِ

Hasan el-Basrî’ye Haccâc b. Yusuf’un Cuma namazını Ahvaz’da kıldırıldığı söylendi. Hasan el-Basrî bunun üzerine şöyle dedi: “Allah Haccâc’a lanet etsin, o

²⁰⁵ Zeyd b. Ali, *el-Mecmû‘*, der. Abdülaziz b. İshak el-Bağdâdî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1919, 128; Abdürrezzak, *Musannef*, III, 167, 168, 301, hadis no: 5175, 5177, 5719; Ebû Ubeyd, *Garîbü’l-Hadîs*, III, 452; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 439, hadis no: 5066; Mervezî, *Kitâbü’l-Cum’a ve Fazlihâ*, thk. ve thr. Semir b. Emîn ez-Zührî, Dâru ‘İmâr, Amman 1987, 89, hadis no: 69.

²⁰⁶ Abdürrezzak, *a.g.e.*, III, 168.

²⁰⁷ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, a.y.

Cuma namazını belde merkezlerinde terk edip beldelerin boğazlarında kıldırıyor.”²⁰⁸

en-Nihâye'deki rivayette ise Haccâc b. Yusuf'un insanların Ahvaz haricindeki belde merkezlerinde Cuma namazın kılmalarını yasaklaması geçmektedir:

فِي حَدِيثِ الْحَسَنِ قِيلَ لَهُ: إِنَّ الْحَجَّاجَ يَأْمُرُ بِالْجُمُعَةِ فِي الْأَهْوَازِ، فَقَالَ: ”يَمْنَعُ النَّاسَ فِي أَمْصَارِهِمْ وَيَأْمُرُ بِهَا فِي حَلَاقِيمِ الْبِلَادِ.“

Hasan el-Basrî'ye Haccâc b. Yusuf'un Ahvaz şehrinde Cuma namazını kılmalarını emrettiği söylendi, o da bunun üzerine şöyle dedi: “İnsanların belde merkezlerinde namaz kılmalarını yasaklıyor ve onlara beldelerin boğazlarında namaz kılmalarını emrediyor.”²⁰⁹

Bu rivayetlerde geçen “حَلَاقِيمِ الْبِلَادِ”, bir mekânın dar olması anlamına gelir. Hatta Araplar bunun için şöyle bir ifade kullanırlar: “Deve kuşunun boğazına indik.”²¹⁰ Ayrıca insan bedeninde bir tarafın ucunda bulunan bölge boğazdır, yani şehirlerin merkezine uzak bölgeler için bu ifade kullanılır.²¹¹ Ahvaz şehri için bu ifadenin kullanılmasının sebebi onun bazı kimselere göre küçük bir şehir olmasıdır, yani merkez şehirlerden değildir.²¹²

Basra valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî idaresindeki İslâm ordusu tarafından fethedilen Ahvaz şehri, Emevî valisi Haccâc b. Yusuf'un zamanında Haricilere karşı bir üs merkezi olarak kullanılıyordu.²¹³ Yani dolayısıyla Ahvaz, diğer şehirler kadar merkezi bir yer değildi.

Bir şehrin Cuma ve Bayram namazlarının kılınacağı merkez şehir olabilmesi için sahip olması gereken bazı şartlar vardır. O şehrin sınırları

²⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık el-Kamhevî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, V, 338.

²⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 428.

²¹⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XXXI, 536.

²¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 150.

²¹² Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Hârizmî (610/1213), *el-Muğrib fî tertûbi'l-Mu'rib*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ts., 127.

²¹³ Uslu, Racep, “Hûzistan”, *DİA*, İstanbul 1998, XIV, 436.

olmalıdır, bu sınırlar içerisinde İslam'ın ahkamı hâkim olmalıdır. Ayrıca o şehrin başkanı, bir yöneticisi olmalıdır.²¹⁴ Hasan el-Basrî'nin Emevî valisi Haccâc'ın bu uygulamasına karşı çıkmasının sebebinin Ahvaz şehrinin bu vasıfları taşınamaması olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü belirttiğimiz gibi Ahvaz şehri o dönemde merkezi belde hükmünü taşımayan askeri bir üs merkezi idi. Bütün bu rivayetlerin incelenmesi sonucunda Şerîf er-Radî'nin eserinde geçen bu rivayetin bir aslı olmadığı tespitine varıyoruz.

3. Rivayet

وَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فِي مَثَلِ ضَرْبَةٍ لِفَرِيشٍ يَطُولُ الْكِتَابُ بِذِكْرِهِ:
”وَيَقْطَعُ النَّاسُ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى بَقِيَتْ عَجْزٌ مِنَ النَّاسِ عَظِيمَةٌ.“

Tamamının zikredilmesi kitabın hacmini artıracak olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) Kureys için söylediği bir atasözü buna örnektir:

“ İnsanların izleri yok olur ta ki onlardan geriye sadece kuyruk sokumu kemiği kalır.”²¹⁵

Müellife göre bu rivayette istiâre sanatı bulunmaktadır. Çünkü burada kuyruk sokumu kemiği bir devenin yahut başka herhangi bir hayvanın kuyruk kemiğine benzetilerek insanların topukları kastedilmiştir. Şöyle ki hayvanların yürümek için ilk hareket eden yeri boyunlarıdır. Ardından kaba etleri boyunlarının devamında kalkar. Yürürken arkada kalanlara “kuyruk sokumları” denilir, önden gidenlere ise “boyunlar” denilir. Örneğin “Kavmin boyunları geldi, ardından da kuyruk sokumları geldiler.” ifadesi vardır. Halkın boynu olmak, o halkın ileri gidenlerinden, öncü olanlarından olmak demektir. Kuyruk sokumu ise o kavmin arkada kalanları ve onları geciktiren kimseler demektir.²¹⁶

²¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987, IV, 534, Cuma namazı ile ilgili meseleler için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul ts., 165-171.

²¹⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 93, hadis no: 52.

²¹⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 93.

Müellif rivayet edilen şu hadîs-i şerifi de mevzunun anlaşılması açısından örnek vermiştir: “Kıyamet günü müezzinler insanların en uzun boyunluları olarak gelecekler.”²¹⁷ Buradan da anlayacağımız üzere, onlar kıyamet günü insanlara öncülük edeceklerdir. Yalnız bunun yanlış anlaşılması gerekir. Burada kastedilen tüm insanlar değil bazı insanlardır. Çünkü onların peygamberlerden, sıddıklardan, şehitlerden ve salihlerden daha yüce olmaları doğru değildir.²¹⁸ Yani onların arkasında diğer insanlara öncülük ederler ve diğer insanlar da onların arkalarında onları takip ederler.

Bu rivayetin geçtiği başka bir kaynak bulunamamıştır. Ayrıca bu rivayette bulunan istiâre sanatının istiâre-i tasrîhiyye/açık istiâre olduğu kaydedilmiştir.²¹⁹ Çünkü müşebbehün bih’in lafzı açıkça zikredilmiş ve müşebbeh de hafzedilmiştir. Yani benzetilen unsur “kuyruk sokumu” açıkça zikredilip kendisine benzetilen sürünün arkada kalanları gizlenmiştir. Yani şöyle ki kuyruk sokumu olmak, arkada olmak demektir.

Kendini dünyanın sahibi zanneden insan, acizdir. Kendisini dünyanın en önemli varlığı zanneder; ancak onun varlığından, bedeninden geriye bu dünyada kalacak olan tek şey ise ufacık bir kemik parçasıdır. Bütün izleri silinir, ondan geriye önemli bir şey kalmaz.

Bu rivayetle aynı lafız olmasa da aynı manayı içeren sahih rivayetler mevcuttur. Bu konudaki en meşhur rivayetler ise şunlardır:

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 145, hadis no: 12729; Müslim, Salât 14, hadis no: 387; İbn Mâce, *Ezân*, 5, hadis no: 725; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, IX, 24, hadis no: 9789.

²¹⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 93, 94.

²¹⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 85, 1. dp.

“Muhakkak ki insanda yeryüzünün asla yemeyeceği (yok edemeyeceği) bir kemik vardır. Dediler ki: Hangi kemiktir o? O da (s.a.v): Acbü’z-zenebdir, buyurdu.”²²⁰

Ebû Hüreyre’den aynı konuda nakledilen diğer rivayet ise şudur:

“Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *Sûra iki üfleme arasında kırk vardır.*” Ashâb-ı kirâm:

– Ebû Hüreyre! Kırk gün mü? diye sordular. (Ebû Hüreyre:)

– Bir şey diyemem, dedi. Sahâbîler:

– Kırk yıl mı? diye sordular.

– Bir şey diyemem, dedi.

– Kırk ay mı? diye sordular.

– Bir şey diyemem, dedi. (Sonra hadisi şöyle tamamladı:)

“Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölümler, bitkinin yerden bitişi gibi (kabirlerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbü’z-zeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır.”²²¹

Aynî, bu kemiğin diğer kemiklerden farklı yerde tutulmasının sebebini insanın yaratılışında ilk yaratılan parçanın kuyruk sokumu kemiği olması olarak açıklar. İnsan bedeninde önce bu kemik parçası yaratılmıştır ve diğer parçalar da onun üzerine inşa edilmiştir. Yine insan yeniden yaratılacağında bu kemik üzerinden yaratılır. Ancak insan öldüğünde elbette bütün kemikleri gibi, bu kemik

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 510, hadis no: 8180; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, VI, 58, hadis no: 2288.

²²¹ Buhârî, *Tefsîr*, 39, hadis no: 3; 78, hadis no: 1; Müslim, *Fiten*, 141; İbn Mâce, *Zühd*, 32, hadis no: 4266; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, VI, 60, hadis no: 2294; Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, I, 239, hadis no: 783.

de yok olur. Burada sadece o kemik yaratılan ilk parça olduğu ve yaratma tekrar o parça üzerinden olacağı için böyle bir ifade bulunmaktadır.²²²

İncelediğimiz rivayetin aynı metnine sahip başka bir rivayet bulamasak da bulduğumuz bu iki rivayet bize incelediğimiz rivayetin manasının sahih olduğuna işaret ediyor. Çünkü aktardığımız ilk rivayetin açıklamasında rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyulduğu aktarılmıştır.²²³ Diğer rivayetin hakkında da sahih hükmü verilmiştir.²²⁴

4. Rivayet

“الْحِجَازُ قَطِيفَةُ الْإِيمَانِ”

“*Hicaz, imanın örtüsüdür.*²²⁵”

Bu rivayette istiâre sanatı bulunmaktadır. Burada kasıt Hicaz bölgesinin imanla kuşatılmasıdır. Eserin bir diğer nüshasında da burada kastın Hicaz'ın iman ile korunmasıdır.²²⁶

“قَطِيفَةٌ” kelimesi, kalın elbise demektir. Bu elbisenin insanın tüm bedenini örtmesi gibi Hicaz da iman ile tüm bölgeyi örter. Muhakkak ki Hz. Muhammed (s.a.v), Hicaz bölgesinde yaşayan Kureyş yahut başka kabileden olan Arapların İslâm dinine girdikten sonra o din üzerinde sebâtları hakkında bunu söylemiştir. Başkalarının dönüp arkalarına gittiği gibi onlardan kimse dinin ipini kendi bedenlerinden koparmamıştır. O zaman hakkında yazılan eserlerde de şöyle geçmektedir: Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra Hicaz bölgesinde yaşayan Arap kabilelerinden Kureyş ve Sakîfe kabilesinde irtidâd olayı

²²² Bedreddin Aynî, *Umdetü'l-Kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., XIX, 146.

²²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 510, hadis no: 8180; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, VI, 58, hadis no: 2288.

²²⁴ Elbâni, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Maârif, Riyaz 1997, III, 388.

²²⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 127, hadis no: 92.

²²⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y., 4. dp.

görülmemiştir. Ancak onların dışındaki bazı kabilelerde kimisinde lokal kimisinde ise toplu olarak dinden dönme olayları ortaya çıkmıştır.²²⁷

Yani İslâm dini bu yarımada yayıldıktan sonra, o bölgede hakim olan din olmuştur. Hicaz bölgesi dışında irtidâd olayları yaşansa da bunlar lokal kalmıştır ve Hicaz bölgesinde yaşayan müminler imânın koruyucusu olmuşlardır. Halbuki bu iki kabile Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinin ilk döneminde ona karşı en şiddetli şekilde karşı çıkan ve onunla en çok mücadele kabilelerdi. Ancak Allahu Teâla'nın iradesi sonucunda bu iki kabile Müslüman olmuşlardır ve imânın, İslâm'ın ve sünnetin koruyucusu haline gelmişlerdir. Kalın elbisenin insanı dış kötülüklerden, zarar verici maddelerden koruması gibi, Hicaz bölgesi Müslümanları da İslâm dininin koruyucusu olmuştur.

Ayrıca bu rivayette bulunan istiâre sanatının çeşidi ise istiâre-i tasrihiyedir. Çünkü kendisine benzetilen örtü ifadesi açıkça geçmiştir, ancak benzetilen yani o bölgede yaşayan insanlar cümlede açıkça zikredilmemiştir.²²⁸

Kanaatimizce bu rivayette yer-insan ilgisinin kullanıldığı mecâz-ı mürsel sanatı da bulunmaktadır. Çünkü Hicaz kelimesi, yani bir mekan ismi söylenerek orada yaşayan Müslüman halk kastedilmiştir.

Bu rivayetin metninin bulunduğu sened içeren başka bir rivayet bulunamamıştır. Rivayetin anlamını destekleyecen ya da aksi manayı ifade eden bir rivayet de bulunamamıştır. Dolayısıyla sıhhatine yönelik bir tespit bulunamadık.

5. Rivayet

«اللَّهُمَّ اِنْمِ شَعَثَنَا»

“Allahım! Dağılan parçalarımızı toparla.”²²⁹

²²⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 128.

²²⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 125, 2 dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 100.

²²⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 241, hadis no: 204; Ebû Ubeyd, *Garîbü'l-Hadîs*, IV, 498.

Arap dilinde “شَعَتَ” odun/kütük/değnek vb. eşyaların parçalanması için kullanılır. Kütükten önce bir parça kopar, sonra bir parça daha, ardından paramparça olup ayrılırlar. Ümmetin paramparça olması, bir odun kütüğünün paramparça olmasına istiâre yapılmıştır.²³⁰ Hz. Muhammed (s.a.v) burada parçalanıp dağılan odunlar gibi fikir ayrılıkları sebebiyle dağılan Müslüman ümmetinde birlik olması için duada bulunmuştur.

Buradaki ifadeden kasıt şudur: Allahım! Bizim kelimelerimizi topla, etrafımızda dağılan işlerimizi yoluna koy!²³¹ Yani: Ey Rabbimiz! Farklı görüşler yüzünden dağılan ümmetimizi toparla ve yek bir parça haline getir ki fikir ayrılıklarından ötürü oluşan fırkalar olmasın, İslam ümmeti bir bütün halinde kalsın.

Bu rivayette bulunan edebî sanat ise istiâredir. Çünkü bu ifadede kendisine benzetilen dağıtılmış odun parçalarına “شَعَتْنَا” fiili ile işaret edilmiştir. Benzetilen Müslüman ümmetinin görüş ayrılıkları ifadesi ise hazfedilmiştir. Bu sebeple burada bulunan istiârenin çeşidi istiâre-i tasrihiyyedir.²³²

Rivayetin metninin bulunduğu başka bir rivayet bulunamamıştır. Ancak Hz. Muhammed'den (s.a.v) namazdan sonra ettiği kaydedilen bir duada aynı ifadenin geçtiği bu rivayetin manasını destekleyen merfu-zayıf bir rivayet bulunmuştur:

” اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي وَتَجْمَعُ بِهَا أَمْرِي وَتَتَمُّ بِهَا شَعْتِي وَتُصْلِحُ بِهَا غَائِبِي وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِي وَتَرْكِي بِهَا عَمَلِي (...) “

“Allah'im senin katından öyle bir rahmet istiyorum ki o rahmet vasıtasıyla kalbimi doğru yoluna iletessin, işlerimi toplayasın, dağınıklıklarımı düzene koyasın, iç alemimi düzenleyesin ve dış alemimi onunla düzeltesin amellerimi onunla tertemiz edesin. (...)”²³³

²³⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 256, 2. dp.

²³¹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y., Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, a.y.

²³² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 257, 1. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 105.

²³³ Tirmizî, *Deavât*, 30, hadis no: 3419; Bezzâr, *el-Bahrü'z-Zehhâr*, XI, 396, hadis no: 5234.

Rivayetin geliş şekliyle alakalı Tirmizî'nin kaydı ise şu şekildedir:

“Bu hadis garib olup sadece İbn Ebî Leylâ'nın (83/702) rivâyetiyle bu şekliyle bilinmektedir. Şu'be b. Haccâc (160/776) ve Süfyân es-Sevrî (161/778) bu hadisin bir kısmını Seleme b. Küheyl'den (121/739), Küreyb b. Hânî el-Eş'arî'den (78/697) ve İbn Abbâs'tan (68/687-88) rivâyet etmişlerdir.”²³⁴ Nasıruddin Elbânî de bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu kaydetmiştir.²³⁵

2.1.2. İstiâre-i Mekniyye Sanatı Bulunanlar

İstiâre-i mekniyye, sadece benzeyenle (müşebbeh/müsteâr leh) yapılan istiâredir.²³⁶ İstiâre-i tebeiyye de fiil ve türevleri ile harflerden yapılan istiâredir. Yani müştak isim yahut kelime ile istiâre yapılmasıdır.²³⁷

Her istiâre-i tebeiyye, karinesi bakımından meknî olmaya müsaittir.²³⁸ Hatta bu sebepten ötürü rivayetler bulunan edebî sanatları aktaran müelliflerimiz bazı rivayetlerde hem istiâre-i tebeiyye hem de mekniyye sanatlarının birlikte bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeplerden ötürü istiâre-i tebeiyye sanatının bulunduğu rivayetleri de istiâre-i mekniyye sanatı bulunan rivayetler başlığında inceledik. Çünkü istiâre-i tebeiyye ve istiâre-i asliyye istiâre yapılan lafız yönüyle alakalıdır. İstiâre-i tasrîhiyye ve istiâre-i mekniyye ise benzeyen ve benzetilenin zikri ile yapılan istiâre çeşitleridir.

Eserde bulunan 134 rivayette istiâre-i mekniyye/tebeiyye sanatının bulunduğu tespit edilmiştir. Biz de bu bölümde bu rivayetlerden sekizini inceleyeceğiz.

1. Rivayet

“لَوْ يَعْلَمُونَ مَا يَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ مِنَ الْجُوعِ الْأَغْبَرِ وَ مِنَ الْمَوْتِ الْأَحْمَرِ”

²³⁴ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, V, 482.

²³⁵ Elbânî, *Zaifü Süneni't-Tirmizî*, tlk. Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1991, I. bs., I, 447.

²³⁶ Bulut, *a.g.e.*, 239; Uzun, *a.g.e.*, 128.

²³⁷ Bulut, *a.g.e.*, 245; Uzun, *a.g.e.*, 128.

²³⁸ Uzun, *a.g.e.*, 128.

“Keşke onlar, bu ümmete tozlu kıtlık yılları ve kızıl ölümden dolayı neler olduğunu bilselerdi.”²³⁹

Hadîs-i şerîfin bulunduğu bütün eserlerde “يَعْلَمُونَ” ifadesi yerine “تَعْلَمُونَ” vardır.

Müellife göre, burada en güzel istiarelerden iki ifade bulunmaktadır. Bunlardan ilki “الجوع الأغر” ifadesidir. Çünkü Araplar yıllarca süren kıtlık, kriz ve zorlukla karşılaşmışlardır ve o yıllar yağmurun azlığı, toprakların bitki ve yeşilliklerden yoksun olması ve ufkun tozlu olmasından dolayı toz yılları olarak isimlendirilmiştir.

“حجج غبر, عام الرّمادة” gibi ifadeler de küllü/tozlu anlamına gelir ki bunlar da kıtlık yaşanan yılları ifade etmek için kullanılır.²⁴⁰

İbnü'l-Esir de bu rivayette istiâre sanatının bulunduğunu kaydetmiştir. Zira açlık, çorak ve verimsiz yıllarda olur. Bu çorak yıllar, tozlu olarak adlandırılmıştır²⁴¹.

İkinci istiâre ise, “الموت الأحمر” ifadesindedir. Bu ifade Arapların çetin geçen savaşlar için kullandıkları bir ifadedir. Aynı şekilde bunun için “اليوم الأحمر”, ifadesini de kullanırlar. Bu ifadeler, savaşta yaralanmaların çok olması sebebiyle kanın vücudun üzerine çok akması anlamını taşır.²⁴² Kızıl ölümle kastedilen, cinayetten ötürü kötü bir şekilde ölmek ve kanın akmasıdır.²⁴³ İbn Kuteybe de bu ifadenin savaş anlamına geldiğini açıklamıştır.²⁴⁴ İbn Manzûr da, bu ifadeyle kanın kırmızılığının ve şiddetli bir şekilde akmasının kastedildiğini kaydetmiştir.²⁴⁵

²³⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 77, hadis no: 38; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadîs*, III, 684; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 337; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 4.

²⁴⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 77.

²⁴¹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 337.

²⁴² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 78.

²⁴³ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 337.

²⁴⁴ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadîs*, III, 684.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 211.

Rivayette bulunan istiâre sanatının çeşidi ise istiâre-i mekniyyedir.²⁴⁶ Çünkü meşebbehün bih yani kendisine benzetilen unsurlar “kıtık ve çetin savaşlar” hazfedilip kendileri ile ilgili bir hususla onlara işaret edilmiştir. “Kıtık” ifadesine tozlu yıllar, “çetin savaş” ifadesine de kızıl ölüm kelimesi ile işaret edilmiştir.

Rivayette geçen kalıp ifadelerin geçtiği bir mevkuf rivayet tespit edilmiştir. Abdullah b. Sâmit'ten nakledilen mevkuf rivayetin metni şu şekildedir:

قال: أسرع الأرض خراباً البصرة ومصرُ قيل: وما يخرِبهما قال: القتلُ الأحمر والجوعُ الأغبِر.

Abdullah b. Sâmit'in şöyle söylediği nakledilmiştir: “Yeryüzü yani Basra ile Mısır ne çabuk harab oldu. Ona denildi ki: O iki şehri ne harab etti? O da şöyle dedi: Tozlu kıtlık yılları ve kızıl ölüm.”²⁴⁷

2. Rivayet

“اغْتَرِبُوا لَا تُضْنُوا”

“Gurbete gidin, güçsüz düşmeyin.”²⁴⁸

Müellife göre bu rivayette istiâre sanatı bulunmaktadır. Bu ifadelerden kasıt: yabancı kimseler ile evlenin, akrabalarından biri ile evlenmeyin, demektir. Çünkü şöyle bir söz meşhurdur: Yabancı kadınlar soylu çocuk doğurur Araplardaki anlayışa göre yabancı yani yakın akraba olmayan kadınlar zeki, saygın çocuk doğururlar. “الضوى” ifadesi ise bedenin zayıf, çelimsiz olması anlamına gelir. Yakın akrabadan olan kadınla evlenilir ve o bir çocuk dünyaya getirirse de bu o aileyi zayıflatır, güçsüz hâle getirir. Hz. Muhammed (s.a.v) bu ifadeyle aynı aşiretten, evden evlenmeyi uzak kılmıştır. İnsanların yakın akraba ile değil de

²⁴⁶ Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 98.

²⁴⁷ Ebû Ubeyd, *Garîbü'l-Hadîs*, III, 480; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 337; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 211.

²⁴⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 100, hadis no: 59; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadîs*, III, 737; İbrahim el-Harbî, *Garîbü'l-Hadîs*, II, 378; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, XII, 67; Zemahşerî, *el-Fâik*, II, 350; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 106; İbn Abdî Rabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, VII, 127.

yabancı kimseler ile evlenerek kendi iskan ettiği yerden başka bir yeri, evlendiği kişinin memleketini vatan edinmesini söylemiştir. Yani başka aşiretlerden kimselerle evlenmenin kendilerini güçlendireceğini ifade etmiştir.²⁴⁹

Allahualem buradaki kasıt başka aşiretlerle evlilik bağı kurarak güçlerin birleştirilmesi olabilir. Bu yöntem dünya tarihinde de pek çok medeniyet tarafından uygulanagelmıştır. Bir aşiret/devlet/imparatorluktan bir kimse ile başka bir aşiret/devlet/imparatorluktan bir kimseni evlenmesi bir mana ile sulh anlaşması sayılır. İki taraf da birbirinin uzaktan hısımlı olduğu için düşmanlık kolay oluşmaz. Ama Hz. Muhammed'in (s.a.v) de uyardığı gibi eğer sadece akrabalar ile evlilik vuku bulursa bu idarede bazı aksaklıklara sebep olabilir. Hz. Muhammed (s.a.v) de farklı kabilelerden kadınlarla evlenmiştir. Bu da onun savaşlarda ve anlaşmalarda eşinin ailesinden taraftar bulmasına yardımcı olmuştur.

Bu rivayette eşler, akraba olmayan kimselere ve vatandan uzaklaşıp gurbette olmaya benzetilmiştir. “اغْتَرِبْ / gurbete gidin, uzaklaşın” ifadesinden yakın akrabalarla evlenmeyin, uzak kimselerle evlenin manası türetilmiştir.²⁵⁰ Dolayısıyla kendisinde istiâre yapılan kelime fiil olduğu için, rivayette bulunan istiâre sanatının türü de istiâre-i tebeiyyedir.²⁵¹

Bu rivayetin geçtiği bir başka kaynak bulunamadığı gibi rivayetin manasını doğrulayan yahut yanlışlayan başka bir rivayet de bulunamamıştır.

3. Rivayet

“ خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ سَاهِرَةٌ لِعَيْنٍ نَائِمَةٍ ”

“ Uyuyan bir göz için en iyi mal, uyanık pınardır. ”²⁵²

²⁴⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 100-101.

²⁵⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 93, 5. dp.

²⁵¹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 99.

²⁵² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 101, hadis no: 60; Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 2002, II, 15; İbn Kuteybe, *Garibü'l-Hadîs*, III, 754; İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, II, 258; Seâlibî, *el-Î'câz ve'l-Îcâz*, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire ts., 31; Zemahşeri, *el-Fâûk*, II, 214; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 428.

Müellife göre bu rivayette istiâre sanatı bulunmaktadır. “عَيْن سَاهِرَةٌ” lafzıyla kastedilen, pınarın gündüz olduğu gibi gece de akmasının kesilmemesidir. Bu manayı “سَاهِرَةٌ” ifadesi verir. Çünkü pınarlar, gece vakti sahibi uyurken de akmaya devam ediyor. Uyanık kalmak ifadesinin en güzel büründüğü anlam işte budur.²⁵³ Rivayetin geçtiği kaynaklarda bu ifadedeki maksat “pınarın gece gündüz akması” olarak açıklanmıştır.²⁵⁴

Rivayette bulunan istiâre sanatının çeşidi ise tebe‘iyyedir.²⁵⁵ Yani kendisinde istiâre yapılan kelime “سَاهِرَةٌ” müştâk bir kelimedir. Uyanık olmak, devamlı-kesintisiz akma ile birbirine benzetilmiştir.

Kanaatimizce rivayetin devamında da, yani “لِعَيْنٍ نَائِمَةٍ” ifadesinde de edebi sanat çeşitlerinden biri olan mecâz-ı mürsel (ad aktarması) bulunmaktadır. Bu ifadede parça-bütün ilişkisi kullanılmıştır. Çünkü insan bedeninde uyuyan sadece göz değildir, burada göz ile kastedilen vücudun tamamıdır.

Bir başka başka mevkuf ve senedi olmayan bir rivayette Muaviye b. Ebî Süfyan ile Amr b. el-Âs arasında geçen bir diyalog nakledilir. Amr b. el-Âs, Muaviye b. Ebî Süfyan’a hoşuna giden şeyin ne olduğunu sorar, Muaviye de sıcak bölgede şarıl şarıl akan uyanık pınar olduğunu söyler. Bu rivayette de “عَيْن سَاهِرَةٌ” ifadesi geçer ve aynı anlamda kullanılmıştır.²⁵⁶

Bu rivayetin iki sahâbî arasında geçen bir diyalog olduğu tespit edilmiştir.

4. Rivayet

وَقَدْ سُنَّ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ:

“ هِيَ لَيْلَةٌ إِضْحِيَانَةٌ كَأَنَّ قَمَرًا يَفْضَحُهَا ”

²⁵³ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.

²⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 384; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XII, 112.

²⁵⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 94, 1. dp.

²⁵⁶ Müberred, *el-Kâmil fi'l-Lüğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997, I, 189; Zemahşeri, *Rebî'ü'l-Ebrâr ve Nusûsü'l-Ahbâr*, thk. Abdülemir Mühenna, Müessesetü'l-'A'lemî, Beyrut 1992, V, 6; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, Dâru Sadr, Beyrut 1996, IX, 315.

“Ve ona (s.a.v) Kadr gecesi hakkında soruldu, o da buyurdu ki: O parlak bir gecedir, sanki geceyi aydınlatan ay gibidir.”²⁵⁷

Tüm insanlığa muhatap olan ilahi vahyin yeryüzüne indirildiği, evrenin onun vesilesiyle şereflendiği ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) risaletle görevlendirildiği Kadir gecesi, adını sözlükte şeref, azâmet, kıymet, hürmet, miktar, değer anlamlarına gelen kadir kelimesinden almıştır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de kendi ismine mahsus bir sûre adı altında zikredilen tek mübârek gecedir. Kadir gecesinde Levh-i Mahfûz’dan yeryüzüne, Hz. Peygamber’e (s.a.v) melekler ve Cebrâil aracılığı ile indirilen vahyin vesilesi ile bu gece, diğer geceleri aydınlatan, bin aydan daha hayırlı bir gece sayılmıştır.²⁵⁸

“Allah göklerin ve yerin nûrudur.”²⁵⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de O’nun nûrunun yeryüzüne tecellisidir. Dolayısıyla o nûrun tecellisinin yeryüzüne indirildiği mübârek gece tüm karanlıkları aydınlığa çıkaran gecedir.

Bu mübârek gecenin aydınlık bir aya benzetilmesinin sebebi o gecenin alameti için de sözkonusu olmuş olabilir. Nitekim Kadir sûresinde de şu ifade geçmektedir:

“O gece melekler ve ruh, rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar. O gece tan yeri ağarıncaya kadar esenlik doludur.”²⁶⁰

Ayrıca Zir b. Hubeyş’ten nakledilen bir rivayette Ubey b. Ka’b’ın bu gecenin alameti hakkında Hz. Muhammed’den (s.a.v) öğrendiğini söylediği şu ifade geçmektedir:

“Bu gecenin sabahında güneş tas gibi doğar, yükselinceye kadar pırlıltısı olmaz.”²⁶¹

²⁵⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 146, hadis no: 109.

²⁵⁸ Kadr Sûresi, 97/3.

²⁵⁹ Nûr Sûresi, 24/35.

²⁶⁰ Kadr Sûresi, 97/4-5.

²⁶¹ Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 179, Sıyâm 220; Tirmizî, Savm 72, hadis no: 793; Ebvâbu Tefsîri'l-Kur'an, 85, hadis no:3351; Ebû Davud, Şehru Ramazan, 2, hadis no: 1378.

Bu rivayetin hükmü hakkında Tirmizî hasen-sahîh demiştir.²⁶² Elbâni de bu rivayetin sahih olduğunu kaydetmiştir.²⁶³

Ancak bilinmektedir ki Hz. Muhammed'den (s.a.v) bize bu gecenin yaşandığı tarihi farklı şekillerde bildirdiği rivayetler²⁶⁴ bulunduğu gibi, bildirmeye çalıştığı ancak bu bilginin ona unutturulduğu bir rivayet de bulunmaktadır.²⁶⁵ Bu gecenin vakti hakkında bu kadar çok ihtilaf bulunmasının sebebi ise Müslümanların ibadetlerini tek geceye hasretmeden Ramazan'ın her gecesini ihyâ etmesini sağlamak olabilir.

Bu rivayette istiâre sanatı bulunmaktadır. Çünkü aslında “الْفَضْحُ” ifadesi ayıbı ortaya çıkarmak, rezil etmek, insanın üzerindeki şüphe veya ithamı kaldırmak, temizlemek manalarına gelir. Fakat ay, ortalık ağarırken kötülükleri gizleyen karanlığı yaran ve üzeri örtülen şüpheyi ortaya çıkaran şeydir.²⁶⁶ Yani bu gece karanlıkta kalan, her şeyi aydınlığa çıkarır. O öyle baskın gelir ki onun haricinde başka bir şey görülmez.

Rivayette bulunan istiâre sanatının çeşidi ise istiâre-i tebeyye ve mekniyyedir. Şöyle ki: İfşa etme ifadesiyle karanlığın kaybolması ve gecenin aydınlatılmasına istiâre yapılmıştır. İfşa etmek, üzerinde gizlenenin kötü şeyin ortaya çıkarılmasıdır. Bu ortaya çıkarılma durumu da karanlığın tamamen yok edilmesi anlamına gelir. İstiârede kullanılan “يَفْضَحُهَا” ifadesi de “الْفَضْحُ” kelimesinden türetildiği için buradaki sanat, istiâre-i tebeyyedir Kendisine benzetilen aydınlatmak ifadesi hazfedildiği ve kendisi ile ilgili bir hususla “ifşa etme” ile ona işaret edildiği için bu istiâre, istiâre-i mekniyyedir.²⁶⁷

²⁶² Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, III, 151.

²⁶³ Elbâni, *Sahîhu Ebî Dâvud*, Müessesetü Girâs, Kuveyt 2002, I. bs., V, 122.

²⁶⁴ Bu gecenin Ramazan ayının son 10 günündeki tekli gecelerde: Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 3, hadis no: 2017; Müslim, Sıyâm 217, son 7 günü içerisinde: Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 2, hadis no: 2015; Müslim, Sıyâm, 205; 27. gecesinde bulunduğu dair rivayetler bulunmaktadır: Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 179-180, Sıyâm, 220-221; Ebû Dâvûd, Şehru Ramazân, 6, hadis no:1386; Tirmizî, Şavm, 72, hadis no: 793.

²⁶⁵ Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 4, hadis no: 2023; Müslim, Sıyâm, 217.

²⁶⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 146-147.

²⁶⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 148, 2. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 101.

Rivayetin metni ile aynı ifadeleri taşıyan senedli başka bir rivayet bulunamasa da benzer manayı içeren bir rivayet önemli hadis kaynaklarımızda geçmektedir ve bu hadislerin sıhhati hakkında yapılan yorum onların sahih olduğudur.

5. rivayet

وَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فِي خَبَرٍ طَوِيلٍ رُوِيَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ سَمِعَهُ
مِنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فِي ذِكْرِ مَنَافِعِ كَثِيرٍ مِنْ بُقُولِ الْأَرْضِ وَ مَضَارِّهَا، فَقَالَ عَلَيْهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عِنْدَ ذِكْرِ الْجُرْجِيرِ:

"فَوَالَّذِي نَفْسِي مَحْمَدٌ بِيَدِهِ، مَا مِنْ عَبْدٍ بَاتَ وَفِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنْ هَذِهِ الْبَقْلَةِ إِلَّا بَاتَ
الْجُدَامُ يُرْفَرِفُ عَلَى رَأْسِهِ حَتَّى يُصْبِحَ، إِمَّا أَنْ يَسْلَمَ، وَإِمَّا أَنْ يَعْطَبَ."

Enes b. Mâlik'in, Hz. Muhammed'in (s.a.v) yeryüzündeki yeşilliklerin zararları ve faydaları hakkında konuşurken duyduğu ve ondan aktarılan uzun bir rivayet de buna örnektir. Hz. Muhammed (s.a.v) roka hakkında konuşurken şöyle buyurmuştur:

*"Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin olsun ki, karnında bu bitki ile geceleyen bir kul yoktur ki, sabahlayana kadar (bu beladan) kurtulsa da kurtulmasa da cüzam hastalığı başının üstünde kanat çırparak gecelemsin."*²⁶⁸

Müellife göre bu ifade mecâzdır. Çünkü burada kastedilen hastalık cüzam hastalığıdır. Gerçek anlamında cüzam hastalığını kanat çırpma ile vasıflandırmak doğru olmaz. Çünkü bu bir hastalıktır. Hz. Muhammed (s.a.v) burada şunu kastetmiş olabilir. Bu yeşilliği yiyerek geceleyen kimse, cüzam hastalığına düşen kimsenin bu hastalıktan ötürü çektiği duruma düşmüş gibi olur. Bu durumdan onu ya Allahu Teâlâ kurtarır, ya da o musibete uğrar. *"Cüzam hastalığı başının*

²⁶⁸ Şerîf er-Radî, a.g.e., 152, hadis no: 115.

üstünde kanat çırpır” ifadesinden kasıt, bu hastalığın ona yakın olmasıdır. Uçan bir kuşun başka bir şey üzerinde kanat çırpması demek, kuşun o şeyin üzerine konması anlamına gelir.²⁶⁹

Ancak burada bulunan edebî sanat aslında istiâre sanatıdır. Hastalığın kendisine benzetildiği kuş ifadesi hazfedilmiştir ve ona kendisi ile ilgili bir husus olan uçmakla işaret edilmiştir. Bu sebeple burada bulunan edebî sanat istiâre-i mekniyyedir. Ayrıca kendisine benzetilen kelime “يُرْفَرُفُ” ifadesi fiil olduğu için bu ifade aynı zamanda istiâre-i tebe‘iyyedir.²⁷⁰

Bu rivayet, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'den daha önce telif edilen kaynaklarda bulunamamıştır. Kendisinden daha sonra telif edilen eserlerde *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* kaynak olarak gösterilerek bu rivayet nakledilmiştir.

Uydurma rivayetlerin derlendiği eserlerde bu bitkinin gece değil gündüz yenmesinin gerektiğine, aksi takdirde cüzam hastalığına sebep olacağına dair mevzu rivayetler kaydedilmiştir.²⁷¹ Hatta aktarılan uydurma rivayetlerin birinde Hz. Muhammed'in (s.a.v) roka bitkisini sanki Cehennem'de yetişen bir bitki olarak gördüğü bilgisi geçmektedir.²⁷²

Senetlerinde bulunan ravilerin çoğu meçhul olduğu için bu rivayetler, mevzû addedilmişlerdir.²⁷³ Ayrıca tıbb-ı nebevîye dair yazılan ilk eserde İbn Şihâb ez-Zührî'den nakledilen roka bitkisini yiyen kimsenin cüzam hastalığıyla sabahlayacağına dair rivayet bulunmaktadır. Yalnız rivayetin tam senedi bu eserde de bulunmamaktadır.²⁷⁴ Bu eserin müellifi İbn Habîb es-Sülemî (238/853) Endülüs'te yaşayan Mâlikî fakihî ve çok yönlü bir âlimdir. Endülüs'te bir disiplin olarak hadisi Endülüs'e ilk defa getiren kimse olduğunu söylenir. Ancak rivayet

²⁶⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 152-153.

²⁷⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 154, 1. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 151.

²⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, haz. ve thk. Abdurrahman Muhammed Osman, *el-Mektebetü's-Selefiyye*, Medine 1966, I. bs, II, 299; Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa*, thk. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I. bs., II,188.

²⁷² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 300.

²⁷³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 299.

²⁷⁴ İbn Habîb es-Sülemî, *el-Muhtasar fi't-Tıbb*, thk. Muhammed Emîn ed-Dinâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I. bs., 27.

usulü açısından tenkit edilmiş, bilhassa doğrudan hadis işitmediği kişilerden rivayette bulunduğu, Hadis ilmini bilmediği söylenmiştir. Gerçekten de hadis rivayet usulü açısından incelendiğinde eserlerinde naklettiği hadislerin ciddi bir kısmının munfasıl veya münkatı' olduğu görülür.²⁷⁵

Zehebî de onun fıkhıta iyi bir âlim olduğunu belirtmiştir; ancak müellifin rivayet konusunda yeterince hassas davranmadığını, icâze ve vicâde yoluyla topladığı rivayetleri eserlerinde naklettiğini söylemektedir.²⁷⁶

Dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de, ele aldığımız rivayette geçen “يُرْفَرُفُ عَلَى رَأْسِهِ” ifadesinin diğer rivayetlerde geçmemesidir. Ayrıca Şerîf er-Radî, bu rivayetin uzun bir rivayet olduğunu ve rivayetin Enes b. Malik'ten geldiğini kaydetmiştir; ancak bu mevzu rivayetlerin arasında metni birebir aynı olan ve Enes b. Malik'ten nakledilen bir rivayet bulunamamıştır. Benzer ifadelerle aynı mananın kastedildiği diğer rivayetler uydurma olarak kaydedildiği için bu rivayetin de uydurma olduğu bilgisi ortaya çıkmaktadır.

6. Rivayet

“أَغْبَطْتُ عَلَى الْحُمَى”

“*Humma hastalığı sırtıma (bir eyer gibi) bağlandı.*”²⁷⁷

Hiz. Muhammed (s.a.v), bu ifadeyi humma hastalığından muzdarip olduğu zaman kullanmıştır. Vefat etmeden önce sıtma hastalığına yakalanmıştı muhtemeldir ki bu sözü o vakitler, vefatına yakın zamanlar söylemiş olabilir.

“غَبَطَ” fiilinin hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Vâkîdî ve Ebû Ubeyd bu fiilin “غَمَطَ” şeklinde de kullanıldığını kaydetmişlerdir. El-Esmaî de yağmurun çok yağıp devam ettiği zaman kullanılan bir ifade olan “أَغْبَطْتُ عَلَيْنَا السَّمَاءَ”

²⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Görgün, Tahsin, “İbn Habîb es-Sülemî”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 510-513.

²⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el Arnavut başkanlığında komisyon, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, XII, 103.

²⁷⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 275, hadis no: 227.

/Gökyüzü üzerimize bindi.” cümlesini aktarırken “عَبَطَ” şeklinde kullanmıştır. “سَبَدَ/سَمَدَ” kelimesinde olduğu gibi. Bu iki kelime de traş etti manasındadır. Bir fiilin hem “ب” hem de “م” harfi ile kullanıldığı ve aynı anlama geldiği pek çok örnek mevcuttur. Ancak çoğunluk bu fiili “ب” ile kullanmıştır²⁷⁸

Burada asıl mana semeri devenin sırtına bağlamaktır. Denir ki: “Falan kişi bineğin üstüne semerini bağladı.” Yani o kişi uzandı, onun üzerine oturdu ve semerini bağladı. Bu rivayette geçen fiilden türetilen “الغَيْبُ” kelimesi de kadınların kullandığı terki anlamına gelir. Hz. Muhammed (s.a.v) burada humma hastalığının bağlanmasını binek hayvanının sırtında olan eyerin bağlanmasına benzetmiştir. Çünkü o sırta bağlandığında yara olmasına sebep olur. Bu sebeple insan üzerinde o hastalığı taşıdığı sürece gücü kesilir, zayıf düşer.²⁷⁹

Rivayette bulunan edebî sanat, istiâredir ve bu istiârenin türü ise tebeyyedir. Çünkü humma hastalığının devam etmesi devenin sırtına eyer bağlanıp hayvanın zarar görmesine benzetilmiştir. Yani bu hastalığın insanın sırtına bağlı olması demek, onda bu hastalığın devam etmesi anlamına gelmektedir. Benzetme yapılan kelime fiil “أَعْبَطْتُ” olduğu için bu ifade, istiâre-i tebeyyedir.²⁸⁰

“اعط” kelimesi devamlılık arz eden fiillerle birlikte kullanılır.²⁸¹ Yani o hastalığın onda devam ettiği sürece, sırtına bindiğine istiâre yapılmıştır.

Aynı yahut benzer lafızlarla gelen başka bir rivayet bulunamadığı için sıhhati konusunda tespitte bulunamadık.

²⁷⁸ Ebû Ubeyd, *Garibü'l-Hadis*, I, 157-158.

²⁷⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 275-276.

²⁸⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 299, 5. dp.; Nuru'l-Cefil, *a.g.e.*, 106.

²⁸¹ İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Kahire Arap Dil Kurumu, Dâru'd-Da've, Kahire 1960, II, 663.

7. Rivayet

وَقَدْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: ” السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَقَالَ: وَعَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، ثُمَّ أَتَاهُ رَجُلٌ آخَرَ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَقَالَ: وَعَلَيْكَ، فَقِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ لَمْ تَقُلْ لِهَذَا كَمَا قُلْتَ لِلَّذِي قَبْلَ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ تَشَافَهَا “

“Bir adam geldi ve şöyle dedi: Selam senin üzerine olsun ey Allah’ın Peygamberi! Hz. Muhammed (s.a.v) de ona şöyle dedi: Allah’ın rahmeti de senin üzerine olsun! Sonra başka bir adam geldi ve dedi ki: Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Allah’ın Peygamberi! O (s.a.v) da: Senin de üzerine olsun, dedi. O’na (s.a.v) şöyle denildi: Ey Allah’ın Rasulü, neden daha önce gelene söylediğin gibi söylemedin? O (s.a.v) da dedi ki: Bu ifade, geri kalanı da içti.”²⁸²

”إِنَّهُ تَشَافَهَا“ ifadesi ile selamlamanın hepsi karşılanmış oluyor, selam terk edilmiş olmuyor. Hz. Muhammed’in (s.a.v) ikinci gelen kimseye verdiği cevap selamın diğer kısmını da kapsıyor. Bu kelime aslını “hepsini içmek” manasına gelen “تَشَافَ” kelimesinden almıştır. Su kabının içindekinin hepsini bitirene kadar arkasını aramaktır. Hatta Araplarda şöyle meşhur bir söz vardır: “لَيْسَ الرِّيَّ عَنِ” , “Hepsini bitirmeden suya kanmak yok.” Yani susayan kimse kaptaki suyun hepsini boşaltana kadar onun izini sürer, peşini bırakmaz.²⁸³

Bu rivayette selamlaşma lafızlarının devamını, suyun sonuna kadar içmeye benzetmiştir. Yani selamlaşma için söylenen kısa ifade “و عَلَيْكَ” kelimesini aslında selamın diğer kısmı takip eder. Bir şeyin sonuna kadar ulaşmak manasında “التَّشَافَ” kelimesinden bu kelime türetilmiştir. Bu sebeple rivayette istiâre-i tebeyye sanatı bulunmaktadır.²⁸⁴

“Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile cevap verin. Allah her şeyin hesabını eksiksiz bilmektedir.”²⁸⁵ Şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v), burada selama karşılık verirken onu eksik bırakmış değildir. İlk gelen

²⁸² Şerîf er-Radî, a.g.e., 285, hadis no: 238.

²⁸³ Şerîf er-Radî, a.g.e., 285.

²⁸⁴ Şerîf er-Radî, a.g.e., thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 311, 3. dp.; Nuru’l-Celîl, a.g.e., 107.

²⁸⁵ Nisa Sûresi, 4/86.

kişinin selâmına “السلام عليك” karşılık verirken o kimsenin selamına Allah’ın rahmeti ifadesini de “و عليك و رحمة الله” eklemiştir. İkinci gelen kimse ise Hz. Muhammed’e (s.a.v) tam anlamıyla kâmil bir selam “السلام عليك يا نبي الله ورحمة” vermiştir. O da (s.a.v) “و عليك” diye karşılık vererek onun selamının tamamını bilmukabil ona tevdi etmiştir. Çünkü kendisine ilk selam verene verdiği cevabı ikinci selam verene neden söylemediği sorulduğunda verdiği bu cevabın selamın tümünü kapsadığını benzetme yoluyla ifade etmiştir. Dolayısıyla eksik cevap verme söz konusu değildir. O’nun (s.a.v) selam hakkında tavsiye ettiği öğütlerden biri ise şu sözüdür:

“Siz, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız.”²⁸⁶

Bu rivayetin aynı lafızlarla senedli olarak varid olduğu başka bir rivayet bulunamamıştır. Ancak manasını destekleyen merfu-sahih rivayetler tespit edilmiştir.

8. Rivayet

“ لا تُعَادُوا الْأَيَّامَ فَتُعَادِيَكُمْ ”

“Günlere düşmanlık etmeyin, aksi halde onlar da size düşmanlık ederler.”²⁸⁷

Bu ifadede müellife göre mecâz bulunmaktadır. Çünkü günler aslında düşmanlık yapmaz veya onlara düşmanlık yapılmaz. Burada kastedilen bazı günlere uğursuzluk atfederek onları kötü görmekten men etmektir. Belki kaderin musibetleri, kötü olaylar bir günde birleşmiş olabilir. Ancak bu o günü diğer günlerden ayırma düşüncesini güçlendirmez. Çünkü günler döngüleri üzere gelir

²⁸⁶ Müslim, İmân, 93.

²⁸⁷ Şerif er-Radî, *a.g.e.*, 358, hadis no: 317; Nu‘mân b. Muhammed, Ebû Hanîfe b. Mansûr el-Kâdî et-Temîmî el-Kayrevânî (363/974), *De‘â‘imü’l-İslâm*, thk. Âsîf b. Ali Esğar Fîdî, Dâru’l-Meârif, Kahire ts., III. bs, II, 145.

geçerler, sizler ise o günleri size zarar vermekte birleştiğini hissederek kötülük geleceğini hissederek geçirirsiniz.²⁸⁸

Ancak burada bulunan edebî sanat aslında istiâre-i tebeiyyedir. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v) “و عليكم” ifadesi ile selam alırken acele etmesi suyu sonuna kadar içmeye benzetilmiştir. Yani az ifade ile selamın bütünü kastedilmiştir. “تشافها” ifadesi de “تشاف” kelimesinden türeyen müştak bir kelime olduğu için buradaki edebî sanat istiâre-i tebeiyyedir.²⁸⁹

İslamda uğursuzluk inancı yoktur, Hz. Muhammed (s.a.v) bunun doğru olmadığını bizlere aktarmıştır ve bizi bu inançlardan sakındırmıştır. Bu rivayetlerden birisi şu şekilde bize ulaşmıştır Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

*“İslâm'da taş'eüm (uğursuz sayma, kötüye yorma) yoktur; en iyisi tefe'ül (iyiye yorma) dır. O'na dediler ki: Tefe'ül nedir? O da şöyle buyurdu: O, güzel sözdür.”*²⁹⁰

Ayrıca yine bu konuda gelen başka bir rivayet de şu şekildedir:

*“Eşyada uğursuzluk yoktur, safer ayında uğursuzluk yoktur, baykuşun ötmesinde bir uğursuzluk yoktur.”*²⁹¹

Bu rivayetten de zamana dair, yani gün ve aylara dair bir uğursuzluk atfetmenin doğru olmadığını anlıyoruz. Hatta öyle ki Hz. Muhammed (s.a.v), uğursuzluk inancının şirke düşüreceğine dair uyarılarda bulunmuştur. Bunlardan birisi şu şekilde aktarılmıştır:

Abdullah b. Mesud'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) üç defa, *“Uğursuzluğa inanmak şirktir, uğursuzluğa inanmak şirktir.”* buyurdu.²⁹²

²⁸⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 359.

²⁸⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 311, 3. dp.

²⁹⁰ Buhârî, Tıb, 54, hadis no: 5776.

²⁹¹ Buhârî, Tıb, 44, hadis no: 5757; Müslim, Selâm, 102.

²⁹² Ebû Davud, Tıb, 24, hadis no: 3910; Tirmizi, Siyer, 47, hadis no: 1614.

Uğursuzluk hakkında aktarılan rivayetleri İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* adlı eserinde incelemiştir ve bu düşüncenin şirk sayılmasını, uğursuzluğa inananların bazı işlemlerle menfaat sağlayacaklarına ve kendilerine dokunacak zararları gidereceklerine inanmalarına bağlamıştır.²⁹³

Bu rivayetler Şerîf er-Radî'nin aktarmış olduğu rivayetin manasını destekler niteliktedir. Her ne kadar bu rivayet senetli olarak varid olmamış ve *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* haricinde sadece Nu'mân b. Muhammed'e ait *De'â'imü'l-İslâm* isimli eserde geçmiş olsa da mana yönünden Hz. Muhammed'den (s.a.v) aktarılan sahih hadislere uymaktadır.

Rivayetin batınî yorumu ise Şii âlimi Sakar b. Ebî Dülef tarafından şöyle yapılmıştır:

“İmam Hadi'yle görüşmek için hapis haneye gittim ve O'na şöyle dedim: Efendim, Peygamber'imizden (s.a.v) bir rivayet nakledilmiş manasını anlayamıyorum. Hz. İmam Hadi şöyle buyurdular: ‘Yerler ve gökler ayakta durduğu sürece, biz günlerin manasıyız. Öyleyse Cumartesi Peygamberimizin (s.a.v), Pazar Ali'nin, Pazartesi Hasan ve Hüseyin'nin, Salı İmam Seccad, İmam Bakır ve İmam Sadık'ın, Çarşamba İmam Musa Kazım, İmam Rıza, İmam Cevad ve benim (İmam Hadi'nin), Perşembe oğlum olan Hasan'ın (İmam Hasan el-Askeri) ve Cuma da torunumun yani (İmam Mehdi) isimleridirler.’”²⁹⁴

2.2. Mecâz ve Teşbîh-i Belîğ Sanatı Bulunan Rivayetler

Müellifin, eserde 177 rivayette sadece mecâz, 6 rivayette de mecâz sanatının bulunduğu ve bunların istiâre türüne girdiğini, ayrıca bir rivayette mecâz ve teşbih sanatının bulunduğunu ve bir rivayette de kinâye ve mecâz sanatlarının birlikte bulunduğunu kaydettiğini belirtmiştik. Yani müellife göre 363 rivayetten 185'inde mecâz sanatı bulunmaktadır. Ancak müellifin genel ifade ile mecâz olarak kaydettiği rivayetlerin çoğunun mecâz-ı lugavînin türlerinden istiâre

²⁹³ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 152.

²⁹⁴ Meclisî, Muhammed Bakır b. Muhammed Takî (1110/1698-99), *Bihâru'l-Envâr*, Beyrut Müessesetu'l-Vefa, 1983, II. bs., XCIX, 211.

sanatına yahut teşbih sanatına girmiş olduğu tespit edilmiştir. Taha Muhammed e-Zeynî ve İbrahim Nuru'l-Celîl'in yapmış oldukları tespit ve düzenlemelere göre ise eserde 31 rivayette müstakil olarak mecâz sanatı bulunmaktadır. 12 rivayette de mecaz sanatı başka bir edebî sanat ile birlikte zikredilmiştir. Eserde bulunan 88 sayıda rivayette teşbih sanatı müstakil olarak bulunmaktadır. Bu rivayetlerin haricinde 24 rivayette de teşbih sanatı diğer sanatlarla birlikte zikredilmiştir. Bu rivayetlerden 103'ünde teşbih-i belîğ sanatı bulunmaktadır. Zikrettiğimiz bilgilerden sonra mecâz ve teşbîh sanatlarından bahsetmemiz gerekmektedir.

Mecâz: Mecâz “Konulduğu anşamanın dışında bir anlam taşıyan ve her ikisi arasında mülâhaza olan sözcük.”²⁹⁵ olarak tanımlanmıştır. Terim olarak mecâz, hakîkî manayı kastetmeye engel olan bir karineyle birlikte, bir alâkadan dolayı konulduğu mananın (sözlük manasının) dışında kullanılan her lafızdır. Lafzın (sözcüğün) mecâz olduğunu göstermesi için, mutlaka alâka ve karine olmalıdır. Alâka: Lafzın asıl manasıyla, kullanıldığı geçici mana arasında var kabul edilen-düşünülen irtibattır. Öyleyse alâka, benzerlik ve ondan başkası olabilir. Karîne: Zihni lafzın hakîkî manasında kullanılmadığı konusunda uyarıcı ve ondan kastedilen manayı açıklayan şeydir. Karîne, lafzî ve hâlî olmak üzere iki türdür. Lafzî, konuşmada zikredilen; hâlî ise sözün siyakından ve akılla anlaşılabilir. Karinedir.

Mecâz-ı aklî: Bir fiili veya fiil mânâsına gelen ismi (kendi fâiline isnadına engel olan bir karîne bulunmak şartıyla), bir ilgi yüzünden, mütekellime (konuşana) göre gerçek fâilinden başkasına isnâd etmektir.²⁹⁶ Bu isnât etme alakalarından en meşhurları ise şunlardır: Zamâniyyei mekâniyye, sebebiyye, fâiliyye, mefuliyye, âliyye, cinsiyye, masdariyye, mücâvere.²⁹⁷

Mecâzın mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lugavî olarak ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Mecâz-ı lugavî de mecâz-ı mürsel ve istiâre olarak ikiye ayrılır.

²⁹⁵ Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, 395.

²⁹⁶ Cürcânî, *a.g.e.*, 366.

²⁹⁷ Durmuş, İsmail, “Mecaz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 220.

Mecâz-ı mürsel: Mecâz-ı mürsel, hakiki anlamının dışında kullanılan ve alakası benzerlik dışında bir şey olan lafızdır. Otuzdan fazla alakası mevcuttur.²⁹⁸ Ancak bunlara yer vermek konumuzun dışında olacağı için yer vermedik.

Teşbîh: Lugatte bir durumun mana olarak bir başka durum ile ortak delâlette bulunmasıdır. İki şey bir vasıfta birleşir. Müşebbeh, müşebbeh bih ve vechü'ş-şebeh ve teşbih edatından oluşmaktadır.²⁹⁹

Teşbîh-i Belîğ: Sadece müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, edatve vechü'ş-şebeh(benzeme yönü) hazfedilen teşbihtir.³⁰⁰

2.2.1. Mecâz Sanatı Bulunanlar

Eserde 177 sayıda rivayeti müellifin mecâz sanatı içeren rivayet olarak kaydettiğini belirtmiştik. Eserin adının *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* yahut *Mecâzâtü'l-Âsâri'n-Nebeviyye* olmasının sebebi Şerîf er-Radî'nin mecâz sanatını, beyân ilminde bulunan diğer edebî sanatların üstünde kapsayıcı olarak görmesinden ötürüdür. Yaşadığı dönem de onun bu anlayışa ve isimlendirmeye gitmesinde etkili olmuştur.

İncelediğimiz 20 rivayetin yalnızca üçünde mecâz sanatı müstakil olarak bulunmaktadır. Bunlardan ikisinde mecâz-ı mürsel, birinde ise mecâz-ı aklî sanatı bulunmaktadır Aşağıdaki başlıklarda bu üç rivayet incelenecektir.

1. Rivayet

“اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْمَدُكَ عَلَى الْعِرْقِ السَّائِنِ، وَاللَّيْلِ النَّائِمِ”

“Allah'im! Uyuyan gece ve durgun damar için sana hamdederim.”³⁰¹

²⁹⁸ Bulut, *a.g.e.*, 227.

²⁹⁹ Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (816/1413), *et-Tarîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, 58.

³⁰⁰ Bulut, *a.g.e.*, 203.

³⁰¹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 88, hadis no: 45, Ebû Musa, Muhammed Bingazi, *Hasâisü't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li Mesâil İlmi'l-Meânî*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1996, 108.

Müellife göre bu rivayette mecâz sanatı bulunmaktadır. Gecenin uyku ile vasıflandırılması mecâzdır. Çünkü gecenin uyuması mümkün değildir. Bu sadece bir durumu anlatır. Gecenin uyumakla vasıflanması, uyumanın ona izafe edilmesi güzeldir.³⁰² Ebû Musa, uyuyanın gece değil insan olduğunu ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) “العِرْقُ السَّكِينُ” lafzıyla kastettiğinin selamet, afiyet ve hastalıklardan uzak olmayı kastettiğini ifade etmiştir.³⁰³ Rivayette bulunan mecâz sanatının türü ise mecâz-i aklîdir. Çünkü uyumak fiili asıl failinden yani insandan başka bir faile yani geceye isnad edilmiştir.³⁰⁴ Sakin, durgun damardan, insanın herhangi bir rahatsızlığı olmadan, hareketsiz, dönüp durmadan rahatça uyuması da kastedilmiş olabilir.

Ayrıca rivayette kinâye sanatı da bulunmaktadır. “Durgun damar” ifadesi ile kastedilen sükûnettir. Çünkü damarın durgun olması rahatsız ve hasta olmaktan uzak olmayı gerektirir. Bundan damarın durgun olması değil dingin bir zihin ve sakın bir hayat kastedilmiştir.³⁰⁵

Bu hadîs-i şerifin daha önce geçtiği bir kaynak bulunamamıştır. Aynı şekilde biz de *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'den* daha eski bir kaynakta hadisi bulamadık. Ebû Mûsa Muhammed Bingazi'ye ait *Hasâisü't-Terâkib* adlı eserde aynı rivayeti bulduk ancak bu kaynakta da rivayetin senedi bulunmamaktadır. Dolayısıyla sıhhati hakkında bir yorum yapmamız mümkün değildir.

2. Rivayet

قَدْ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَمَّا شَيَّبَهُ , فَقَالَ:

” هُوَدَّ وَأَخَوَاتُهَا، قَصَّفَنَ عَلَيَّ الْأَمَمَ “

³⁰² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.

³⁰³ Ebû Musa, *a.g.e.*, a.y..

³⁰⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 78, 1. dp.

³⁰⁵ *a.g.e.*, a.y.

“Bir adam, Hz. Muhammed’e (s.a.v) onu yaşlandıran şeyi sordu, bunun üzerine şöyle buyurdu: Hûd sûresi ve onun üzerime yıkılan kardeşleri (beni ihtiyarlattı.)”³⁰⁶

Müellife göre bu rivayette mecâz sanatı bulunmaktadır. “القصف” ifadesiyle asıl kastedilen mana, bir şeyin kırılması ve parçalanmasıdır. Şiddetli rüzgar “قاصفاً” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü o, ağaçları kırar ve duvarları yıkar. Bu rivayetteki “قَصَفَنَّ عَلَيَّ الْأَمَمَ” ifadesiyle kastedilen ise Hûd ve diğer birkaç sûredir. Hz. Muhammed (s.a.v), burada o kıyamette durumları kötü olan, helâk olan milletleri, bu sûre isimlerine nisbet etmiştir. Yani bu sûrelerde anlatılan hadiseler Hz. Muhammed’i (s.a.v) üzümüştür, yaşlandırmıştır. Buradaki diğer mecâz da helak olan şey mekandır ama burada bu fiil helâka uğrayan insana izâfe edilmiştir.³⁰⁷

Bu sebeplerden dolayı rivayette bulunan mecâz sanatının çeşidi ise mecâz-i aklîdir³⁰⁸. Çünkü ihtiyarlatmak fiili Allahu Teâlâ’ya aitken burada başka bir faile, ümmetlere yani o ümmetlerin anlatıldığı sûrelere isnat edilmiştir.

*en-Nihâye*³⁰⁹, *Lisânü’l-Arab*³¹⁰ ve *Ravâi ‘u’t-Tefsîr*³¹¹ adlı eserlerde rivayetin başında “شَيْبَانِي” ifadesi vardır, *el-‘Ubâbü’z-Zâhir*³¹² adlı eserde ise rivayet, aynı müellifin kaydettiği gibi gelmiştir.

Hûd ve kardeş sûrelerden kasıt, helâk olan, durumları kötü olan insanlardır. Müellifin işaret ettiği Hûd ve birkaç sûreyle kastedilen sûreler buna benzer başka bir rivayette şöyle geçmiştir:

³⁰⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 157, hadis no: 120; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 74; Radiyyüddîn Sâğânî, Ebü’l-Fezâil Hasen b. Muhammed (650/1252), *el-‘Ubâbü’z-Zâhir ve’l-Lübâbü’l-Fâhir*, thk. Muhammed Hasan, el- el-Mecmeu’l-İlmî’l-İrâkî, Bağdat 1978, V, 505-506; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IX, 284; İbn Receb, *Ravâi ‘u’t-Tefsîr*, der. Ebû Muâz Târik b. Avadallah, Dâru’l-Âsime, Suudi Arabistan 2001, II, 266.

³⁰⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 157-158.

³⁰⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 159, 3. dp.

³⁰⁹ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 74.

³¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IX, 284.

³¹¹ İbn Receb, *Ravâi ‘u’t-Tefsîr*, II, 266.

³¹² Radiyyüddîn Sâğânî, *a.g.e.*, V, 505-506.

*Hz. Ebûbekir (r.a.): Ey Allah'ın Rasûlü, yaşlandın, dedi. Hz. Muhammed (s.a.v) de şöyle buyurdu: 'Beni, Hûd, Vâkıa, Mürselât ve Amme yetesâelûn (Nebe') ve İze'ş-Şemsü Küvvirat (Tekvîr) sûreleri yaşlandırdı.*³¹³ Tirmizi bu hadisin sıhhati için hasen-garîb demiş ve bu şekliyle İbn Abbas'tan sadece bu tarikle nakledildiğini söylemiştir.³¹⁴ Ayrıca Hâkim en-Neysâbûrî de bu rivayetin ricalinin İmam Buhâri'nin şartlarına uyduğunu kaydetmiştir.³¹⁵

İkrime b. Ebî Cehîl'den nakledilen rivayetlerin birinde Hûd, Vâkıa, Nebe' ve Tekvîr sûreleri sayılmıştır, ancak bu rivayetin senedinin zayıf olduğu *Müsned-i Ebî Ya'la*'nın muhakkiki Hüseyin Selim Esed tarafından belirtilmiştir.³¹⁶ İkrime'den³¹⁷ ve Katâde b. Diâme'den³¹⁸ nakledilen diğer rivayette ise, sadece Hûd ve kardeşleri ifadesi geçmektedir. Katâde b. Diâme'den nakledilen rivayetin senedi mürsel olsa da sahih olduğu Nâsiruddin Elbâni tarafından kaydedilmiştir.³¹⁹ Ebû Cuhayfe yani Vehbetü'l-Hayr'dan nakledilen rivayette de yalnızca "Hûd ve kardeşleri" ifadesi geçmektedir.³²⁰

Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir rivayette farklı sûre isimleri ilave edilmiştir. Bu sûreler; Kâria ve Hâkka sûreleridir.³²¹

Senedli rivayetlerin hiçbirinde "قَصَّفَنَ عَلَيَّ الْأَمَمَ" ifadesi geçmemektedir. Bu ifadenin geçtiği rivayetlerde de sened bulunmamaktadır. Sadece, bu ifadenin geçtiği rivayetlerin birinde sözkonusu tarikin mürsel olduğu İbn Receb tarafından kaydedilmiştir.³²²

Aktardığımız bu bilgilerden bir neticeye varmak istersek şunları söyleyebiliriz:

³¹³ Tirmizî, Tefsîr, 57, hadis no: 3297; Hâkim, *Müstedrek*, II, 374,518, hadis no: 3314, 3777.

³¹⁴ Tirmizî, *a.g.e.*, V, 402.

³¹⁵ Hâkim, *Müstedrek*, II, 374,518.

³¹⁶ Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, I, 102, hadis no: 107

³¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 435.

³¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 436.

³¹⁹ Nâsiruddin Elbâni, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetü'l-Maârif, Riyaz 1995, II, 642.

³²⁰ Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, II, 184, hadis no: 880; Hakîm et-Tirmizi, *Nevâdirü'll-Usûl*, II, 297.

³²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 436.

³²² İbn Receb, *Ravâi'u't-Tefsîr*, II, 266.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) kendisini yaşlandırdığını söylediği sûreler farklı isimlerde gelmiştir, sıhhat durumu olarak haklarında farklı tespitlerde bulunan rivayetlerdir. Ancak sahih olduğu yöndeki kanaatin baskın olduğunu söyleyebiliriz.

3. Rivayet

“إِيَاكُمْ وَالْمُعْمَضَاتِ مِنَ الذُّنُوبِ”

“Büyük günahlardan sakının.”³²³

Rivayette büyük günahlar olarak tercüme ettiğimiz “المُعْمَضَاتِ” kelimesi gizli, kapalı, muğlak, anlaşılması zor anlamlarına gelir. Bu kelimenin kökü olan “غَمَضَ” fiili ise göz kapamak, yummak demektir. Burada benzetme işlenen ve fark edilmesi zor olan, görülmeyen bazı günahların büyük günahların doğurduğu sonuçlara benzemesine yapılmıştır.

Burada “المُعْمَضَاتِ” ifadesini âlimiler insanların bilerek işledikleri büyük günahlar olarak yorumlamışlardır. Kişinin gördüğü hâlde sanki iki gözünü yumarak görmeden, bildiği halde sanki bildiğini inkâr ederek bilmeden günah işlenmesi anlamına gelir.³²⁴

Bu ifadedeki “المُعْمَضَاتِ” kelimesinde “م” harfi üstün ya da kesra harekeli şekilde rivayet edilmiş olabilir. Kesra harekeli olduğu zaman büyük günahlar anlamına gelirken, üstün harekeli olduğu zaman küçük günahlar anlamına gelir. Ancak kesra harekeli olanın doğru olması gerekir. Çünkü öyle olduğu zaman ifade daha vurucu hâle gelmektedir. Bu benzetme de olduğu gibi burada kastedilen, insanın işlediği günahın onu isyankâr yaptığını ve bu günahtan ötürü cezalandırılacağını bilmeden günah işlemesidir.³²⁵

³²³ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 284, hadis no: 237; Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 77.

³²⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 284.

³²⁵ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 284-285.

Bu rivayette hem mecâz-ı mürsel hem de istiâre sanatı bulunmaktadır. Zararını bilerek büyük günahları işlemek, görmeyecek kadar göz yummaya ve dikkatsiz olmaya benzetilmiştir. Göz yummak fiili, ihmal etmek manasından türetilmiştir. “المَغْمُضَات” müştak bir kelime olduğu için istiârenin çeşidi ise tebeyyedir ve bu kelime ihmal edenler, göz yumanlar anlamına gelir. Gözlerini yumanlar ifadesinin günahlar hakkında kullanılması burada ayrıca sebebiyyet karinesi ile mecâz-ı mürsel sanatının bulunduğunu gösterir. Çünkü günahlar göz yuman değildir. Burada göz yuman insandır ve o insan aldığı zevkin şiddetinden ötürü günahın zararını göremez, tıpkı susuz kalmaktan ötürü suya ulaşmak için her türlü zararı göze alan deve gibi.³²⁶ Yani kişi bu büyük günahları ve onların doğuracağı sonuçları bilir; ancak sanki görmüyormuş gibi onları işler.

Rivayetin sıhhati hakkında yorum yapmak için uğraştık; ancak rivayetin senedi bulunan bir tariki bulunamamıştır. Sadece ilk ravisinin Muâz b. Cebel olduğu bilgisine ulaşılmıştır.³²⁷

2.2.2. Teşbîh-i Belîğ Sanatı Bulunanlar

Eserdeki rivayetlerin 103’ünde teşbih sanatı, bunların 93’ünde de teşbih-i belîğ sanatı bulunmaktadır.

Bu başlık altında içerisinde teşbîh-i belîğ sanatı bulunan dört rivayet incelenecektir.

1. Rivayet

”لَنْ تَبْرَحُوا مُبْتَلِينَ مَا كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ، فَإِذَا أَنَا هَلَكْتُ أَقْبَلْتُ إِلَيْكُمْ الدُّنْيَا،

وَأَقْبَلْتُكُمْ إِلَيْهَا، وَاضْطَمَّتْكُمْ الدُّنْيَا اضْطِمَامَ الْوَالِدَةِ وَلَدَهَا“

“Ben sizin aranızda yaşadığım sürece (dünyaya) mübtela olmayacaksınız, ben aranızdan ayrıldığım zamanda ise dünyaya yöneleceksiniz,

³²⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 310, 1. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 107.

³²⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, a.y.

dünya da size yönelecek, dünya sizi annenin evladını kucakladığı gibi kucaklayacak ³²⁸

Burada maksat Hz. Muhammed'in (s.a.v) hayatından sonra dünya hayatının menfaatinin artması ve rahata ulaşmaktır. Dünyanın ehline olan faydası, onu kucaklaması, annenin evladını emzirirken, ona kucağını yatak olarak hazırlarken ve bütün gücüyle onu koruyup kollarken kucaklamasına benzetilmiştir. Bu konuda şöyle bir mesel vardır: "Falan kişi falanı kucağına aldı." Bu cümlenin esas anlamı da yani o kimse diğerinin emri altına girmiştir, artık başka bir kimsenin işine yaramayacaktır. ³²⁹

Türkçe ifade ile daha açık anlatmak istersek avuçlarına almak deyimi ile ifade edebiliriz. Yani Hz. Muhammed (s.a.v) vefat ettikten sonra Müslümanlar maddi anlamda felaha ulaşacaklar ve insanların dünyaya olan meyli, isteği artacaktır. Hatta öyle bir hâle gelecektir ki insan ve dünya arasındaki ilişki anne-evlat arasındaki sevgi bağına benzeyecektir. İnsan, her açıdan anneye muhtaç bebek gibi dünyaya muhtaç ve dünyanın kucağından ayrılamayan bir yavruya dönüşecektir. Tüm ihtiyaçlarının yalnızca onda bulunduğu hissiyle hareket edip esas ihtiyaçlarını ve sorumluluklarını unutacaktır. ³³⁰

Bu rivayette hem teşbîh-i belîğ hem de istiâre-i tebeiyye sanatı bulunmaktadır. Annenin evladını kucağına alması, annenin evladını şefkatle, merhametle kucağına basmasına benzetilmiştir. Ancak benzetme yönü ve edâtı bulunmadan bu benzetme yapıldığı için buradaki edebî sanat, teşbîh-i belîğdir. Ayrıca benzetme yapılan kelime de müştak bir kelime "اضطمام" olduğu için istiâre-i tebeiyye sanatı bulunmaktadır. ³³¹

Hz. Muhammed'den (s.a.v) nakledilen bu konudaki bir başka sahih ³³² rivayet de şöyle gelmektedir:

³²⁸ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 357, hadis no: 316.

³²⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 357.

³³⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.

³³¹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 399, 3. dp.

³³² Elbâni, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, V, 116.

“Benden sonra size dünya nimetlerinin ve zînetlerin açılmasından ve onlara gönlünüzü kaptırmanızdan korkuyorum.”³³³

Bu rivayette de Hz. Muhammed’in (s.a.v), ümmetinin o vefat ettikten sonraki durumu hakkındaki endişesi nakledilmiştir. Aynı lafzı içermese de mana olarak benzer hususa delâlet eden bir başka rivayet bulunduğu için rivayetin manasının sahih olduğunu söyleyebiliriz.

2. Rivayet

“الْمَوْتُ رِيْحَانَةُ الْمُؤْمِنِ”

“Ölüm müminin reyhanıdır.”³³⁴

Buradaki ifadeden kasıt müminin ölürken dünyanın sıkıntılarından, kederlerinden, korkularından kurtularak rahatlamasıdır. Mümin kimse ölürken sanki güzel kokuları aldığı yahut güzel manzaraları seyrettiği zaman hissettiklerini hisseder.³³⁵ Yani ölüm ona zor gelmez, aksine onu en büyük güzelliklere ulaştıracağı için güzel gelir.

Müellife göre bu rivayette mecâz sanatı bulunmaktadır. Ancak bu rivayette edebî sanatların günümüz tasniflendirmesine göre ise teşbîh-i belîğ sanatı bulunmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v) ölümü insanın kokladığında onu rahatlatan reyhana benzetmiştir. İnsan reyhanı kokladığında nasıl rahatlar ise mümin kimse de ölürken öyle rahatlar. Benzetme yönü ve edatı hafzedildiği için buradaki edebî sanat teşbîh-i belîğdir.³³⁶

Hz. Muhammed’den (s.a.v) nakledilen sahih ve aynı zamanda Müslümanların zihninde dünya ve ahiret hayatı telakkisinin oluşmasında önemli etkisi bulunan bir rivayet ise şu şekilde kaydedilmiştir:

³³³ Buhârî, Zekât, 47, hadis no: 1465; Cihâd, 37, hadis no: 2842; Müslim, Zekât, 121-123, hadis no: 1052; Nesâî, Zekât, 81, hadis no: 2581; İbn Mâce, Fiten, 18, hadis no: 3995.

³³⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 200, hadis no: 172; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, IX, 329, hadis no: 6718.

³³⁵ *a.g.e.*, a.y.

³³⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 210, 4. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 104.

“Dünyada tıpkı bir garip, hattâ bir yolcu gibi davran! Kendini ölülerden ve kabir ehlinden say.”³³⁷

Ölüm mümin için korkulacak bir durum değildir. Onu güzelliklere ulaştıracak olan bir araçtır.

İncelediğimiz rivayetin ilk ravisi, Deylemî'nin eserinde Hz. Hüseyin olarak kaydedilmiştir. Bu eserinde bulunan hadislerin bir kısmı sahih, bir kısmı ferd ve garîb, çoğu zayıf, bir kısmı da asılsız olarak görülmüştür.³³⁸ Bu eserdeki rivayetlerin başlıca kaynağı sayılan *Müsned-i Şihâb* adlı eseri de rivayetleri senedli olarak naklettiği için taradık; ancak aynı rivayeti bu eserde bulamadık. Ancak işaret ettiğimiz merfu-sahih rivayetler incelediğimiz rivayetin manasının sahih olduğunu göstermektedir.

3. Rivayet

“سَلْمَانُ ابْنُ الْإِسْلَامِ، سَلْمَانُ جِدَّةٌ بَيْنَ عَيْنَيْ”

“Selman, İslâm'ın oğludur, Selman iki gözüm arasında bir deridir.”³³⁹

Müellife göre bu rivayette iki mecâz bulunmaktadır. Birincisi Selman İslâm'ın oğludur, ifadesidir. İkincisi ise Selmân-ı Farisî'nin İslam ile tanınmasıdır. İnsanlar nasıl babalarına ve dedelerine nisbet edilmişse Selmân-ı Farisî de İslâm'a nisbet edilmiştir. Babasının adı bilinmiyordu; çünkü o İslâm ile meşhur olmuştu. Sırtını İslâm'a dayamıştı. İkinci durum ise iki göz arasındaki deriden kast burundur Yani Hz. Muhammed (s.a.v) onu izzet ve yakınlıkta insanın vücudundaki burun gibi olduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Aynı ifade burun ve göz arasındaki yer için de kullanılır, sevgi, muhabbet anlamındadır.³⁴¹

³³⁷ Buhârî, Rikâk, 3, hadis no: 6416; Tirmizi, Zühd, 25, hadis no: 2333.

³³⁸ Uğur, Mücteba, “Firdevsü'l-Ahbâr”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 130.

³³⁹ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 305, hadis no: 261.

³⁴⁰ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 305,306.

³⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 299.

Rivayette bulunan esas edebî sanat ise aslında teşbih-i belîğdir. Hatta iki tane teşbih-i belîğ bulunmaktadır. İlki Selmân-ı Farisî'yi İslâm'ın oğlu olarak güçte ve kuvvetli olmasının kastedilmesidir. İkincisi de Selmân-ı Farisî'nin Hz. Muhammed'e (s.a.v) burnu kadar yakın olması, yani üstün izzet ve şeref sahibi olmasıdır. Benzetme yönü ve edatı hazfedilmiştir.³⁴²

Rivayetin ilk kısmı İslam geleneğinde yer bulan meşhur bir ifadedir. Hatta Selman-ı Fârisî'nin kendisiyle ilgili bu ifadeyi kullandığı, etrafı tarafından da öyle bilindiği kaydedilmiştir.³⁴³ Rivayetin ikinci kısmı ise senedli bir şekilde başka bir kaynakta bulunamamıştır.

4. Rivayet

” لَا تَسْبُوا الْإِبِلَ فَإِنَّهَا رُقُوءُ الدَّمِّ ”

“Deveye sövmeyin, o kan kurutucudur.”³⁴⁴

Deveye dair böyle bir ifade kullanılmasının sebebi onun kan davalarında diyet olarak kullanılmasıdır.³⁴⁵ Onun diyet olarak kullanılması sonucu kan dökülmeleri önlenmiş olur. Taraflar kan dökmek yerine karşı taraftan gelen bu diyet ile onları affederler.

Müellife göre burada devenin varlığının kurutucu olması mümkün değildir. Esas manasından uzaklaştırılmıştır. Devenin görevi kan kurutmak değildir. Ancak kan davası sonucu karşı tarafın istemiş olduğu diyet için bu verilirse kan davası sona erer ve kan dökmeden sorun çözümlenmiş olur.³⁴⁶

Rivayette bulunan esas edebî sanat ise teşbih-i belîğdir. Çünkü benzetme yönü ve edatı hazfedilmiştir.³⁴⁷

³⁴² Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 336, 1. dp, Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 108.

³⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâm*, III, 334.

³⁴⁴ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, 307, hadis no: 263; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, IX, 224; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 248; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 88.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, a.y.; İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.

³⁴⁶ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, a.y.

³⁴⁷ Şerîf er-Radî, *a.g.e.*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, 337, 5. dp.; Nuru'l-Celîl, *a.g.e.*, 108..

Öncelikle rivayetin hadîs-i şerîf mi atasözü mü olduğu hususunda farklı nakiller bulunmaktadır. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*'de ve *en-Nihâye*'de hadîs-i şerîf olarak nakledilirken, *Tehzîbü'l-Lüğa*'da Arap atasözü olarak kaydedilmiştir. Ancak bu yine de Hz. Muhammed'in (s.a.v) bu ifadeyi kullanmasına engel değildir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) o kültürün içinde yaşamış ve o kültürün izlerini bildiği için aynı ifadeyi kullanmış olabilir. Ancak senedine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

SONUÇ

Şia'nın müfessir ve şairlerinden Şerîf er-Radî'nin yazdığı *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı kitap, hadîs-i şerîfleri onlarda bulunan edebî sanatlarla şerh etmesi yönüyle alanında öncü bir çalışma sayılır. Yani hadîs-i şerîfleri edebî sanatlar yönüyle şerh eden ilk telif eserdir. Müellif, bu eserinde rivayetlere farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Eserde bulunan 363 rivayet senedsiz olarak zikredilmiş, içlerinden sadece üç rivayetin müellife ulaşan tam senedleri verilmiştir. İki rivayetin açıklamasında da yine senedli iki rivayet daha nakledilmiştir. Ancak oran olarak bakıldığında eserde nakledilen rivayet sayısının yanında bu rakam oldukça azdır. Rivayetlerin senedi verilmediği gibi, metinlerin de yalnızca edebî sanatın geçmiş olduğu kısımları zikredilmiştir. Dolayısıyla Şerîf er-Radî'nin hadîslere bakış açısında metnin ağırlık bastığını anlıyoruz. Ona göre nakledilen rivayetlerin anlamı ve edebî değeri senedinden daha önemlidir.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'de olarak en çok kullanılan kaynakların Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Garîbü'l-Hadîs* adlı eseri ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* adlı eserlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Eserdeki rivayetlerde mecâz, istiâre, teşbîh, kinâye, sanatlarının bulunduğu kaydedilse de, mecâz ve istiâre dışındaki sanatlara müstakil olarak temas edilmemiş, mecâz ve istiâre sanatları ile birlikte ele alınmıştır. Dolayısıyla müellife göre rivayetlerde bulunan sanatların yarısı mecâz, diğer yarısı da lugavî mecâz çeşidi olan istiâre başlığı altında toplanabilir. Şerîf er-Radî, bu sanatlara genel bir şekilde değinmiş, rivayetin bu edebî sanatların hangi türüne girdiğini belirtmemiştir. Şerîf er-Radî'nin kaydettiğine rivayetlerin 177'sinde mecâz, 172'sinde istiâre, 6'sında mecâz ve istiâre sanatı birlikte, 4 rivayette teşbîh, 1 rivayette istiâre ve kinâye, 1 rivayette mecâz ve teşbîh, 1 rivayette ise mecâz ve kinâye sanatları bir arada bulunmaktadır. Müellif bir rivayette bulunan edebî sanatın türünü ise belirtmemiştir.

Eserde bulunan rivayetlerde Şerîf er-Radî'nin yaptığı tasnife göre mecâz ve istiâre sanatları çoğunlukta idi; ancak edebî sanatların terimlerinin taşıdığı anlam zamanla değişmiştir. Edebî sanatlar farklı tasniflere göre ayrılmıştır ve aralarındaki farklar daha belirgin hale gelmiştir. Edebî sanatların uğradığı bu değişime göre *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* incelendiğinde eserdeki rivayetlerde bulunan edebî sanatların büyük bir çoğunluğunu 198 rivayet ile istiâre sanatının teşkil ettiği tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla 88 rivayet ile teşbih, 31 rivayet ile mecâz ve 7 rivayet ile kinâye sanatı takip etmektedir. Bahsettiğimiz sıralamalardaki edebî sanatlar her bir rivayette müstakil olarak bulunan edebî sanatlardır. Geriye kalan 39 rivayette ise bu edebî sanatlar karışık şekilde bulunmaktadır.

Şerîf er-Radî, Şia mezhebine bağlı olmasına rağmen mutaassıp biri değildir, bu yüzden sünnî hocalardan da ilim almıştır. Bu eserinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Selmân-ı Fârisî'yi öven rivayetler bulunsa da, onları açıklarken Ğulât-ı Şîanın yaptığı gibi bir aşırılığa gitmemiştir. Şerîf er-Radî'Nin Şii asıllı olması onun rivayetleri yorumlamalarını da etkilemiştir; ancak dikkat çeken bir diğer husus çoğu Şia alimi tarafından rivayetleri kabul edilmeyen sahâbî raviler onun tarafından kabul görmüştür ve eserinde onlardan rivayet aktarmıştır.

Bu eserdeki rivayetlerin hepsi “و من ذلك قوله عليه الصلاة والسلام” ifadesiyle müellif tarafından merfu olarak kaydedilmiştir. Ona göre mevkûf yahut maktu‘ rivayetler bu eserin konusu dışındadır. Çünkü müellifin esas olarak vermek istediği mesaj Hz. Muhammed'in (s.a.v) fesâhat ve belâgat hususundaki üstünlüğünü ondan nakledilen hadîs-i şerîfler aracılığıyla anlatmak ve ispatlamaktır.

Eser konu tasnifine ya da sahâbî ravisine göre düzenlenmiş bir eser değildir. İçerisinde edebî sanat bulunan rivayetler gelişi güzel sıralanmıştır.

Eserde bulunan rivayetler Şamile programı ve Hadis kaynakları yardımıyla incelenmiştir. Buna göre rivayetlerin yarısına yakınının (166 rivayet) Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçtiği tespit edilmiştir. 177 rivayetin ise, Kütüb-i Sitte harici müsned, musannef ve siyer-megâzi kitaplarında senedli olarak vârid olduğu tespit

edilmiştir. Geri kalan 20 rivayet senedli olarak vârid olmayan rivayetlerdir. Bu çalışmada incelemiş olduğumuz rivayetler de bu 20 rivayettir.

Rivayetlerin çoğu, güvenilir kaynaklarda geçtiği için eserin ilmi anlamda değeri önemlidir. İncelediğimiz yirmi rivayetin onunu destekleyen rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden yedisi merfu-sahih, ikisi merfu-zayıf, biri ise merfu-uydurma rivayettir. Dolayısıyla buradaki yedi rivayet, benzer lafızlarla aynı anlamda sahih rivayetler bulunduğu için manası sahih bulunmuştur. İncelediğimiz üç rivayetin de aslında sahâbi sözü olduğu tespit edilmiştir. Bir rivayet ise aslında Arap atasözü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir rivayet de anlamının zıd yönünde mevkuf-zayıf rivayet bulunmaktadır. Geriye kalan 5 rivayet ise ne aynı ne zıd yönünde rivayet tespit edilememiştir, dolayısıyla manasının sahihliği üzerine bir yorum yapılamamıştır.

Şerîf er-Radî'nin kendine kadar ulaşan senediyle zikrettiği üç rivayet (197., 198., 199. rivayetler) de incelenmiştir. Bu rivayetlerden ilk rivayet iki farklı senedini de aktarmıştır; ancak senedler zayıftır, hatta uydurma olma ihtimali vardır. İkinci rivayet senedi sağlamdır, üçüncü rivayet senedi ise alimler tarafından zayıf görülmüştür. Eserde 178. rivayet açıklamasında kendisine kadar uzanan senediyle birlikte verdiği rivayet ise sahihtir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, rivayetlerin çoğunun Hadîs ilmi açısından sağlam ve güvenilir addedilen kitaplarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Şerîf er-Radî'nin hadîs alanında telif ettiği tek eser *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye'dir*. Bu eser, kendi alanında yazılmış ilk müstakil eser olmuştur. Bununla birlikte kendisinden sonra hadis-edebiyat ortak alanında yazılmış eserlerin öncüsü hâline gelmiştir. Hadîs-belâgat ilişkisini inceleyen eserler ondan sonra çoğalmaya başlamıştır.

Edebî sanatlardan olan mecâz ve istiârenin temeli benzetmeye dayanmaktadır. Dolayısıyla benzetme unsurunun kullanılması edebî anlamda sanatların oluşmasına sebep olmuştur. Bu çalışma insanların en fasih ve belîği olan

Hz. Muhammed'in (s.a.v) kullandığı veciz ifadeleri anlamak için ilim deryasından alınan yalnızca küçük bir damladır.

el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye, üzerinde kapsamlı çalışmayı gerektiren bir eserdir. Hadîs-i şerîflerin edebî yönünden tahlilini yapmak bizlere dilin metin üzerindeki gücünü göstermiştir. Ayrıca Arap dilinin zengin literatürü karşısında ve dilden dile aktarılamayan bazı hususlar nedeniyle bazı ifadelerin Türkçe karşılığı tam olarak bulunamamıştır.

Rivayetlerin şerh yöntemi bir öncü niteliğini taşımaktadır. Eserdeki rivayetler incelendiğinde aslında benzer manaları içeren rivayetlerin farklı lafızlarla meşhur olduğunu tespit edebiliyoruz. Bu belki de müellifin garîb kelimeleri içeren tarikleri aktarma gayesi içerisinde olmasından kaynaklanabilir. Aynı manaların kastedildiği benzer lafızlarla gelen meşhur rivayetler bize bunu göstermektedir.

Hadîs-i şerîf metinleri yalnızca beyân ilmine dair edebî sanatları içermez. O metinlerin elbette meânî ve bedi' sanatları ile de ilgisi mevcuttur. Hadîs-i şerîf metinlerinde bulunan tüm edebî sanatların anlaşılması onlar ile kastedilen esas manaların anlaşılmasında bizlere ışık tutacaktır. Dolayısıyla Şerîf er-Radî gibi başka müelliflerin de hadîs-i şerîflerin edebî yönden araştırmasını yapması gerekmektedir. Arap dili ve belâgatı ile Hadîs ilminin ilişkisinin önemi yapılan araştırmalarla daha çok ortaya çıkarılmalıdır.

Şerîf er-Radî hem Tefsir, hem de Hadis ilminde yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Şii tefsir geleneğinde rivayetten dirayete, hadis geleneğinde de ahbarilikten usuliliğe geçişi sağlayan önemli bir alimdir. Bunda muhakkak ki ehl-i sünnetten olan hocalarının etkisi görülmektedir.

Şerîf er-Radî'nin eserinde cerh ettiği ve sika görmediği bir ravinin bile rivayetini aktarması onun Hadis ilmin de seneden çok metne önem verdiğini göstermektedir.

Şerîf er-Radî'nin eserlerinden yalnızca *Nehcü'l-Belâğa* ile *Telhîsu'l-Beyân fî(an) Mecâzâtî'l-Kur'ân* adlı eserleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Hz. Ali'nin konuşmaları, mektupları, öğütleri, vasiyetleri, emirleri ve hikmetli sözlerine dair bir derleme olarak telif ettiği *Nehcü'l-Belâğa* adlı eseri Türkiye'de diğer eserlerinden daha fazla ilgiye muhatap olmuştur ve dört kez farklı kişiler tarafından kısmi yahut tam olarak tercüme edilmiştir. Ancak *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eseri tercüme edilmemiştir. Müellifin edebî ve ilmî değeri olan bu eseri de Türkçe'ye tercüme edilmeli, içerdiği rivayetlerin üzerinde daha fazla çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

ABDÜLAZİZ EL-HÛLÎ, Muhammed, *el-Edebu'n-Nebevî*, Matbaatü'l-İstikâme, Kahire 1965.

ABDÜLHAMÎD, eş-Şelekânî, *Masâdiru'l-Luğa*, Trablus, Menşetü'l-Âmme 1992, II. bs.

ABDÜLKÂHİR CÛRCÂNÎ, Ebû Bekr b. Abdirrahmân b. Muhammed (471/1078-79), *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1992, II. bs.

_____, *Esrâru'l-Belâğa*, tlk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire ty.

ABDÜRREZZAK, Ebûbekir b. Hemmâm es-San'ânî (211/826), *el-Musannef*, thk. Habîbu'rrahman el-A'zâmî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, II. bs. , I-XI.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşit v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, I. bs. , I-L.

ARUÇI, Muhammed, "İ'câzü'l-Kur'ân" , *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 408.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *İzahü'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi 'i'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, tsh. Rıfat Bilge, Şerafettin Yaltkaya, Maarif Vekaleti, İstanbul 1941, II. bs, I-IV.

BAYRAKTAR, İbrahim, *Edebî Yönden Hadîs-i Nebevî*, *A.Ü.İ.F.D.*,S: 11, 1993, 359-414.

_____, *Edebî ve İlmî Açından Hadîs*, Işık Yayınları, İzmir 1993.

BEDREDDİN AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *Umdetü'l-Kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I-XXV.

BEKRÎ, Şeyh Emîn, *Edebu'l-Hadisî'n-Nebevî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2005.

BEZZÂR, Ebu Bekr Ahmed b. Amr el-Basrî (292/905), *el-Bahrü'z-Zehhâr*, thk. Mahfuz'ur-Rahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdülhâlik, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hukm, Medine 2009, I. bs., I-XVIII.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul ts.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır, Daru Tavki'n-Necât, Beyrut 2001, I. bs., I-IX.

BULUT, Ali, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedî')*, İFAV Yayıncılık, İstanbul 2015, V. bs.

CÂHİZ, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî (255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 2002, I-III.

CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık el-Kamhevî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, I-V.

CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (816/1413), *et-Tarîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

DÖLEK, Adem, *Edebî Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, EKEV Yayınları, Erzurum 2001, I. bs.

DURMUŞ, İsmail, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 30-32.

_____, "Mecaz", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 217-220.

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (275/889), *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ty., I-IV.

EBÛ HAYYÂN ET-TEVHÎDÎ, Alî b. Muhammed (414/1023), *el-Besâir ve'z-Zehâir*, thk. Vedat Kadı, Dâru Sadr, Beyrut 1988, I. bs., I-X.

EBÛ MANSUR, Ebû Sa'd b. el-Hüseyin er-Râzî (421/1030), *Nesrû'd-Dürr*, thk. Halid Abdülğani Mahfuz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I. bs., I-IV.

EBÛ MUSA, Muhammed Bingazi, *Hasâisü't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li Mesâil İlmi'l-Meânî*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1996, VII. bs.

EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm b. Abdillâh el-Herevî (224/838), *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Muhammed Abdülmüîd Hân, Matbaatü Dâirati'l-Maârif, Haydarâbad 1964, I. bs., I-IV.

EBÛ YA'LÂ EL-MEVİLÎ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî (307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimeşk 1984, I. bs, I-XII.

EFENDİOĞLU, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2008, XXXV, 491-500.

ELBÂNÎ, Ebû Abdurrahman Nâsiruddîn Muhammed b. Nuh (1420/1999), *Sahîhu Ebî Dâvud*, Müessesetü Girâs, Kuveyt 2002, I. bs. , I-VII.

_____, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Maârif, Riyaz 1997, I-III.

_____, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetü'l-Maârif, Riyaz 1995-2002, I. bs., I-VII.

_____, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Zaîfe*, Dâru'l-Maârif, Riyaz 1992, I. bs., I-XIV.

_____, *Zaîfü Süneni't-Tirmizî*, thk. Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1991, I. bs.

EZHERÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî (370/980), *Tehzîbü'l-Luğa*, thk. Muhammed İvad, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, I. bs. , I-VIII.

FAYDA, Mustafa, "İbn Sa'd", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XX, 294-297.

GÜLTEKİN, Hikmet, “Şiî Âlim Şerîf er-Radî'nin Hayatı ve Hadis Konusundaki Görüşleri”, XVI, S:1, *Marife Dergisi*, Yaz 2016, 133-155.

_____, *Şiî Âlim Şerîf Er-Radî ve Nehcü'l-Belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013.

HÂKİM EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I. bs., I-IV.

HAKÎM ET-TİRMİZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen (320/932), *Nevâdirü'l-Usûl*, thk. Abdurrahman Amîra, Beyrut Dâru'l-Cil, I-IV.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (463/1071), *Muvazzıhu Evhâmi'l-Cem ve't-Tefrîk*, thk. Abdülmü'ti Emin Kal'acî, Dâru'l-Marife, Beyrut 1987, I. bs., I-II.

_____, *Târîhu Bağdad*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I. bs. , I-XXIII.

HATİPOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983, I-X.

HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Büsîfî (388/998), *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Abdülkerîm İbrahim el-Ğarbâvî, thc. Abdülkayyum Abdürabbi'n-Nebî, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1982, I-III.

HEYSEMÎ, Ebu'l Hasen Nuruddîn Ali b. Ebi Bekir (807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1994, I-X.

HULV, Abdülfettah Muhammed, *eş-Şerîf er-Radî Hayâtühû ve Dirâsetü Şi'rih*, Hecr li't-Tıbbâ ve'n-Neşr, Kâhire 1986, I. bs. , I-II.

İBN ABDÎ RABBÎH, Şihâbüddîn Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî (328/939), *el-Ikdü'l-Ferîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, I. bs., I-VIII.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullâh b. Abdillâh el-Cürcânî (365/976), *el-Kâmil fî Zuafâi'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvad, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997,

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, I. bs., I-VII.

_____, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, thk. Âdil b. Yusuf, Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, I. bs. , I-II.

İBN HABÎB ES-SÜLEMÎ, Ebû Mervân Abdülmelik (238/853), *Muhtasar fî't-Tib*, thk. Muhammed Emîn ed-Dinâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I. bs.

İBN HACER, Ebu'l Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matba'atü Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan 1909, I. bs. , I-XII.

İBNİ HACER EL-HEYTEMÎ, Şihâbüddîn Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed (974/1567), *el-Fetâve'l-Hadîsiyye*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk ty.

İBN HALLİKÂN, Ebu'l Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî (681/1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, I. bs.,I-VII.

İBN HAMDÛN, Ebu'l-Meâlî Bahaüddin Muhammed b. Hasan el-Bağdâdî (562/1167), *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, Dâru Sadr, Beyrut 1996, I. bs., I-X.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî et-Temîmî (354/965), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk., thc., tlk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut 1988, I. bs. , I-XVIII.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Abdür-rauf Sa'd, Şirketü't-Tibâ'ati'l-Fenniyyeti'l-Müttehîde, Kahire ts., I-II.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kaysî el-Kureşî (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, I. bs., I-XIV.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *Uyûnü'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I-IV.

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (273/887), *Sünen İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdü'l-baki, Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1952, I-II.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî (711/1312), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, III. bs., I-XV.

İBN RECEB, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî ed-Dımaşkî (795/1393), *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fî Şerhi Hamsine Hadîsen min Cevâmiu'l-Kelim*, thk. Şuayb el-Arnaûd, İbrahim Baces, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, VII. bs., I-II.

_____, *Ravâi 'u't-Tefsîr*, der. Ebû Muâz Târik b. Avadallah, Dâru'l-Âsime, Suudi Arabistan 2001, I. bs., I-II.

İBN REŞÎK EL-KAYREVÂNÎ, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî (456/1064), *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbuh*, thr. Muhammed Karkazan, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1963, I-II.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, thk. İhsan Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, I. bs., I-VIII.

İBNÜ'L-CEVZÎ, *el-Mevzûât*, haz. ve thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, I. bs., I-III.

İBNÜ'L-ESÎR, Mecdüddîn Ebu's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1979, I-V.

İBRAHİM EL-HARBÎ, Ebû İshak b. İshak (285/899), *Garîbü'l-Hadîs*, Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Mekke 1985, I. bs. I-III.

İLHAN, Avni, “Şeyh Müfid” , *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 502-503.

İZZÜDDİN ALİ ES-SEYYİD, Muhammed Kemalüddin, *el-Hadîsü'n-Nebeviyyü's-Şerîfü mine'l-Vicheti'l-Belâğiyye*, Dâru İkrâ', Beyrut 1984, I. bs.

İZZÜDDİN İBNÜ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Keram (630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1997, I. bs, I-X.

KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire ts., I-III.

KAZAN, Ramazan, *Edebi Üslub Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yay., Ankara, 2013.

KILIÇ, Hulusi, “Esrârü'l-Belâğa” , *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, 435.

_____, “el-Besâir ve'z-Zehâir” , *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 528.

KOÇKUZU, Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ensar Yayınları, İstanbul 2004, II. bs.

KÖKTAŞ, Yavuz, “Hadîslerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerîf er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye” , *EKEV Akademi Dergisi*, III, S: 2, 2001, 175-189.

KÖSE, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınevi, İstanbul 2012, II. bs.

MECLİSÎ, Muhammed Bakır b. Muhammed Takî (1110/1698-99), *Bihâru'l-Envâr*, Beyrut Müessesetu'l-Vefa, 1983, II. bs., I-CX.

MEDENÎ, İbrahim Nuru'l-Celîl, *el-Cühûdü'l Belâğiyye li's-Şerîf er-Radî min Hilâli Kitâbihi'l-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, Yüksek Lisans Tezi, Um Dirman Üniversitesi Külliyyetü'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ, Kısmü'd-Dirâsâtü'l-Edebiyye ve'n-Nakdiyye, Sudan 2006.

MERVEZÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Saîd el-Kureşî (292/905), *Kitâbü'l-Cum'a ve Fazlihâ*, thk. ve thr. Semir b. Emîn ez-Zührî, Dâru 'Îmâr, Amman 1987, 89, hadis no: 69.

MUHAMMED ES-SABBAĞ, Ebû Lütfî b. Lütfî, *el-Hadîsü'n-Nebevî Mustalahuhu Belâgatuhu ve Kütübuhu*, thk. Nasiruddin Elbani, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2003, VIII. bs.

_____, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, I. bs.

MUHAMMED HAMÎDULLAH (2002), *Mecmû'atü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1987, VII. bs.

MUTARRİZÎ, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyid b. Alî el-Hârizmî (610/1213), *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ts.

MÜBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî es-Sümâlî (286/900), *el-Kâmil fi'l-Lüğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997, III. bs., I-IV.

Müessesetü Âli Beyt Aleyhimü's-Selam li İhyâi't-Türâs, *Mecelletü Türâsünâ (eş-Şerîf er-Radî Özel Sayısı)*, I, S: 5, 1986, 1-304,

https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=2621 (Erişim Tarihi: 27.04.2018).

MÜEZZÎ, Muhammed Ali Emir, "İmâmî Şîlik'te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler", trc. Mehmet Ali Sönmez, UÜİFD XII, S: 2, 2003, 313-348.

MÜSLİM, Ebu'l-Hasen b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty., I-V.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. , thc. Hasan Abdülmün'im Şelbî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, I. bs. , I-X.

NU‘MÂN B. MUHAMMED, Ebû Hanîfe b. Mansûr el-Kādî et-Temîmî el-Kayrevânî (363/974), *De ‘â’imü’l-İslâm*, thk. Âsîf b. Ali Esğar Fîdî, Dâru’l-Meârif, Kahire ts., III. bs, I-II.

ÖZDOĞAN, Mehmet Akif, “el-Umde”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 146-147.

ÖZEL, Mustafa, “Şerîf er-Radî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2010, XXXIX,4-5.

ÖZ, Mustafa, “Usûliyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XLII, 214-215.

RADIYYÜDDÎN SÂĞANÎ, Ebû’l-Fezâil Hasen b. Muhammed (650/1252), *el-‘Ubâbü’z-Zâhir ve’l-Lübâbü’l-Fâhir*, thk. Muhammed Hasan, el-Mecmeu’l-İlmî’l-İrâkî, Bağdat 1978, I. bs., I-V.

RÂFÎ‘Î, Mustafa Sadık b. Abdürrezzak (1356/1937), *Îcâzü’l-Kur’ân ve’l-Belâgatü’n-Nebeviyye*, haz. Ebû İbrahim Hassaneyn, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 2005, VIII. bs.

SANCAK, Yusuf, “Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhad ve Edebi Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *EKEV Akademi Dergisi*, IX, S: 24, 2005, 191-208.

SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed (429/1038), *el-İ‘câz ve’l-Îcâz*, Mektebetü’l-Kur’ân, Kahire ts.

_____, *Yetîmetü’d-Dehr*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, I. bs. , I-VI.

SUYÛTÎ, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (911/1505), *el-Leâli’l-Masnûa fi’l-Ehâdisi’l-Mevzûa*, thk. Ebû Abdirrahman Salah b. Muhammed, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1996, I. bs., I-II.

ŞERÎF ER-RADÎ, Ebu’l-Hasen Muhammed b. Hüseyin el-Alevî (406/1015), *Hakâ’iku’t-te’vîl fi Müteşâbihi’t-tenzîl*, thk. Abdülhüseyin el-Hillî en-Necefî, Matbaatü’l-Garî, Necef 1936.

_____, *Nehcü'l-Belâğa*, trc. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul ts., VI. bs.

_____, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Mehdi Hoşmend, Dâru'l Hadis, Kum 2001, I. bs.

_____, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Matbaatü'-Fecaleti'l-Cedîde, Kahire 1967, I. bs.

_____, *Telhîsu'l-Beyân fî(an) Mecâzâti'l-Kur'ân*, trc. İsmail Durmuş, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016, I. bs.

ŞEŞEN, Ramazan, “el-Beyan ve't-Tebyîn”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 31.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971), *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvazillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1995, I-X.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (321/933), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 1994, I. bs. , I-XVI.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki, İbrahim Atve, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halbî, Kahire 1975, II. bs., I-V.

TÜCCAR, Zülfikar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X., 244-246.

UĞUR, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yayınları, Ankara 1996, 72.

USLU, Recep, “Hûzistan”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XIV, 436-439.

UZUN, Tacettin, *Anlatımlı Belâğat*, Sebat Ofset, Konya 2012, II. bs.

VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/823), *Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Dâru'l-Âlemi, Beyrut 1989, III. bs., I-III.

_____, *Meğâzî*, thk. Marsden Jones, trc. Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2014, I. bs., I-III.

YURDAGÜR, Metin, “Kâdî Abdülcebbâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 103-105.

_____, “Ahbâriyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, I, 490-491.

ZEBÎDÎ, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed (1205/1791), *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, Riyâd ts., I-XL.

ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (748/1348), *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1963, I. bs., I-IV.

_____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el Arnavut başkanlığında komisyon, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, III. bs., I-XXV.

_____, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyatü'l-Meşâhîr ve'l-Â'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2003, I. bs., I-XV.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (538/1144), *el-Fâik fî Garîbî'l-Hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ty., II. bs., I-IV.

_____, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987, III. bs., I-V.

_____, *Rebî'u'l-Ebrâr ve Nusûsü'l-Ahbâr*, thk. Abdülemir Mühenna, Müessesetü'l-'A'lemî, Beyrut 1992, I. bs., I-V.

ZEYD B. ALÎ, Ebü'l-Hüseyn el-Alevî el-Hâşimî el-Kureşî (122/740), *el-Mecmû'*, der. Abdülaziz b. İshak el-Bağdâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1919.

ZİYÂEDDİN İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Feth Nasrullâh b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (637/1239), *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tıbbâne, Dâru Nahza, Kahire ts., I-IV.

ÖZ GEÇMİŞ

Konya'nın Meram ilçesinde dünyaya gelen Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU, ilköğretim eğitiminden sonra Mahmut Sami Ramazanoğlu Selçuklu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Ardından 2011-2016 yılları arasında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Daha sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Temel İslam Bilimleri/Hadis Bilim Dalı'nda 2016-2019 yılları arasında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Yazar, 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu'na Uzman Yardımcısı olarak atanmış olup oradaki görevine devam etmektedir. Evli olan Asiye TAŞBENT TÜRKOĞLU, Arapça ve İngilizce bilmektedir.